

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALEVİ İNANÇLARINDA HAYVAN MİTOLOJİSİ VE TABUSU

Yüksek Lisans Tezi

Suna Tuba TÜRKOĞAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

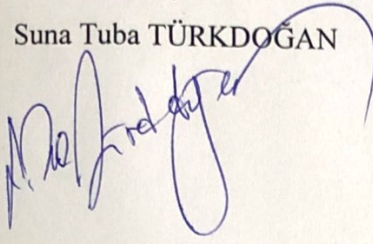
Nevşehir- 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Suna Tuba TÜRKDOĞAN

KABUL VE ONAY SAYFASI (YÜKSEK LİSANS TEZLERİ İÇİN)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN danışmanlığında Suna Tuba TÜRKDOĞAN tarafından hazırlanan “Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

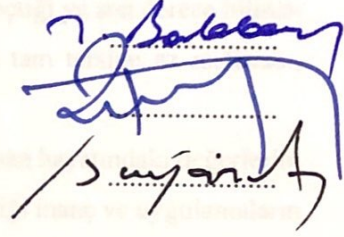
27/12/2019

JÜRİ İMZA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

Üye : Doç. Dr. Recep TEK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin TAŞ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ~~2019~~ 2020/01./2020 tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

2020.01.01

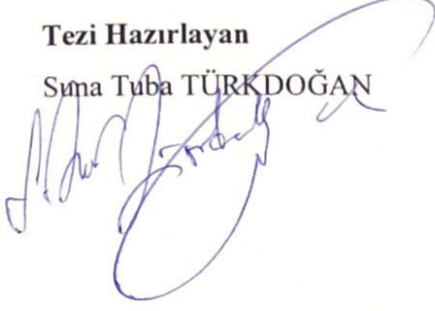

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Enstitü Müdürü

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Suna Tuba TÜRKDOĞAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

ÖNSÖZ

Hayvanlar ile ilgili kültlerin zoomorfik evrede ortaya çıktığı düşünülmektedir. Hayvanları, tanrı olarak kabul eden insanlar coğrafi, sosyal, ekonomik koşulların bir sonucu olarak genellikle memeli hayvanlarla ilgili mitler üretmişlerdir. Bunun sonucu olarak ilkel insan miti algılama biçiminin tesiri ile zamanla birçok hayvandan izler taşıyan, gerçekte var olduğuna inanılan doğaüstü hayvanlar tasarlamıştır. Ayrıca mitik hayvanlar dışında, yaşam evreni içerisinde bulunan balık, kanatlı hayvan ve sürüngenlerle ilgili kutsal düşünceler geliştirmişlerdir. İlkel zihin tüm canlı nesnelere türdeş birer varlık olarak görmüş ve hissetmiş olduğu için ilkel insanın zihninde bitki de hayvan da bir öneme sahiptir. Başka bir ifadeyle ilkel bakış bu nesnelere aynı öz ve niteliklere sahip bir bütün olarak düşünmektedir. Nesnelere dost ya da düşman olarak konumlarını belirlemeyi amaçlayan ilkel düşünce nesnenin kökenini, var oluş biçimini algılamaya ve bu şekilde kendisini ve soyunu korumaya çalışmıştır.

Kutsal hayvanın toplumun ata, rehber, alt-ben, vs. olarak seçtiği ya son derece bilinen ve günlük hayatta rol oynayan bir hayvan olması ya da tam tersine az rastlanan, egzotik, tuhaf bir hayvan olması gerekmektedir.

Hayvanların insan hayatındaki yerini anlamakla onların insan hayatındaki değerlerini kavramaya ve bugün bilerek yahut bilmeyerek devam ettirdiği inanç ve uygulamaların arka planını algılamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Jean-Paul Roux bu bağlamda *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* adlı çalışmasında dinler hakkındaki incelemelerin ilerledikçe, hayvan ve bitkilerin inançlar içerisinde merkezi bir yerlerinin olduğunu ifade etmektedir (2005: 223, 224).

Orta Asya kültüründe, yaşamın en güçlü ve en mükemmel temel kaynağını oluşturan, insanın kökeninde bulunan ve ebediyete ulaşmalarını sağlayan hayvanlar, insanlardan ayrı düşünülmemelidir. Orta Asya (Türkistan) kültürü içerisinde hayvanlar, en ön sıralarda yer almış ve sürekli olarak sembol, örnek yahut da eylem olarak kendisinden bahsedilmiş, yaşamın temel tezahürü, varoluşun ifadesi olmuştur. Zira Orta Asya (Türkistan) kültürü içerisinde hayvan mitolojisinin oluşmasında insanın hayvana borçlu olduğu düşüncesi de söylenebilir. Çünkü hayvan, insanın varoluş sürecine katılmıştır. Bu varoluş ise her iki dünyadaki varoluşu ifade etmektedir. (Roux, 2005: 15-18)

Hayvanın mitik bir öge olarak algılanmasının sonucu olarak Türklerin mit, masal, efsane, destan gibi halk anlatılarında hayvanlar kimi zaman fiziki kimi zaman da ruhsal

bir yardımcı olarak algılanmış ve işlenmiştir. Kahraman ile özdeşleştirilen ve onun tamamlayıcısı olan hayvanlar benzetme unsuru olarak da düşünülmüştür. Hayvanların bazı belirgin özellikleri, ilkel insanın algı ve his dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Türk miti içerisinde gökyüzünün en yüksek noktalarına uçabilen kartal, tanrıya elçi olarak gönderilirken, kimi anlatılarda tanrı olarak ya da soy-atası olarak görülür. Aynı zamanda kurt Türk ordusuna rehberlik ettiği ve son insan ile birlikte Türk soyunu yok olmaktan koruduğu için o tanrının bir elçisi olarak düşünülmüştür (Ögel, 2014a: 32-33, Öztürk, 2001: 79). Oğuz boylarının kuş ongunlarına sahip olması, sözlü ve yazılı edebiyatta kuşların ruhu temsil etmesi¹ (Ögel, 2014b: 29-30), halı ve kilimlere, gücü ve kudreti temsil ettiği için koçboynuzunun işlenmesi (Oğuz, 2004, 395-369) benzer bir düşüncenin yansımalarıdır.

Türk mitolojisi içerisinde hayvanlara daha çok totemcilik ve şamanlık geleneği içerisinde yer verilmiştir. Günlük yaşamda, sosyo-kültürel evrende ve inançların algılanmasında da hayvanların tesiri oldukça belirgindir.

Çalışma konusu, Türk kültür evreninde sıklıkla yer verilen hayvan sembollerinden hareketle Anadolu Aleviliğinde de derin etkileri görülen hayvan ve tabu ilişkisi hayatın içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu tespit edebilme amacını içermektedir. Hem Türk kültür ve mitolojisi içerisinde algılanma biçimini ortaya koymak hem de Anadolu Aleviliği içerisinde sembollerini konumunu belirleyebilmek için hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaları derleme ve değerlendirilmenin amaçlandığı bu çalışmada literatür taramalarından elde edilen bilgilerin yanısıra araştırma sahasından tespit edilen hayvan sembollerini ve tabusu ile ilgili çeşitli veriler Türk kültürü ve Anadolu Aleviliği açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, *Araştırma Problemi, Araştırma Amacı, Araştırmanın Önemi, Alan Araştırmasının Sınırlılıkları, Araştırmanın Kurumsal Çerçevesi, Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar* yer almaktadır. Birinci bölümde *Türk İnanmaları İçerisinde Hayvan Motifinin Yeri* başlığı altında *Atalar Kültü, Şamazim, Totem ve Tabu, Budizm, Toalim ve Konfüçyanizm, Zerdüşlük ve Mazdeizm, inançları ile Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam dinlerinin hayvan sembollerini üzerinde etkilerinden kısaca bahsedilmektedir*

¹ Bilindiği üzere Anadolu erenleri diye tabir ettiğimiz velilerin Şamanlarınkine benzer hayvanları bulunmaktadır.

İkinci bölümde, *İnanç ve Uygulamalarda Hayvan Motifi* başlığı yer almaktadır. Bu bölüm de *Türk Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalara* değinildikten sonra Alevi Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalara geçilmiştir. Bu başlık, *Nazar ve Kötü Ruhlar,, Halk Hekimliği, Ölüm, Tabiat, Hayvan Eti, Hayvanın İlk Sütü, Kurban, Doğum, Yol Gösterme ve Haber Verme, Tenasüh ve Devriye* olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır.

Üçüncü bölüm ise *Alevilikte Hayvan ve Tabusu* başlığı altında yer verilen *Kutsal Hayvanla/Uğurlu Hayvanlar, Uğursuz Kabul Edilen Hayvanlar, Tabu Hayvanlar ve Diğer Hayvanlar* alt başlıklarından oluşur.

Tez çalışması süresince birçok kişinin desteğini gördüm. Tez çalışmasının alan araştırmasına dayalı bütçesi YLPS44 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi bütçesinden karşılanmıştır. Tez konusunun belirlenmesinde ve literatür taramasında ve alan araştırmaları sırasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Balaban'a, değerli jüri üyelerine ve tüm kaynak kişilere teşekkür ederim.

Kaynak kişilerle görüşmeler hususunda yardımcı olan Başak Acar ve Seçkin Akıncı'ya, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen güzeller güzeli anneme ve babama, canım ablalarım Tülay ve Aybike'ye, güzel kardeşlerim Türkay ve Eray'a, beni ben yapan, uçmağa varmış dedem Hikmet Uysal ve hâlâ kanatları altında kollayan anneannem Suna Uysal'a sonsuz teşekkür ediyorum. Son olarak desteklerini esirgemeyen, daima yanımda olan arkadaşlarım Güllü Erensoy Yıldırım'a, Semanur Tekeli'ye, Tuğba Arslan'a ve Eda Bedir'e varlıklarıyla beni mutlu ettikleri için müteşekkirim.

Alevilik-Bektaşılık Geleneğinde Hayvan Mitolojisi ve Tabusu

Suna Tuba TÜRKOĞAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans, Haziran 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

ÖZET

Günümüzde yaygın bir şekilde kullanım alanı bulan hayvan sembolleri diğer toplumlarda olduğu gibi Türk kültür ve mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sembollerin oluşması ve anlamlandırılmasında dinlerin farklı şekilde etkisi olduğu görülmektedir. Türklerin kullanmış olduğu bazı hayvan sembolleri, onların geçmiş inanışlarını sembolize ederken bazıları Hıristiyanlık, Budizm, Manihaizm gibi dinleri sembolize etmektedir. Ayrıca bu sembollerin birçoğu genele şamil olmuş İslam etrafında yeniden yorumlanmış ve anlamlandırılmıştır. Sözü edilen semboller, güç, hâkimiyet ve hükümdarlığı sembollemesinin yanında, olumsuz özellikleriyle de yaşam evreni içerisinde sıklıkla yer almaktadır. Öte yandan Alevilik antropolojiden sosyolojiye uluslararası ilişkilerden siyaset bilimine kadar birçok bilim dalında alan bulan ve her bilim dalının kendi bakış açısı ile yorumladığı bir duyuş ve düşünüş tarzı olarak görülmektedir. Anadolu Türk kültür coğrafyası içinde çok geniş bir alana yayılmış olan Alevilik, Anadolu ve Türk kültürünün yaşam alanlarından birini oluşturmaktadır. Geçmiş hatırlama ya da geleceği geçmişteki değerlerle inşa etme düşüncesi Aleviliğin çeşitli ritüel ve uygulamalarında canlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu düşünce biçiminin Alevi inancında en yoğun ele alındığı ve inanç coğrafyasında yer verildiği değerlerden biri de “hayvan kültleri”dir. Hayvan kültleri inanç ve kutsal ifade eden alt-birimsel yapının bir parçası ve yansımasıdır. Dolayısıyla yapı içerisindeki yapı toplumsal grubun kimliğinde etkin bir işleve sahiptir. Toplumun inanmaları içerisinde işlevsel fonksiyonları bulunan hayvan kültleri kültürel yapı ve dini etkinlikler göz önünde bulundurularak, köken ve psikanaliz bilinçaltı teorisi temel alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle Alevilikte hayvan kültlerinin Anadolu ve Türk kültürüne etkisi ve konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatür taramasında ortaya çıkan kaynakların alan araştırmasına yönelik olmasına dikkat edilmiştir. Öte yandan tarafımızca yapılan alan araştırmasında hem kırsal hem de kentsel mekanda yaşayan Alevilik birlikte ele alınmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, eski Türk kültür ve mitolojisinde yer alan hayvan kültleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Böylelikle Alevilikte hayvan kültü hem Alevi kültürü içerisinde hem de Türk kültürü ve mitolojisi çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, Türk ortak kültürel belleğin önemli bir parçasına işaret eden hayvan kültleri, Alevi kültürü içerisinde hayvan sembolleri temelinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Tabu, Hayvan kültü, köken

Animals Mythology and Traditions Taboos in Alevi-Bektashi

Suna Tuba TÜRKOĞAN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Turkish
Language and Literature, Master Thesis, June, 2019**

Supervisor: Dr. Lecturer Tuğrul BALABAN

ABSTRACT

Animal symbols, which are widely used today, have an important place in Turkish culture and mythology as in other societies. It is seen that religions have a different effect on the formation and meaning of these symbols. Some animal symbols used by Turks symbolize their past beliefs, while others symbolize religions such as Christianity, Buddhism and Manichaeism. In addition, many of these symbols have undergone reinterpretations and interpretations around Islam, which has become generalized. In addition to symbolizing power, power, sovereignty and sovereignty, these symbols stand out with their negative characteristics.

On the other hand, Alevism, from anthropology to sociology; It is seen as an area in which every branch of science reflects its own point of view and finds a place in many fields from international relations to political science. Alevism is one of the meaning areas of Anatolian and Turkish culture. Remembering the past or building the future with the values of the past is involved in various practices of Alevism. One of the values that may be considered as the most important of these practices for the Alevi faith is "animal cults".

Alevism is a social structure. Within this structure, elements such as cem rituals, public beliefs and grandfathering institutions are the values that make up the social structure. Among these values, animal cults are a part and reflection of the subunit structure. Therefore, the structure within the structure has an effective function in the identity of the social group. It is very important to try to understand the meanings of animal cults that maintain their functionality. In this context, animal masses have been tried to be analyzed based on the theory of origin and psychoanalysis by taking cultural and religious activities into consideration. Thus, the effect and position of animal cults on Alevism and Anatolian culture were analyzed.

In this study, evaluations were made based on the findings obtained from literature review and field research. It has been taken into consideration that the sources that emerge in the literature are intended for field research. On the other hand, in the field research conducted by us, Alevism living in both rural and urban environments was taken into consideration. The findings obtained in the thesis study were evaluated by taking into consideration the animal cults in ancient Turkish culture and mythology. In this way, the study of animal culture in Alevism has been demonstrated both within the Alevi culture and within the framework of Turkish culture and mythology. In this context, animal cults pointing to an important part of Turkish common cultural memory have been examined on the basis of animal symbols in Alevi culture.

Keywords: Alevism, taboo, animal cultere, origin

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI (YÜKSEK LİSANS TEZLERİ İÇİN)	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR	xv

GİRİŞ	1
Araştırma Problemi	1
Araştırma Amacı.....	2
Araştırmanın Önemi (Gerekçe ve Özgünlük)	3
Alan Araştırmasının Sınırlılıkları	3
Araştırmanın Kurumsal Çerçevesi.....	4
Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar/Yayınlar	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK İNANIŞLARI İÇERİSİNDE HAYVAN MOTİFİNİN YERİ

1.1. Atalar Kültü.....	11
1.2. Şamanizm.....	13
1.3. Totemizm	14
1.4. Budizm	16
1.5. Toaizm ve Konfüçyanizm	17
1.6. Zerdüştlük ve Mazdeizm	18
1.7. Manihaizm	18
1.8. Yahudilik.....	19
1.9. Hıristiyanlık.....	20
1.10 İslâmiyet.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

İNANÇ VE UYGULAMALARDA HAYVAN MOTİFİ

2.1. Türk Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar	24
2.2. Alevilik Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar	28
2.2.1. Nazar ve Kötü Ruhlar	28

2.2.2. Halk Hekimliği	35
2.2.3. Ölüm.....	37
2.2.4. Tabiat.....	39
2.2.5. Hayvan Eti.....	40
2.2.6. Hayvanın İlk Sütü.....	41
2.2.7. Kurban	42
2.2.8. Doğum.....	44
2.2.9. Yol Gösterme ve Haber Verme	45
2.2.10. Tenasüh ve Devriye.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİ İNANIŞLARINDA HAYVAN

3.1. Kutsal Hayvanlar/Uğurlu Hayvanlar.....	48
3.1.1. Kaz.....	48
3.1.2. Turna	50
3.1.3. Kırlangıç	52
3.1.4. Bülbül	54
3.1.5. Güvercin	54
3.1.6. Horoz	56
3.1.7. Geyik/Ceylan.....	58
3.1.8. At.....	60
3.1.9. Koyun/Koç/ Dağ Keçisi	61
3.1.10. Kurt.....	61
3.1.11. Aslan.....	62
3.1.12. Kaplumbağa.....	63
3.2. Uğursuz Kabul Edilen Hayvanlar	64
3.2.1. Baykuş	64
3.2.2. Çakal/Köpek.....	65
3.2.3. Tavuk.....	65
3.2.4. Keklik	66
3.2.5. Deve.....	67
3.2.6. Horoz	68
3.3.7. Katır.....	68
3.3. Tabu Hayvanlar	68
3.3.1. Tavşan	68
3.3.2. Ayı.....	69
3.3.3. Yılan	70

SONUÇ	72
KAYNAKÇA	74
EKLER	80
DİZİN	85
ÖZ GEÇMİŞ	86

KISALTMALAR

Bk.: Bakanız

Çev.: Çeviren

Yay.: Yayınları

Yy.: Yüzyıl

Edt.: Editör

s.: Sayfa

S. : Sayı

C.:Cilt

vb.: Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

vs.: Vesaire

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Age: Adı geçen eser

Agm: Adı geçen makale

KB: Kültür Bakanlığı

KK: Kaynak Kişi

GİRİŞ

Araştırma Problemi

Avcı-toplayıcı dönemde topluluklar, coğrafi konumunda bulunan hayvan türleri ile oldukça yakın ilişkiler kurmuşlar ve insanlar, hayvanlarla önce büyük bir çatışma içerisine girmiştir. Bu savaş ne kadar sert ve hırslı olsada rakip gruplar arasında anlaşma yapma isteği duymayan bir toplum elbette düşünülemez. Bundan dolayı, avcı-toplayıcı dönemde, av olarak adlandırdığımız çatışma süreci kendini zorunlu bir şekilde ittifaklar kurmasına şart koşmuştur. Bu ittifak, avcının avlanan hayvan topluluğuna yahut avlayan hayvanın dünyasına girmesidir; öldürülen hayvanın insan topluluğuna getirildikten sonra kılık değiştirmesidir; avda insana yardım etmek üzere bazı hayvanların eğitilmesi ve evcilleştirilmesidir; insan topluluğunun sosyal hayat içerisinde hayvanları araç-gereç, alet-edevat olarak kullanmasıdır. Bu süreçten sonra hayvanlar, insan dünyasında büyük önem arz etmiş ve insanlık deneyiminin onunla birlikte var olan ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Hayvanlar yiyecek, giyecek ve alet-edevat gibi sosyal-ekonomik ihtiyaçlar için değerli kaynaklar olmalarının yanı sıra ilkel dönemlere de tarihi kaynaklık etmişler ve mitolojide var olmuşlardır. Mitlerde hayvan sembolleri geniş bir alana sahiptir. Bugün her toplumda değişik sembolleri ve anlamları da olmuştur. Öte yandan mitlerle birlikte Zoomorfizm ve Antropomorfizm ise insanlık tarihinde dini düşüncenin gösterdiği önemli gelişim evreleri olmuşlardır.

Türk kültürünün coğrafi ve yaşayış biçiminin elverişli zemininde hayvan sembolleri sözlü ve yazılı kaynaklarda olduğu kadar eşyalar, bayrak sembolleri ve mimari yapılarında da geniş bir alana sahiptir. Yunan, Roma, İskandinav ve Çin, İran, Hint mitolojisinde olduğu kadar Türk mitolojisinde de insan-hayvan; hayvan-insan değişimlerine, hayvandan türemelerine, kutsallaştırmalara, tabulaştırılmalara, rehber seçimine ve soyut kavramların sembolleştirilmesine rastlamaktayız. Türk kültürü de avcı-toplayıcı; hayvancı, konar-göçer sentezinden ortaya çıkan mitolojik olgu

çerçevesinde gelişimini sağlamıştır. Hatta sadece Türklerde değil aynı coğrafyayı paylaştığı Çinlilerde, Moğollarda ve diğer Asya halklarında hayvan üslubu olarak isimlendirebileceğimiz mitolojik olgunun olması hayvan sembollerinin önemini arttırmıştır ve bu üslup, tarihsel bilgiler haricinde dini bilgiler edinme açısından da mitolojik araştırmalara konu olmuştur.

Türkler de bazı boylar anavatanları olan Orta Asya'dan çeşitli sebeplerden dolayı göç ederek günümüz Türkiye'sine (Anadolu'ya) yerleşmişlerdir. Uzun bir sürecin ardından İslam inancını kabul etmelerine rağmen geleneksel dinlerinin bir kısım özelliklerini korudukları hatta etkileşime girdiği ve azınlıkta kabul ettikleri Manihaizm, Budizm, Musevilik, Hıristiyanlık gibi dinlerin kaynaklarında yer alan hayvan sembollerini, İslami renge büründürürerek devam ettirdikleri görülmektedir. Bunun en büyük örneği Anadolu sahasında yaşadığı düşünülen Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Geyikli Baba, Ahmed-i Zemci, Börklüce Mustafa gibi derviş ve erenlere dair öykülerde yer alan mitik unsurlardır. Öte yandan bu derviş ve erenlerin çoğunun Alevi inancının mensubu olmaları, Anadolu Alevi inanç sisteminin kültür yapısının incelenmesine dikkat çekmektedir. Günümüzde Anadolu Alevi inanç sisteminin sözlü kaynaklarında, derviş ve erenlerin öykülerinde yer alan geyik, güvercin, turna, kartal, at, kurt, ceylan gibi hayvan sembollerinin geleneksel Türk dini ile kısmen benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu varsayımı, gerek literatür taramasından gerek alan araştırmasından elde eden veriler neticesinde hayvan sembollerinin özü korunmuş bir biçimde İslami bir hüviyet kazandırarak kendilerine has yorumlamaların olduğu düşüncesi desteklemektedir. Çalışmada, bu temel varsayımdan hareketle Alevi inancında hayvan sembollerinin Türk mitolojisi içerisindeki yeri ve önemi, Alevi kültürü içerisindeki olumlu ve olumsuz hayvan sembollerinin, hem Alevi kültürü hem de Türk mitolojisi içerisindeki yeri sorunsal, tartışılacaktır.

Araştırma Amacı

Tez çalışması, iki amaç doğrultusunda ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi, Alevi inanç kültüründe hayvan sembollerinin olumlu-olumsuz yönleri ortaya koyulacaktır. İkincisi ise, Alevi kültürü içerisindeki hayvan sembolleri Türk kültür ve mitolojisi içerisindeki hayvan sembollerinin esasına bağlı olarak incelemektir.

Araştırmanın Önemi (Gerekçe ve Özgünlük)

Alevilik, çeşitli bilim dallarının kendi yöntemlerini kullanarak incelediği bir alandır. Alevilik konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, çalışmaların genellikle ilahiyat, sosyoloji, tarih, edebiyat, dinler tarihi alanlarında yoğunluk kazandığı görülmektedir. Alevi inancı söz konusu bilim dallarının inceleme alanı içerisine girmesi, çok yönlü açıdan incelemeye uygun bir yapısı olduğunu göstermektedir. Fakat Alevi inanç sistemi ve kültürü bağlamında, halk bilimi araştırma ve inceleme yöntemlerinin kullanılarak alan araştırmasına dayalı ortaya koyulan çalışmaların azlığı, genelde halk bilimi özelde Alevilik açısından dikkat çeken eksikliklerdendir. Bu bağlamda, Alevi inanç sisteminde ve kültüründe hayvan sembolleri üzerine dar kapsamda yapılan çeşitli makaleler ve kitaplar içerisinde bölümler olarak yer alsa da bu güne kadar hem literatür hem saha araştırması içeren bir müstakil çalışmanın yapılmış olmaması, çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Alan Araştırmasının Sınırlılıkları

Alevilik, Balkanlar'dan Türkistan'da kadar uzanan geniş bir coğrafya da varlığını sürdüren bir inanç sistemidir. Çalışma Anadolu sahasında yaşayan Aleviler ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, geleneksel anlamda, Anadolu coğrafyasında kırsal ve kentsel ortamda yaşayan-yaşatılmaya çalışan Alevi kültürü, çalışmanın temel alanına işaret etmektedir.² Tez çalışmasında, Kırıkkale, İzmir, Muğla, Balıkesir, Amasya, Sivas, Tokat, Yozgat, Erzurum, Erzincan, Amasya illerinde yaşayan Alevi - ocaklı veya her hangi bir ocağa bağlı olmayan- topluluklarıyla görüşmeler yapılmıştır. Dolayısı ile Anadolu coğrafyasında hemen hemen her coğrafi bölgede var olan Alevi topluluklarıyla derleme çalışmaları gerçekleştirilmiş ve alan araştırılmasına gidilmeyen yerler içinde literatürlerde elde edilen veriler değerlendirmeye alınmıştır.

Tez çalışmasında bu illerin seçilme sebepleri ise coğrafi bölgelerde bulunan diğer illere nazaran Alevi/Bektaşî kültürünün nüfus olarak yoğunlukta olan yerleşim yerleri olmasıdır. Kısacası Anadolu Alevilerinin yaşadığı alan geniş olması sebebiyle saha çalışması yukarıda verilen iller doğrultusunda sınırlandırılma getirilmiştir.

² Alan araştırması, kırsal kesimde yaşayan Alevilik üzerinedir. Ancak zaman zaman kent ortamında yaşayan Bektaşî erkânları ve Alevi vakıflarında aktif görev yapan kişilerle görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın Kurumsal Çerçevesi

Bilimsel bir araştırmanın başarıya ulaşması için araştırma konusu ve alan tespitinden sonra, kullanılacak metot belirlenmelidir. Kullanılacak yöntem ve metotlar birbiriyle tutarlı olmalıdır.

Bu çalışmada kullanılan metot, *Alan Araştırmasıdır*. Bu sebeple alan sınırları içerisinde yer alan illerinde Gözlem, Görüşme, Kılavuz Kişilerden Yararlanma gibi teknikler kullanılmıştır. “Tespit edilen araştırma konusuyla ilgili halk kültürü unsuru hakkında bilgi almak için söz konusu unsurların yaşadığı topluluğa gidilerek çalışmalarda bulunulmasına “alan araştırması” denir. Bir başka ifadeyle alan araştırması, “araştırılan konuyla ve amaçla ilgili olarak bilgi edinmeye uygun insanların bulunması ve onlar tarafından kabul edilebilir bir rolle aralarına katılınması ve davranışlarının gözlemlenmesi ve bunların halkbilimin kullanabileceği şekilde ve gözlenen insanlara hiçbir şekilde zararlı olunmadan rapor edilmesi veya araştırılan konu ile ilgili olarak bilgisine müracaat edilen kaynak kişilerle yapılan görüşmeler yoluyla derlenen bilginin bilimsel çalışmalarda kullanılmaya hazır hale getirilmesidir” (Çobanoğlu, 2002: 63).

Mülakat tekniği kullanılırken kaynak şahıslara şu sorular yöneltilmiştir:

Nazar ve Kötü Ruhlardan Korunmayla ilgili

- 1.Nazar değmesine karşı hayvanlar ile ilgili inanışlar nelerdir?
- 2.Kötü ruhlardan koruduğu düşünülen hayvanlar nelerdir?
3. Köpek dışkısının bağlanarak taşınmasının nazardan koruduğu inancı hakkında bilginiz var mı?
- 4.Geyik yahut inek boynuzunun kötü ruhlardan ve nazardan koruduğuna dair bir bilginiz var mı?
5. Hayvanların bir organından yararlanılarak tılsım yapılır mı?

Yol gösterme ve haber verme motifi ile ilgili

- 1.Yol gösterme ve haber verme motifi ile ilgili inanış ve uygulamalar hakkında bilginiz var mı?

2. Alevi Bektaşı menkıbelerinde geçen geyik şekline dona girmeyele ilgili bilginiz var mı?

3. Geyik ile gezen erenler mesela Abdal Musa, Geyikli Baba gibi hakkında bilginiz var mı?

Uğur / Uğursuzluk inaniş ve uygulamalar ile ilgili

1.Uğursuzluğuna inandığınız hayvan var mıdır, varsa sebepleri nelerdir?

Ölüm ve İnanışlarla ilgili uygulamalar

1.Ölümün habercisi olduğuna inanılan hayvanlar nelerdir?

Kurban Törenlerinde İnanış ve Uygulamalar ile ilgili

1.Kurban edilen hayvanın hayvanın et ve kellesiyle ilgili uygulamalar nelerdir?

2. Hayvan postuyla alakalı uygulamalar nelerdir?

3. Hangi hayvanlar kurban olarak sunulabilir?

4.Koyun, dana, koç vb dışında özellikle keçi kurban edilir mi?

5. Kurban hayvanı özellikle erkek cinsi olmalı mıdır?

6. Cebrail kurbanı olarak horoz mu kesilmektedir?

7.Horoza neden Cebrail kurbanı adı verilmektedir?

8. Bu kurban ne zaman ve hangi durumlarda kesilmektedir?

9. Hangi hayvanlar adak olarak sunulabilir?

Hak hekimliğinde inaniş ve uygulamalar ile ilgili

1.Hak hekimliğinde hayvandan yararlanılan inaniş ve uygulamalar nelerdir?

2. Hayvan sütünün şifası hakkında inaniş ve uygulamalar nelerdir?

Tabiata dair İnanış ve uygulamalar ile ilgili

1.Tabiata dair İnanç ve Uygulamalar nelerdir?

2. Hayvanın durumunu tahmin etmeye dayalı inaniş ve uygulamalar nelerdir?

Hayvanın İlk Süt ile ilgili

1.Hayvanın ilk sütü ile ilgili inaniş ve uygulamalar nelerdir?

Hayvan eti ile ilgili

1. Hangi durumlarda hayvan etinin yenmediği durumlar nelerdir?
2. Tavşan eti yenilmemesi hakkında bilginiz var mı?
3. Hangi hayvanların etini yenmez?

Hayvanlar ile ilgili Genel Sorular

1. Alevilik kültüründe hayvanın yeri nedir?
2. Alevilik kültüründe yasaklı hayvanlar nelerdir?
3. Alevilik kültüründe kutsanan hayvanlar nelerdir?
4. Kazayağını kapıya asma nedir?
5. Kaz gülü küpe yapma nedir?
6. Tabiat olaylarını tahmin etmede hayvanlardan yararlanıyor musunuz?
7. Bir hayvanın ya da adının sahip olduğu özelliğe dair bir hikâyesi var mı, Mesela Kırlangıç kuşu?
8. Hayvanlardan yararlanılarak fal bakılır mı?
9. Yumurta kabuğu ile ilgili inanış var mı?
10. Horoz ötüşüşü, köpek uluması, kuş ötmesi ile ilgili inanış var mı?
11. Hayvanlarda bolluk bereket ve uğura yönelik inanmalar var mı?

Çalışmada, üç farklı kaynak kişi profili seçilmiştir. Bunlardan birincisini dedeler oluşturmaktadır. Gelenek olarak Alevi/Bektaşî toplulukları cemaat yapılanması bakımından ocaklara ve dergâhlara bağlıdırlar. Bu yapılanma ise kutsal sayılan temellere dayanmaktadır çünkü bu ocakları oluşturmuş kişiler, aynı zamanda İslam Peygamberinin ve Ehl-i Beyit'in soyuna dayandırılmaktadır. Hak-Muhammed-Ali Yolu olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, Ehl-i Beyit'e dayanan dede aileleri ve ocakzâdeleri kapsamaktadır. Dedelik kurumu, Mürşid-Pir- Rehber ve kimi zamanda Pir-Mürşid-Rehber olarak üç hiyerarşiye dayanmaktadır ve üçü de dedesoylu olan kişi için işlevseldir. Ocak dedesi daha sonraki zamanlarda soyundan gelen kişi ise topluluğun bilgisi, inanç ve ritüel taşıyıcısıdır. Dolayısıyla hem geleneksel hem de kentsel ortamda yaşayan alevi dedeleriyle görüşmeler yapılmıştır. İkinci grupta,

özellikle bir ocağa daimi bağlılığı olmayan fakat Alevi/Bektaşî inanç ve kültürü içerisinde yetişmiş kişiler ile Bektaşî kültürünü yaşayan kişiler; üçüncü grupta ise bir Alevi ve Bektaşî ocağına bağlı olan cem ritüellerine katılan aktif Alevi yahut ikrârî bireyler olmasına dikkat edilmiştir.

Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar/Yayınlar

Hayvanlar ile ilgili mitoslar zoomorfik evrede ortaya çıkmıştır. Hayvanları tanrı olarak kabul eden insanlar coğrafi, sosyal daha çok ekonomik koşulların bir sonucu olarak daha çok memeli hayvanlarla ilgili mitolojik motifler ortaya konulmuştur. Aynı zamanda insanoğlunun hayal gücü, birçok hayvanlardan ortak izler taşıyan, gerçekte var olduğuna inanılan doğaüstü hayvanlarda tasarlamasına sebep olmuştur. Bunun yanında mitolojik hayvanlar dışında insanoğlu iç içe buldukları balıklar, kanatlı hayvanlar ve sürüngenlerle de ilgili mitolojik motifler meydana getirmişlerdir.

Hayvan mitoslarında ise birçok araştırmacı gibi Altan Armutak'a göre de zoomorfizm evresinde insanlar, tanrıları hayvan biçimli varlıklar olarak düşünmüşlerdir. Mircea Eliade, şamanın sembolleri olarak köpek ve at olduğunu söylemektedir. *“Ölümler ya da bir ‘katılma/sırra erme’ sınavından geçen kahramanlar gibi şamanda yer altına inişlerinde ‘ölümsel’ köpekle karşılaşır. Köpek ve kurt çevresinde kurulu mitoloji ve sihirbazlığı geliştirip yeniden yorumlayanlar, daha çok –esirmeleri- ve “cezbeli” törenleri şamancıl sayılabildiği ölçüde- savaşçılığa yönelik ‘katılma/sırra erme’ törenlerine dayalı gizli derneklerdir. Ritleri arasında insan eti yemek de bulunan bazı gizli dernekler ve genel olarak ‘Iycanthropie’ (kurt-adamlık), üyenin sihir yoluyla köpeğe veya kurda dönüşmesini içerirler. Şamanlar da kurda dönüşebilirler, fakat bu kurt-adamlıktakinden başka bir anlamdadır: Yukarıda gördüğümüz gibi, onlar birçok başka hayvan biçimine de girebilirler”*(Eliade, 2014: 566). Karen Armstrong hayvan mitoslarının Paleolitik Çağ'da oluştuğunu söyleyerek bunu avcı toplumların mitolojisi olarak adlandırır. *“İlk din uygulayıcısı olan şamanların hayalleri ve düşleri avın özelliklerini özetleyen ve ona ruhsal bir anlam kazandıran kendinden geçme ve esirme ustalarıydı. Av çok tehlikeliydi. Avcılar her ava çıktıklarında kabilelerinden günlerce uzakta kalır, güvenli mağaralarını geride bırakarak kabilelerine yiyecek getirmek için yaşamlarını tehlikeye atarlardı. Ancak, daha ileride göreceğimiz gibi, bu yalnızca yaşam savaşı değil, yürüttükleri diğer bütün faaliyetler gibi aşkın bir boyuta sahipti.*

*Şaman da arayışa girerdi ancak onunki ruhsal bir yolculuktu... Şamanlar yalnızca avcı toplumlarda görülür, ruhsallıklarında hayvanların rolü büyüktür. Modern bir şaman, eğitimi sırasında bazen yaban ortamlarda hayvanlarla birlikte yaşar. Ona esirmenin sırlarını gösterecek, hayvanların dilini öğretecek ve sürekli eşlik edecek bir hayvanla karşılaşması gerekir” (Armstrong, 2014: 23). Kısacası K. Armstrong avcılık-toplayıcılık döneminde hayvanların insanlara yol gösterdiği, yardım ettiğini öne sürerek, hayvanların kutsandığını açıklamıştır. Öte yandan insanoğlunun dünyada ilk yaşam belirtileri gösterdiği zamandan günümüze kadar dünya üzerindeki tüm dillerde hayranlıklarını, kızgınlıklarını, sevgilerini, küçümsemelerini vb. duygularını birbirlerine hayvan ya da bitki benzetmeleriyle ifade etmişlerdir. Jean-Paul Roux’ın *Orta Asya’ da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* adlı çalışmasında, “din, incelemelerimiz ilerledikçe daha iyi görmeye başladığımız hayvan ve bitki dünyasında daha merkezi bir yer tanıdığına, hayvanın ya da bitki adının söylenmesi canlının sembolünü bütünüyle uyandırmış olmalıdır. Büyük kavimler kurt anlamındaki böri sözcüğünü kullanmaktan özenle kaçınıp bunun yerine toprak kurdu anlamındaki kurt sözcüğünü tercih ettiğinde ve bir ordu için kurt sürüsü gibiydi denildiğinde söz konusu olanın basit bir üslup olduğunu bir an olsun düşünebilir miyiz? Eğer kendini bir şey ile karşılaştırıyorsan bu benzettiğin şeye yakın buluyorsun, hatta onunla aynı olduğunu düşünüyorsun ya da onun gibi olmak istiyorsun demektir. Belki de kuzunun yumuşak başlığına gönderme yaptığımızda farkında olmadan karşıımızdaki kuzu kadar yumuşak başlı olmasını istiyoruzdur. Ama fikir yürütecek durumda değiliz. İlkel insanın hayal gücü çok daha geniştir. İstediklerini alacağına inanır ve alırdı. Ayrıca türden türe sürekli bir geçiş, sürekli bir dönüşüm olduğundan, yaşam farklı biçimlerde tezahür ettiğinden, varlıkların çoğunun karmaşıklığından dolayı hayvan ya da bitki görüntüsü altında bir insan ya da ikili bir varlıktan mı söz edildiğini, yoksa eğretileme ya da sembollemenin mi söz konusu olduğunu her zaman bilemeyiz. Çok eski zamanlarla ilgili olsalar bile metinlerin sunduğu belli sayıdaki karşılaştırmanın yalnızca karşılaştırma olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz” (Roux: 2005: 56-69). Sözleriyle hayvan sembollerinin anlamlandırılmasında dinlerin yorumlanmasında ne kadar önemli olduğunu açıklamaktadır.*

Hayvan mitolojisinin şüphesiz en büyük konu alanı “totemciliktir.” Totemciliğin bilimsel ya da kurumsal çok sayıda araştırmaya konu olduğu bilinmektedir. Bunların tümünü incelemek yahut bu konu hakkında ortaya atılmış teorilerin hepsini incelemek

mümkün değildir. Bunlar arasında en önemlileri ele alarak inceleme yapmak daha sağlıklı olacağını düşünüyoruz. Hubert ve Mauss' un söylediği gibi “öncelikle kesin olan ilk bakışta totemcilik olarak gözüken her şeyin totemcilik olmadığıdır” (Roux:2005: 10). Yani bir hayvanın ata olarak kabul edilmesi illa totem olması için yeterli bir neden değildir. Bu husus da Van Gennep şunları söylemektedir, “Totemci olmayan topluluklar, soyun babası olan atanın bir insan ya da kahraman ya da yantarı bir çift, hatta bir tanrı olduğu soy efsaneleri üretmişlerdir. Hatta bir de hayvandan türeyen soy efsaneleri vardır. Dolayısıyla Türklerin tabu olarak gördükleri hayvanı, çoğunlukla soyun atası/anası olarak gördükleri için totem olarak belirtmek aşırıya kaçmak olacaktır. V. Gennep' e göre de bu inanın totemcilik ile hiçbir alakası yoktur. Birçok araştırmacılara göre de totemcilik hayvan taparlığı kabul etmemektedir. Yani kökeninde din olmadığını söylemektedirler çünkü totem bir tanrı gibi üstün bir varlık olarak kabul görmez. Ona yalnızca büyüğe, küçüğe, bir arkadaşına saygı duyulduğu gibi saygı duyulmaktadır. Van der Leeuw şöyle der, “Totemler kesinlikle tanrı değildir” (Roux, 2005: 15). Bergson, “Totemliği hayvan toparlaktan en iyi ayırt eden nokta, birkaç istisna dışında hayvanın totemcilikte bir tür olarak kabul edilmesidir,” (Roux, 2005: 15-18) düşüncesini ifade eder.

Alevilik Kültüründe hayvan sembolleri hakkında yapılan çalışmalarda ise müstakil bir eser yoktur. Konu ile ilgili çalışmalar da makale ağırlıklıdır. Yapılmış makaleler de ise özellikle tabu hayvanlar konu olarak alınmıştır. Pervin Ergün, *Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine* adlı çalışmasında Alevi-Bektaşilerin tavşan eti yememe sebebi olarak icat edilen gerçeklerin Türk mitolojik düşüncesindeki yerini çözmek ile ilgili ipuçları verdiğini söylemiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi insanlar eskiçağdan bu yana hayvanlarla etkileşim halindedir. Hayvanlar insan hayatının önemli bir parçası olmuştur. Gündelik hayatta hayvanların etlerinden, sütlerinden, yünlerinden, güçlerinden yararlanıldığı gibi sihir yapmada da yararlanılmış ayrıca tanrılara kurban olarak da sunulmuştur. Diğer yandan onları evcilleştirmenin yanında ulvi bir mana da yükledikleri görülmüştür. Hayvanların gücünden korkan insanlar, kimi zaman onların üstün güçleri olduğuna dair inanışlar dahi meydana getirmişlerdir. Bu düşünce ise zamanın ilerleyen safhalarında gelişmiştir ve havalara ilahlaştırılmıştır. Yahut inanç bağlamında totemleştirilmiş ve kült bir sembol halini almıştır. Günümüzde dahi hayvanları hala tanrısal olarak algılayan topluluklar vardır. Hatta artık hayvanlara tapmayan topluluklarda ise

geçmişin izlerinin kalıntıları görülmektedir. Bu bağlamda başkalaşma inancı gibi hayvanların şans ve şanssızlık getirmesi gibi yaşayan ilkel dönem inançların kalıntıları olduğu düşünülmektedir. Muhammet Fatih Demir Dağ ise *Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi* adlı çalışmasında konuyla ilgili Hanner' in sözüne atıf yaparak “*Türk mitolojisinde de hayvanların önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Mamafih totem kabul edilmiş hayvanlar ve olağanüstülük yüklenen hayvanların oluşturduğu mitolojik kadro genişdir. Bu temel üzerine kurulmuş Alevi-Bektaşî inancında ise hayvanlara önemli bir yer verilmiştir. Şamanik dönemden kalma inançlar İslamiyet ile beraber geçirdiği değişimle kendine özgü inançlar meydana getirmiştir.*” diyerek, karga, turna, Anka ile çalışmasını sınırlandırmıştır.” Ali Selçuk, *Mersin Tahtacı Alevileri Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışması içerisinde hayvan sembollerinden bazılarına yer vermiştir fakat bir bölge ile sınırlı kalmıştır. Erdoğan Alkan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi* adlı çalışmasında ise çoğunlukla yazılı anlatılarda yer alan mitik sembollere yer vermektedir. Bunlardan hariç bazı tezlerde Alevi Bektaşî şairlerin şiirlerinde yer alan semboller ile birlikte hayvan sembolleri de bulunmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* adlı çalışmasında şekil ve don değiştirme hususunda hayvan sembolleri hakkında kısaca bilgi vermektedir. Dolayısıyla Alevi topluluklarında hayvan sembolleri hem alan araştırması hem literatür destekli incelenmelidir. Alevi topluluklarında hayvan sembolleri ile alakalı çalışmalarda görülen en temel özellik ise genellikle literatüre bağlı kanılması yahut da bu çalışmaların bir bölgeye ait olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK İNANIŞLARI İÇERİSİNDE HAYVAN MOTİFİNİN YERİ

Türkler en uzak devirlerden beri yaşadıkları sosyo-ekonomik şartların belirlediği, kendilerine has bir din anlayışı ortaya koymuştur. Animizm, Totemizm ve Şamanizm'e ait bazı özellikleri de içerisinde barındıran bu inanç sistemi, Atalar kültü ile daha zengin bir hale gelmiştir. Geleneksel Türk dini dışında Budizm, Manihaizm, Zerdüştlük, Musevilik vb. dinlerle etkileşim halinde olmuşlardır.

1.1. Atalar Kültü

Araştırmacılar Türklerin Göktanrı inancına mensup olduğu görüşü yaygın olarak kabul etmektedirler. Göktanrı inancına bağlı olarak evren unsurlarına duyulan saygı kültürleri ortaya çıkarmıştır. Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*'nde kültü genel olarak yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı şeklinde tanımlamaktadır (1971: 147-148). Dua, kurban gibi ritüellerin icra edildiği kutsal yerler (tepe, mağara, ormanlık, su kenarı vs.) kült yeri olarak kabul görür. Kültü ritüele dönüştüren çeşitli kült araçlarının yanı sıra kültü yaşamak amacıyla toplanmış bir topluluk ve o topluluğu yöneten bir lidere de ihtiyaç bulunmaktadır (Örnek, 1971: 150). Mahmut Tezcan, kültün kutsal ve yüce olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamına geldiğini belirtir. Bu saygı ve tapınma, duayı, kurbanı ve dinsel tören olan belli ritüelleri getirmektedir (1996: 120). Dolayısıyla ritüellerin gerçekleştiği mekânlar da kutsanmış ve kültleşmiştir.

Bir kültün varlığından söz edebilmek için şu üç şartın olması gerekmektedir: “*Külte konu olabilecek bir nesne ve onun varlığı, muhakkak olması gerekir. Bu nesne yahut şahıstan insana zarar gelebileceğine ilişkin inancın varlığı, olmalıdır. Bu inancın sonucu olarak faydayı sağlaya bilecek, zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar,*

kurbanlar vb. uygulamaların varlığından söz edilmelidir.” (Ocak, 2002: 113). Bu bağlamda ölümden sonra ruhların varlıklarını sürdürdüklerine ve canlılarla ilişkilerine devam ettiklerine inanılır. Ölüm varlığın sonu değildir. Klan (topluluk, kabile) atası, din adamları, ünlü savaşçılar (kahramanlar) öldükten sonra da ait oldukları topluluk ile bağlarını sürdürür. Ruhun ölümsüzlüğü ve ruhun bir bedenden ötekine geçmesi inancını (Reenkarnasyon) Budizm ve Manihaizm’in tesiri ile Türkler arasında da kabul görmüştür (Ocak, 2002: 62).

İnanmaların kontrolünde oluşan kültürler sırasıyla Tabiat kültürü, Atalar kültürü ve Ateş kültürü aşamalarını takip eder. Türkistan (Bozkır) Türk kültürünün önemli motiflerinden olan Atalar Kültü de işlevselliğini yitirmiş ve kaybolmuş gibi gözükse de günümüzde bıraktığı ipuçları, varlığını hala sürdürdüğünü göstermektedir (Ocak, 1983: 28-29).

İslami kültür içerisinde kutsal kabul edilen kabirler etrafında veli kültürü oluşmuş ve atalar kültüründe görüldüğü gibi bu kutsalların ruhlarından medet umulmuştur. Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşilik* adlı çalışmasında, Türklerin İslam’ı kabulünden sonra da yatırlara dua edilmesini, şifa istenmesini veya niyaz edilmesini velilerin Allah’a ulaşmada aracı olarak kabul edilmesinin neticesi olarak görür. Eröz konu ile ilgili gözlemlerini “*Yatırlara gidip dua edenler elbette Allah’a da dua etmektedirler. Fakat kendi gözlemlerimize göre, öncelikle o yatıra yönelik dua ederler. Onun ruhundan medet umarlar,*” şeklinde aktarır (1992: 103).

Atalar kültürü, çoğunlukla totemizm ve animizm inançları tesiriyle açıklanmaya çalışılmış ve mağara kültürü, hayvan kültürü, tabiat kültürleri ve etnik soy anlatmaları ile ilişkilendirilmiştir. Atalar kültürünün izleri köken mitlerinde de aranmıştır. (Yıldız, 2018: 21-52). Yaşar Çoruhlu, Oğuz boylarının kuşlarla sembolize (ongonları) edilmesi sebebi ile Proto-Türk döneminde inanılan hayvan-ata veya hayvan-ana kültürlerinin birer uzantısı olarak tözleri atalar kültürü ile ilişkili görür. (Çoruhlu, 2002: 57-58). Totem hayvanı (kurt gibi) ata soyu ile ilişkili kabul edilir. Alevi-Bektaşî topluluklarında bazı dedelerin kurt soyundan geldiğine inanılmaktadır. (Arslanoğlu, 2001:26)

Şamanizm'de Ayı-Ata³, Geyik-Ata veya Kartal-Ata gibi Hayvan-atayı temsil eden tören giysileri kutsal kabul edilir. (Ögel, 2014b: s. 675). Yakutlarda şaman göğe yükselirken, kartalın kanatlarıyla uçar (İnan, 2013: 37).

1.2. Şamanizm

Şamanizm, insanlığın bilinen en eski inanç (din, inanış) sistemlerinden biridir. Bir kurucusu yahut kutsal kitabı olmamakla birlikte köken itibariyle anaerkil dönemde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Yakutlarda erkek şamanların kutsal kıyafetleri bulunmadığında kadın kıyafetleriyle ayin yapmaları, ayrıca çoğu şamanların saçlarının uzun olması anaerkil dönemin etkisini göstermektedir (Sarı, 2017: 3-6).

Çin kaynaklarına göre eski Orta-Asya (Türkistan) Şamanizminin temellerini Gök Tanrı, güneş, yer su, atalar ve ocak (ateş) kültleri oluşturmaktadır. Asya halklarına göre Şamanlığın temelinde insan ve doğanın birliği ve uyumu düşüncesi yer alır. Evren, dünya, insan, hayvan ve bitkiler âlemi bir bütün olarak düşünülür (Sarı, 2017: 3-6).

Çoğunlukla 'mistisizm', 'esirme', 'büyü', 'fal', 'kehanet' ve 'din' kavramlarıyla birlikte anılan Şamanizm'in 'büyücüsü', 'sağaltıcısı', 'kâhini', 'falcısı' ve 'din adamına ad olarak verilen Şaman kavramı Mançu-Tunguz dilinden doğmuştur. Şamanizm doğal vatanı olarak görülen Sibiry'a'daki Türk halklarınca 'Şaman' terimi yerine Tengri inancının din adamı kabul edilen 'kam'⁴ sözcüğü yaygın olarak kullanılmıştır (Aça ve Yolcu, 2016: 422-425).

Şamanizm'i bir din olarak kabul etmeyen J. P. Roux'a göre Şamanizm, "evrensel bir eksenin, gerektiğinde birinden diğerine geçişe imkân vermek suretiyle evrenin, gök ve yeryüzü yahut gök, yeryüzü ve yer altı şeklinde birbirinin üstüne konmuş iki veya üç bölümlü elle tutulmaz bir görüntüsünü içerir. Ayrıca kendisine ruhlara adı verilen, görünmez fakat hayvan biçimli (zoomorf) olan, her iki evrensel katta ve o bölgeleri ayırın yerlerde her zaman hazır ve nazır olan kalabalık bir grubun da varlığını gerektirir.

³ Ayı-ata daha çok Kuzey Sibiry ve Kuzey Batı Sibiry'a'da görülür. Şamanın elbisesi üzerine ayının muhtelif yerlerinden alınmış kemikler dikilir.

⁴ İslamiyet' in kabulünden XVI. yüzyıla kadar olan devre, geniş halk kitleleri açısından geçiş dönemi olmuştur. Bu devrede, eski kültürün devamcısı olan 'ozan' aynı çizgiyi takip ederek yerini 'âşık' a bırakmıştır. Bu geçiş döneminde bu halk şairleri için, 'ozan', 'dede', 'Ağsakal', 'Varsag', 'Yanşah', 'Varsağı-gü' gibi kelimeler kullanılmıştır. "Ozan-baksı" geleneği düşüncesi. Kam-baksı-ozan-âşık tarihi çizelgesi. Detaylı bilgi için bk. (Oğuz, 2015: 288-289).

Şamanizm, kendisinin tek uzmanı olan trans halindeki şamanın erişmeyi hedeflediği esrimenin arkaik bir tekniğine dayanmaktadır” (Roux, 1994: 49-50).

Şaman ayinlerinde hayvanların da temsili güçlerinden fayda sağlanır. Şamanın kıyafetinde bazı parçalarını taşıdığı hayvanların kılığına girebildiğine ve hatta onlarla özdeşleştiğine inanılır. Bir bakıma şaman/kam, insan-hayvandır diye biliriz. (Alp, 2018: 111) O düşman ruhlara karşı hayvan kılığına girerek savaşır; gökyüzüne yaptığı seyahati hayvanlar aracılığıyla yapar (Ocak, 2002: 210) Şaman elbiseleri günümüzde yozlaşmıştır. Eski ve orijinal şaman/kam elbiselerinde taşıdığı kuş yahut diğer hayvanlar ile ataları ile iletişime geçebilmekte ya da dilediğinde hayvanın vücuduna girebilmektedir.⁵

Alevi Bektaşî Anlatılarında Şamanizm İzleri ve Hayvanlar

Alevi Bektaşî anlatılarında kutsanan kişinin hayvanların suretine girebilmesi sık rastlanır bir tecsim durumudur. Şamanlar hayvan kılığına bürünüp rakiplerle savaşır ve gökyüzüne hayvanlar aracılığı seyahat ederler. Geyik kılığına giren Türk dervişlerinin menkıbeleri de –Abdal Musa Menkıbesi, Geyikli Baba Menkıbesi gibi– Şamanizm ile bağlantısı bulunmaktadır (Ocak 2002, 55). Velayetnamelerde dervişlerin de erk hayvanları ile bağı görülür. Altay ve Maya Türklerinde ruh göçünü (reenkarnasyon) sembolisi olan geyiğe, Türk dervişlerinin menkıbelerinde de sık sık yer verilir. Dervişler geyik, şahin, doğan, tuğrul, güvercin, turna, tavus kuşu donuna girerek çeşitli mücadelelere girer, yol gösterir.

1.3. Totemizm

Emile Durkheim, bütün dinlerin esin kaynağının totemizm olduğunu ve totemin yerine bir tanrı koyulunca yeni dinlerin bir açıklama bulacağını ileri sürer. Durkheim’a göre totemcilik üç ana kavramlar üzerine kuruludur: “totem”, “tabu” ve “mana”.⁶ Totem, bir topluluğun kutsal saydığı hayvanı, bitkiyi ya da bir nesneyi ifade eder. Topluluğun üyelerinin bu totemden türediklerine inanılır. Böylece totem toplumun ortak bir

⁵ Bu hayvanlara şamanların erk hayvanları denilmektedir. Hayvanlar yaşamda başarıya erişilebilmesi için nasıl davranılması gerektiğine ilişkin bazı belirli davranışlarla yol gösterir. En çok korkulan hayvandan dahi alınacak dersler vardır. Detaylı bilgi için bk. (Buffolo ve Firedancer, 2007).

⁶ bk. [www.akasya.com.bz.tc / Dinler Tarihi- Totemcilik](http://www.akasya.com.bz.tc/Dinler_Tarihi-Totemcilik). Erişim tarihi: 02.08.2018.

sembolsi olmasının yanında dinsel bir nitelik de kazanmış olur. İmge haline gelen hayvan, bitki ya da eşya ise “kutsal olan” ve “kutsal olmayan” diye ikiye ayrılır. Bu şekilde yasak nesnelere (semboller) ortaya çıkar ve bu nesnelere tabu olarak görülür.⁷

Totemle klan topluluğu arasında bir akrabalık bulunduğu, hatta bu totem bir hayvan ise çoğu zaman o kutsal hayvanın, topluluğun mensubu olan kişilerin ilk cediti, dedeleri, ataları sayılmaktadır (Tanyu, 1984: 155-172). Ata sayılan totem (hayvan) klanın koruyucu ruhu, gözeteni ve yol göstericisi olur.⁸ Topluluk tarafından totem kabul edilen hayvan korunur, avlanması, etinin yenmesi ve öldürülmesi yasaklanır. Sözlü anlatılarda totem hayvanı geyik/ceylan veya keçi/boğa gibi aynı türe mensup hayvan gruplarının birlikte değerlendirildiği görülür. Topluluk bireylerinin zaman zaman kutsanan totem hayvanları için eğlenceler (şölenler) düzenlediği, ritüelikle danslarla totemlerin (totem hayvanlarının) hareketlerini taklit ettikleri bilinmektedir (Freud, 1998: 15). Alevi-Bektaşî inancında ibadetin bir parçası olarak görülen semah içerisinde de bu davranış şekli tespit edilir. İmam Aliyi temsil eden Turna kuşu özellikle kadınlar tarafından icra edilen ritüel-dans ile taklit edilir. Yine Kırat Semahı da ritüel-dans için bir başka örnektir.

Totemi kesme, yeme, ona dokunma yasağına tabu adı verilir (Eröz, 1973: 16). Bu yolla kutsal olan ile olmayan birbirinden ayırır. Tabu, kutsal olan dışında sevilmeyen, korkulan ve uzak durulanı da kapsar. Av, Avcı ve avcılık anlatıları tabuların belirgin bir şekilde görüldüğü nakillerdir. Anadolu’da ve Türkistan’da tavşan av hayvanı olarak görülmekle birlikte özellikle Alevi-Bektaşî topluluklarında ‘tabu’ olarak kabul edilir. Alevi Bektaşîlerde tavşanın üzerinden geçtiği tarlalar ve dokunduğu nesnelere uğursuz kılındığına inanılır. Yolda tavşana rastlarsa onun uğursuzluk getireceği düşünülmektedir. (Selçuk, 2005: 246-247)

Ermeni, Süryani topluluklarda ve Yahudilikte de tavşan yasak hayvandır. Tevrat’ta tavşan etinin yenmesi uygun görülmemiştir. Zerdüştlükte tavşan suyun bulunduğu yeri bildiği ve koşarak diğer hayvanlara bildirdiği için kutsanan bir hayvanken

⁷ Artun E., *Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler*, www.turkoloji.cu.edu.tr / HALKBİLİM/erman_artun_inanc_sistemler.pdf. s.16-18

⁸ bk. Oğuzlar’da ‘Ergenekon Destanı’, Kırgızlar’ da ‘Ana Geyik Destanı’, 24 Oğuz boyunun ‘kuş ongonları’, Kazaklar’ da ‘Munlık-Zarlık Destanı’, Alpamış Destanı Özbek varyantında geçen ‘Baybörü’ gibi vs. örneklerle Türklerde totem hayvanı ve görevleri çoğaltılabilir.

günümüz İranında Şiiler arasında tavşan hayız gördüğü için tabu kabul edilir (Ergün, 2011: 282-313).

1.4. Budizm

M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıktığı düşünülen Budizm, Hindistan'ın dışında M.Ö. III. yüzyılda yayılmaya başlamış; Orta Asya'ya, Çin'e, 372'den sonra Kore'ye uzanmış; Tibet'e yerleşmesi ancak VIII. yüzyılda olmuştur. Batı Türkistan'da Budizm, Sasanilerin desteklediği Zerdüştlük ve Mani dini karşısında pek tutunamamıştır. Doğu Türkistan'ın yerleşik çevrelerinde kendine yer elde etmiş ve Budist yapıları Çin'e doğru uzanan kervan yolları boyunca dikilerek, faaliyetlerini asırlarca sürdürmüştür. Güneye doğru uzanan kervan yolu üzerinde Hotan ve Miran; kuzeye giden yol boyunca ise Tumşuk ve Kuça şehirlerinde, III-IV. yüzyıllardan itibaren kurulmaya başlayan 'Vihara' (Türkçe 'Vihar') Budist manastırlarında 'Toyin' adı ile anılan Budist rahipler, bu dinin propagandasını yapmışlardır (Esin, 1978: 59).

Türklerin kabul ettiği dinler arasında onları en çok etkileyen inanç sistemlerinden birisi Hindistan kökenli Budizm olmuştur. Budizm'in en belirgin özelliği ise tapılacak üstün bir varlığa yer vermemesi ve her şeyin serbestçe tecrübe edilmesi esasına dayanmasıdır (Turan, 1994: 104). Budizmin tenasüh (reenkarnasyon/ruh göçü) inancına göre canlılar Nirvana'ya (ebedi mutluluk) ulaşmaya kadar öldükten sonra değişik şekillerde dünyaya yeniden gelirler (Ocak, 2002: 66). Uygurlar arasında yayılmış olan Budizme ait Uygur alfabesiyle (Soğd) yazılmış birçok dini metin bulunması inancın sadece hükümdar ve çevresinde değil halk arasında da kabul görmesi ile de ilgilidir.⁹

Günümüzde tenasüh inancı Alevi-Bektaşî topluluklar arasında daha çok Hz. Ali kültü etrafında varlığını sürdürmektedir. Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli'de Hacı Bektaş Veli'nin imam Ali'nin sırrı olduğu rivayet olunur: Hacı Bektaş'ın şeyhi Lokman Perende hac dönüşünde Horasan erenleri tarafından ziyaret edilir. Henüz çocuk olan Hacı Bektaş'ın kerametlerine inanılmaması üzerine aslında kendisinin İmam Ali'nin

⁹ Genel olarak Uygur dönemi ve Budizm bilgileri için R. Rahmeti Arat'ın *Eski Türk Şiiri* (Ankara, 1965) isimli çalışması büyük önem taşımaktadır. Budizm dini içerikli Uygurca metinler hakkında bk. Ş. Tekin, (1968) *Uygur Edebiyatının Meseleleri*, Ankara: TKA s.26-67; Çağatay, S. (1976) *İslamiyet'ten Önce Türk Edebiyatı*, TDEK: Ankara s.393-398.

sırrı olduğunu bildirmek zorunda kalır. Bu defa Horasan erenleri İmam Ali'nin biri alında biri avucunun içinde iki yeşil beni olduğunu söyler. Hacı Bektaş, derhal alını ve avucunu açarak yeşil benleri gösterir. Böylece, onun hakikaten İmam Ali'nin sırrı olduğunu, yani İmam Ali'nin Hacı Bektaş'ın bedeninde yaşadığını anlarlar (Ocak, 1983, s. 135). Bu durum Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde de yaşatılır:

“Pir Sultan'im şu dünyaya

Dolu geldim dolu benim

Bilmeyenler bilsin beni

Ben Ali'yim Ali benim (Gölpınarlı ve Boratav, 1991: 98-99).

Ahmet Yaşar Ocak ve Saadet Çağatay'a göre ise Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde de günümüzde yaygın olarak görülen geyik, kuş yahut her hangi bir hayvan donuna girmenin (şekil değiştirmenin) bir kısmı Şamanizm inancından geçmiş gibi görülse de Budizm'den geçmiş olabileceğini söylemektedirler (Çoruhlu,2002:183,197,203; Çağatay, 1953: 97).

1.5. Taoizm ve Konfüçyanizm

Bir dinden ziyade felsefi bir düşünce olan Taoizm ve Konfüçyanizm Çinde ortaya çıkmış inanç sistemleri arasındadır. (Günay ve Güngör: 2003: 157-158) Ahmet Yaşar Ocak, Taoizm inancının Türkler arasında görülmemesini “Felsefi mahiyeti sebebi ile gösterişli ayinler, merasimler şeklinde halka yansıyan bir din olmayan Taoizm gibi bir inanç sistemi, genel olarak fazla cazip gelmemiştir. Bu yüzden onu tanımları da çok sınırlı olmuş, bu gün kesin tayin edemediğimiz bazı hususlar da belki kısmi etkileri bulunsa da genelde hiçbir Türk topluluğunun dini olmamıştır” şeklinde açıklar (Ocak, 2002:83). Yaşar Çoruhlu, Türk mitolojisinde Tanrı'nın gökte olduğu düşüncesi ve ruhun göğe yükselme inancı ile Taoizm'de bulunan ‘yükselen ruhların makamı kutsal dağlardır’ inancının benzerlik gösterdiğini belirtir. Dağ keçisi (sıgun) ve geyik Taoizme ait kutlu dağ anlatılarında ‘sıgun’ otundan yiyerek ölümsüz oldukları için ölümsüzlük sembolü olarak kabul edilir. Bu inanç benzer bir şekilde Türk mitolojisinde de tespit edilebilmektedir (Çoruhlu, 1999: s.133).

1.6. Zerdüştlük ve Mazdeizm

Zerdüştlük, İran'da yaşadığına inanılan Zerdüş'tün (650-583) kurmuş olduğu ve Ahura, Mazdan tanrılarında dolayı Mazdeizm adıyla anılan, esasları Avesta¹⁰ adlı kitapta toplanan, inanıştır. Rus Türkolog W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi* isimli çalışmasında Zerdüştlük inancının kültürel geçiş alanı üzerinde bulunan Türk halklarında kısmen de olsa etkili olduğunu belirtmektedir. Horasan ve Maverahünnehir dışında Hazar kıyılarındaki Türk toplulukları arasında da Zerdüştlük inancının benimsediğini görülür (2006: 54-89).

Türkistan coğrafyası üzerine yayılmış olan Zerdüştlük, Orta Asya Türk kültür ve sanatı üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle Göktürk dönemine ait kurganlardan çıkan malzemeler üzerinde Zerdüştlükte ateşin ve güneşin sembolü olan horoz ve cennetkuşu motiflerinin işlendiği görülür. Zerdüştlük tesiri ile ateş İran kültüründe bir tapınma objesi olarak yer alırken Türkler arasında arınma, temizlenme aracı olarak kabul görülür (Borthold, 2006: 55; Günay ve Güngör, 2003: 181-183).

1.7. Manihaizm

Türkçe metinlerde 'iç ödki nam' veya 'iki yıldız' adları ile anılan Manihaizm, gnostik¹¹ inançlar arasında görülür ve Mani (216-277) tarafından kurulmuş evrensel karakterli bir din olarak kabul edilir. Hıristiyanlık başta olmak üzere; Mazdaizm, Zerdüştlük, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden birçok unsuru içine almakta, bu açıdan senkretik¹² bir karakter taşımaktadır (Günay ve Güngör, 2003: 184).

Sasani İran'ın resmi dini Zerdüştlüğe dini-sosyal bir tepki şeklinde Mezopotamya'da ortaya çıkan Manihaizm, 'iyi-kötü', 'karanlık-aydınlık', 'nur-zulmet' gibi düalist¹³ bir yapı üzerine kurulmuş olup, yaşanan dünyanın iyi ve kötü unsurların birleşiminden meydana geldiğini savunur (Ocak, 2002: 91; Günay ve Güngör, 2003: 185).

¹⁰Kitapta, çoğunlukla tarım hayvanlarına iyi bakılma ve toprağın iyi sürülmesi ile ilgili öğütler bulunmaktadır.

¹¹ Sezgi veya tefekkür yoluyla edinilebilen.

¹² Senkretizm, farklı geleneklerin bir birini etkilemesi sonucu oluşan yeni kültürel yapıları, gelenekleri veya düşünce biçimlerini ifade etmekte kullanılan ve Türkçe yaygın çevirisiyle 'bağdaştırmacılık' anlamına gelen bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gündüz, 1998, s.39).

¹³ Fenomenleri birbirine zıt fakat eşit derecede olan iki ezeli ve ebedi güçten kaynaklandığı görüşü savunan bir metafizik sistem.

Jean-Paul Roux, Mani dininin düalist yapısının Şamanizmi de etkilemiş olduğunu belirtir. Ak Şamanların iyi, Kara şamanların kötü sayılması gibi karşıtlık ilişkisi Şamanizm'in temel ilkelerine aykırıdır (Roux, 2001: 204).

Türk mitolojisi içerisinde şahmaran ya da büyük yılanlarla dinsel ve büyüsel birçok inancın içerisinde yer verilen ejderha motifi Türk anlatılarında düalist düşüncenin tesiri ile ele anılmış ve aydınlık dünyaya karşı olarak karanlık dünyanın başında bulunan doğaüstü bir varlık olarak görülmüştür. Emel Esin, Gök kubbenin en alttaki çığrısını (felek) bir çift göksel ejderin çevirdiği hakkındaki ibareler bir Uygur Kağan'ına sunulmuş Mani dinine ait metinde yer aldığını fakat bu düşüncenin mani dininden çok Orta Asya kozmolojisine bağlı olabileceğini düşünmektedir (Esin, 1978: 82-83,130, 279).

Mani, Zerdüştlük ve Budizm'e ait eserlerde yer alan ejderha ile savaş motiflerine menakıbnâme ve velayetnamelerde de yer verilir. Ejderha nefsi semboller ve öldürüldüğünde nefsin de yenildiği düşünülür (Koçak ve Gürçay, 2017: 34-64).

1.8. Yahudilik

Genel kanyaya göre Yahudiliği (Museviliği) resmi din olarak kabul eden tek Türk devleti Hazarlardır. VII.- IX. yüzyıllarda Doğu Avrupa coğrafyasında ilk muntazam Türk devletini kurmuş olan Hazarlar Hun İmparatorluğuna tabi bir Türk boyudur (Ocak, 2002: 101)

Yaygın olarak Şamanizm inancına mensup olan Hazarlar, Bizans İmparatorluğu'nun baskısı ile Yahudilerin Hazar Türklerinin yerleşim coğrafyasına göç etmiş ve yoğun propagandaları ile Hazarları etkilemişlerdir (Barthold, 2006: 85-87; Ocak, 2002: 102; Turan, 1994: 69-70. Hazarlarda Yahudilik sadece hakan ve çevresi veya en çok yönetici, aristokrat zümre diye adlandırdığımız üst kesimler de sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Hazarlar dışında Karaylar ve Kaliz, Kabar, Kıpçak topluluklarında da Yahudiliğin bazı etkilerinin görüldüğü tespit edilmiştir (Kuzgun, 2015: 190-199).

Yahudilik en eski monoteist inançlardan biri olarak kendinden sonra ortaya çıkan Hıristiyanlık ve İslam'a da tesir etmiştir. Önce birbirlerini devamında da mitolojik anlatımları etkileyen bu monoteist dinler tesiriyle hayvanların çeşitli sembollere bağlı olarak kutsandığı ya da olumsuz kabul edildiği görülür. Örneğin Sümer, Hint, Babil

vb. kültürlerde de yer alan yılan motifi Tevrat'ta yaratılıştan beri var olan ve insanlığı olumsuz etkileyen hayvan olarak görülür (Tekvin 3:1-15). Kur'an-ı Kerim'de de Hz. Musa elindeki asayı yere atar, asa diğer yılanları yutan büyük bir yılan (Ejderha) dönüşür (Araf 107, Şuara 32) Velayetname'de, Seyyid Mahmut Hayrani ile Hacı Bektaş Veli'nin karşılaşmasında Seyyid Mahmut Hayrani'nin elinde yilandan bir kamçı bulunur: *"Akşehir'de, Seyyid Mahmut Hayrani derler bir er vardı. Bu er bir gün, bir arslana bindi; bir yılanı da kamçı yaptı ve üç yüz Mevlevi dervişi ile Hünkâr'ı görmek için yola çıktı Sulucakarahöyük' e yaklaşınca, durumu Hünkâr' a haber verdiler (...) Hünkâr, 'o gelen kişi canlıya binmiş bizde cansıza binelim' dedi."* Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 461)

Yahudilikte adaletin ve yenilmezliğin sembolü olarak aslan motifi de oldukça önemlidir. Budist gelenekte yasaları koruyan (Armutak, 2002: 422), Sümer mitolojisinde aşk ve savaş tanrıçası (Kurt, 2010: 65) olarak görülen aslan birçok tarihi ve dini kişinin ismi ile birlikte anılmıştır. Buda, *Sakya'nın Aslanı* (Çoruhlu, 2010: 47), İsa, *Yahuda Soyunun Aslanı* (Ersoy: 2010), İmam Ali ise *Allah'ın Aslanı* olarak görülür.

1.9. Hristiyanlık

W. Barthold'a göre Hristiyanlığın Orta Asya'daki varlığı ile ilgili bilgiler IV. yüzyıldan daha gerilere gitmemektedir (Borthold, 2006: 19). Türklerin Hristiyanlıkla olan temasları daha çok doğu kiliseleri ile aracılığı ile olmuştur. Bu temas Bizans kiliseleri vasıtasıyla değil Sasaniler döneminde önce İran'a sığınmış daha sonra Türklerin arasına girmiş olan Nesturîler ile gerçekleşmiştir (Güngör, 2002: 275). Nesturîliğin İran'a geçişi ve diğer coğrafyalara dağılışı gibi Orta Asya'ya gelişi de büyük oranda ticaret yollarıyla olmuştur. Ön Asya'dan başlayarak, Maverâünnehir'in Baykent, Buhara ve Semerkant gibi belli başlı büyük şehirlerinden geçen ticaret kervanı İpek Yolu, bir taraftan ekonomik gelişmeyi sağlarken, diğer taraftan birçok din ve kültürleri beraberinde taşımış bölgedeki Türklerin bu inançlarla temas etmelerine sebep olmuştur (Artun, 2018: 3). Nesturi Hristiyanlar Türkistan'da Süryanice'den başka, Uygur Türkçesini de kullanmış özellikle kitaplarını Süryanî alfabesi ile Uygurca yazmış, Süryaniceden birçok kitabı da Türkçeye çevirmişlerdir. Ayrıca Farsçayı da

kullanmışlardır. Mezar taşlarında kullanılan tarihlerde, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni de kullandıkları anlaşılmaktadır (İnan, 1991: 312).

Anadolu'ya Türk göçlerin başladığı zamanlarda, Anadolu'ya hâkim olan Hristiyanlık anlayışı Budizm, Manihaizm, Zerdüştlük dinlerinin kalıntıları ile birarada var olmuştur. Türk göçleri ile İslam'da Anadolu'ya gelmiş ve mevcut inanç ve kültürlerle temas etmiştir.

İncil'de hayvan motiflerine diğer evrensel (semavi) dinlere göre daha az yer verilir. Yaygın olarak kuzu, koyun, balık ve güvercin ve daha seyrek olarak aslan, yılan (karayılan, engerek yılanı), kurt, tilki, domuz, köpek, keçi, karga, horoz, ejderha, akrep ve sinek sembollerine yer verilir. Budizm ve Manihaizm'de olduğu gibi yılan şeytanı ve kötülüğü, koyun inanan, günahsız ve saf insanı, güvercin ise saflığı sembolize eder (Armutak, 2008: 49).

Özellikle birçok ilkel din mitolojinde, Yunan ve Hitit uygarlıklarında güçlü yere sahip olan güvercin motifi Hristiyanlıkla birlikte semavi tek tanrılı dinlerde de kutsal görülür. İslam kültür dairesinde yer alan Hızır efsanelerinde güvercin suretine bürünülürken Yahudiler Kudüs'te günahlarından arınmak için güvercin kurban ederler. Öte yandan Hristiyanlıkta teslis inancında (tanrı-oğul-kutsal ruh) ruh güvercinle sembolize edilir. Eski Türklerde de insan ruhu 'kuş' biçiminde düşünülmüştür. İnsanlara can verilmeden önce bu ruhların, gökte yaşadıklarına inanılmıştır. Dede Korkut'ta Deli Dumrul kara polat kılıcı ile saldırınca Azrail güvercin olup pencereden çıkar. Hacı Bektaş güvercin donunda gelir ve insan suretine bürünür. (Çoruhlu, 2014: 67)

Radloff'un derlediği yaradılış efsanesinde kısmen İslamiyet ve Hristiyanlık etkileriyle yılan şeytanın sembolisi görülür yeraltında yaşamaya mahkûm edilir. Buna rağmen yılan Budizmin tesiri ile yer altı ile ilişkisi olan kutsal bir yaratık olarak da görülmüştür (Çoruhlu, 2014: 218). Anadolu'da çoklukla ev ve evin koruyucu iyisi olarak görülen yılan girdiği evi bereketlendireceğine inanılarak olumlu olarak kabul edilir. (Sümer, 2016: 275-288)

1.10 İslâmiyet

İslam dini , VII. yüzyılda yayılmaya başlamış, Türklerin bu yeni din ile temasları da bu yüzyılda başlamıştır ve 10. yüzyılda geniş kitleleri etkilemiştir (Turan, 1994: 110). Türkistan'dan batıya doğru iki koldan hareket eden Türkler Hazar denizinin güneyinden geçerek Anadolu istikametinde ilerlerken Müslümanlarla karşılaşmış ve inanç benzerliği başta olmakla birlikte siyasi ve ekonomik sebeplerin de etkisiyle İslam'ı kabul etmişlerdir. İslam'a tabi olduktan sonra Türklerin geleneksel inançlarında yer alan birçok sembol, İslam'ın motifleri ile kaynaşmış ve varlıklarını devam ettirmiştir. (Günay ve Güngör, 2003: 148).

Hayvan motiflerinin kültürel kökenleri Türklerin geleneksel inançlarını izlerini taşır ve İslami kültürle yoğrularak yaşar. Moğolların efsanevi kuşu Toğrıl kuşu İslami tesirlerle Anka Kuşu olarak anılmış ve mitolojik kimliği korunmuştur. Alevi Bektaşî geleneğinde de bu kuş Simurg yahut Anka adı ile anılır. Tasavvufi bir bakışla sembolleştirilen Anka kuşu İmam Ali'nin de donuna girdiği varlıklardandır. "İmam Ali yetmiş iki donda dünyaya gelmiştir. Bunlardan biri de Ankadır." (KK5)

Şamanların elbiselerinde sembolik olarak bir parçası taşınan ve şamanın göğe seyahatlerinde yardımcı ruh olarak işlev gören ayı da Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte kartal, at yahut kurt kadar öne çıkmamıştır. Anadolu masallarında ayı ile insanın dostluğu işlense daha çok kaba kuvvetin ve kötülüğün sembolü olarak kabul görmüştür (Resul, 2011: 51). Ayının adı anılmayarak sakınma büyüsel pratiğine başvurulmuş 'Kocaoğlan' ya da 'Karaoğlan' olarak kendisinden bahsedilmiştir.

Geyik İslam öncesi kutsallığını İslamiyetle birlikte sürdürmüş ve daha çok veli kültü etrafında sembolik mevcudiyetini sürdürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

İNANÇ ve UYGULAMALARDA HAYVAN MOTİFİ

İnanmalar toplumun doğa ve evreni algılama biçimini yansıtan kültür aynalarıdır. İnsan hayatının her safhası inanışlar ve ritüellerle içiçedir. İnanışlar çok eski devirlerden bu yana aktarılarak gelenek şeklinde devralınan ve resmi dinin kabulleri dışında kabul edilen değer algılarıdır. Ataların ölümden sonra varlığına dair kabuller, dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynakları, orman, ağaç, doğada bulunan elementlerin (demir, tahta vb.) ruhlarına saygı, ay, güneş, yıldız, gök gürültüsü, şimşek gibi doğaüstü güçlerin kutsanması etrafında oluşan ve gelişen inanmalar insanın kendisini ve soyunu koruma güdüsü ile tecrübe ve aktarım yoluyla üretilen mitolojik bilgiden beslenirler. Yeni inanç dairesi içerisinde değişikliğe uğrayan dini ve kültürel unsurları yeni kültür kalıplarına girse de asıl kimliklerini de muhafaza ederler.

Türkistan'dan Anadolu'ya taşınan değerler içerisinde önemli bir yer tutan hayvanlar etrafında oluşmuş inanç motifleri İslamiyet'le yeniden şekillenerek varlığını sürdürebilmiştir. Bu inanmalarının kökeni ister Göktanrı inancı ve atalar kültü olsun isterse de bir dönem kabul edilen Budizm, Manihaizm, Zerdüştilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık olsun tamamı yeni dinin özellikle tasavvufi kimliğinde yeni bir söylemle etkin olmuştur. Yeni dinin yanında yeni coğrafyada hazır bulunan geçmiş uygarlıklara ait inanmaların da tesiri ile bugünkü dünya görüşünün oluştuğu söylenebilir.

Türkler yaşadıkları hayatın zorunlu bir sonucu olarak (konargöçer kültür) hayvanlarla sıkı bağlar kurmuş, onlarla ilgili inanışları gündelik hayatlarına ve folklor ürünlerine dâhil etmişlerdir (Yeşildal, 2007: 2). İ. Kafesoğlu Türklerin yaşam biçimi olan bozkır kültüründe hayatı idam ettirmenin yolunun çobanlık ve hayvan besiciliği olduğunu, bu bağlamda hayvana ve hayvancılığa verilen önemin Türklerde hayvan kültürünün gelişmesine kaynaklık ettiğini ifade eder (2011: 299-303). Çin tarihleri, göçebe olarak niteledikleri Türk topluluklarını “ekonomik bir düşünce ile otları ve suları takip ederek

yaşayan ve çok kalabalık hayvan sürüleri bulunan insanlar” olarak tanımlamışlardır. Türklerin hareketliliğinin sebebi yerleşim yeri aramak değil otlak bulmaya çalışmaktır. Bu maksatla arabalar üzerinde veya atlarla taşıdıkları çadırlarını, hayvanlar için elverişli yaylalara götürmüşler ve mevsime göre yer değiştirmişlerdir (Mollaibrahimoğlu, 2014: 10).

Sosyal ve ekonomik hayatta çok büyük bir öneme sahip olan hayvanlar topluluğun üretimlerinde de belirleyici olacaktır. Buradan hareketle başta destanlar olmak üzere, efsaneler, masallar, atasözleri, deyimler, halk hekimliği, halk meteorolojisi, halk inançları gibi tüm anlatılarında mutlaka yer verilen varlıklar olarak hayvanlarla Türklerin sıkı bağlar kurduğu söylenebilir.

2.1. Türk Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Türkler yaşam biçimlerinin bir gereği olarak hayvanlarla iç içe olmuş ve bu durumun sonucunda da gündelik hayatlarını ve inançlarını hayvan kültü etrafında şekillendirmişlerdir. Hayvanları bazen olumlu görerek onlardan faydalanmış bazen de olumsuz görerek sakınmışlardır. Her iki durumda da hayatın idamesi için hayvanlar birçok ritüelin vazgeçilmez parçası olmuşlardır.

Moğollarda ve Orta Asya Türklerinde yağmur yağdırmak için ‘yada’ adı verilen bir taş kullanılır. Yada'nın yılanın başında bulunduğu, yılanın yakılarak ‘yada taşının’ ortaya çıkmasıyla yağmurun yağacağına inanılmıştır. Altay Türklerinde arının kapalı havalarda kovandan çıkmaması, sineğin alçaktan uçuşması yağmur yağacağına işaret sayılmıştır. Bir Yakut efsanesine göre, “*Ülker yıldızının gökte açtığı delikten soğuk rüzgârlar girer, yeryüzündeki her şeyi dondururmuş. Bir gün büyük bir bahadır çıkmış ve elleri donmasın diye otuz çift kurt derisinden eldiven yapmış, göğe çıkarak Ülker yıldızının deliğini kapatmış,*” dolayısıyla yeryüzündeki havalar daha sıcak ve ılık olmaya başlamıştır. (Ögel, 1994: 202)

Buradan, Bahaeddin Ögel (2014a: 54-68)’in bahsetmiş olduğu Yakut efsanesinin günümüze kadar ulaştığı, yaygın bir inanış olarak İç Anadolu Bölgesinde hayvancılıkla uğraşan kişilerin bu durumu devam ettirerek sürülerinde uyguladığı görülmektedir (Çoruhlu, 1999: 23-30).

Türklerde at hem ulaşımda kullanılan yardımcı hayvan olarak hem de Gök Tanrı için kurban edilmeye layık kıymetli bir adaktır. Saka Türklerinde (Rahman, 1996: 404) at kurban edilmesinin en büyük sebebi ‘en hızlı koşabilen’ ve ‘güneşle yarışan’ hayvan kimliklerini taşımasıdır. Türk sosyo-kültürel hayatı içerisinde büyük bir önemi olan atın yelesi, kılı, kuyruğu, üzengisi, nalı, nalının izi hatta rüyaya girişi ile ilgili inançlar bulunur. Oğuz boyu atlarını kutsarlarken, Tatar boyunda atın çifte atması nazarın olduğuna işaretler ve at nalının nazardan koruyacağına inanılır. Atkuyruğunun özenle belli şekillerde bağlanmış olması da bazı önemli olaylara işaretler (Çıblak, 2005: 78-79).

Eski Türk kültürü içerisinde ruh göçürme ve peri oynatma gibi faaliyetlerinde kuşlardan yararlanılır. Uygur Şamanizm’inde şahin, doğan tüyünün ağırlara iyi geleceğine inanılır (Sönmez, 2018: 222). Bolluk ve bereketi sembolleyen güvercinle ilgili inanış ve ritüellerin temelinde yaygın olarak Nuh tufanı yer alır. Güvercin Hz. Muhammet, Saltuk Buğra Han dini önderlerle de ilişkilendirilir (Öger ve Köse 2014:163-175).

Anadolu Türk kültüründe definelerin yılanlar tarafından korunduğu inancı yaygındır. Yılan, çıyan, akrep, karınca ve türlü böceklerin duyu organlarının çok gelişmiş olması ve yere yakınlıkları sebebiyle olası bir doğa tehlikesini önceden sezdikleri düşünülür. Bu hayvanlar aracılığı ile yalnızca felaketler değil hava durumu da bilinebilir. Bazı İslami toplulukların kertenkele öldürmenin sevap olduğuna dair kabulleri karısında Anadolu Türk kültüründe kertenkele öldürmek iyi karşılamaz. (Kalafat, 2011: 69-70)

Kuşu, kırlangıç, güvercin gibi olumlu görülen kuşlar dışında Turnanın avlanması da yine tüm Türk boylarında yasaktır. Yaşar Kalafat ‘Turnayı gözünden vurdu’ deyimini insanlara yakın olan turnanın avcının yakınına kadar sokulabilmesinden türetilmiş olabileceğini ifade eder (Kalafat, 2011: 71).

Köpek, İslam kültür dairesinde Şafiiler arasında murdar bir hayvan olarak kabul edilmesine rağmen, Türk inanışlarında çoğu zaman kutsandır. Koruyucu, sadık olması yanında Şamanların göğe çıkmasında ‘Barak’ adı verilen tüyleri çok uzun bir köpek yardımcı olur. Köpeklerin deprem gibi doğa olaylarını önceden hissettiği düşünülür. Köpeğin, kurt gibi uluması iyi görülmemiştir. Yunan mitolojisinde ve Mezopotamya uygarlıklarında da görüldüğü gibi Anadolu Aleviliği’nde de köpeğin ulumasının ölüm getireceğine inanılır. Köpeğin dışkısı, kemikleri ve salyası Türkistan’da (Orta Asya),

Mezopotamya uygarlıklarında, Batı uygarlıklarında ve Anadolu’da tıbbi faaliyetlerde, nazara, kötü ruhlara karşı da tılsım olarak kullanılmıştır (Duymuş, 2014: 50).

Eski Türk halk inançları içerisinde yılan, kurt gibi sakınılan ve adı anılmayan hayvanlardan biri de ayıdır. Şamanlar ayı postuna bürünerek ayının ruhuna hakim olabildiklerine inanmışlardır. Ayı postu silkelenirse havaların soğuk olacağı ayı pençesinin nazardan koruyacağı, ayı tabanının duymayan insanın kulaklarını açılacağı düşünülmüştür. (Sarpkaya, 2014: 149-157; Kalafat, 2012: 9, 74-75) Kazak Türklerinde böbrek ağrısı, iktidarsızlık gibi hastalıklarda ayı safrasının kullanıldığını tespit edilmiştir. (Roux, 2005: 44, 50, 97, 165, 238, 239-240, 291).

Fuzuli Bayat, Altay, Sayan ve Sibiry Türklerinde ayının, orman ile ilişkilendirildiğini ve orman ruhu olarak kabul gördüğünü belirtir (2007b: 170-171). Bundan dolayı ayı ruhunun kötü ruhlardan koruduğuna inanılmıştır.

Eski Türk kültürü inancının önemli hayvan sembollerinden biri olan geyik şaman davullarında ve elbiselerinde de sembolize edilmiş ve yer ruhu olarak görülmüştür. Teleüt Şamanizminde geyik Şamanların ikinci ruhu olmuştur. Yakut Türklerinde kulağına küpe takılmış olan geyik, Tengri’ye adanmıştır.¹⁴

Yakut Türklerinde ‘Son Gömme Törenlerinde’ kayın ağacı kabuğundan geyik resimleri ateşe atılmaktadır (Bayram, 1998). Geyik boynuzu en az geyiğin kendisi kadar Türk inancı içerisinde büyük bir önem arz etmektedir. Ölen Şamanın başına dikilen heykele geyik boynuzu konulur. Yakut Türklerinde geyiğin kürek kemiği kullanılarak fal bakılır (Beydili, 2015: 132). Anadolu’da geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine inanılır. Birçok tarihi türbede geyik boynuzu bulunurken Geyik Baba ve Geyikli Baba adı ile bilinen velilerin geyikleri ile birlikte yattığı inanılır.¹⁵

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için: Altay Türk Halk İnançlarından Anadolu’ya Dair Bazı Tespitler -3-, <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=altay-turk-halk-inanclarindan-anadolu%92ya-dair-bazi-tespitler-3-----&Bil=835> erişim tarihi: 05.07.2019.

¹⁵ Kırşehir-Mucur ilçesinde yer alan Geyecek Köyü’nde Geyikli Baba Türbesi bulunmaktadır. Bu bölgede Geyikli Baba ve Geyikli Babanın geyiğine ait olduğu düşünülen iki mezar bulunmaktadır. Mezarlar taş yığınının oluşmakta ve buradan sabah bir taş alındığında akşamına taşların yeniden eski yerlerine ulaştığına inanılmaktadır. Geyecek Köyü’ndeki Geyikli Baba menkıbeleri, Tokat, Bursa, Amasya yöresindeki Geyikli Baba anlatıları benzerlik gösterir. Geyikli Baba’nın Orhan Gazi zamanında yaşadığı, Bursa Fethine katılmak için Bursa’ya yardıma gittiği ve geyikle birlikte çift sürdüğü düşünülmektedir (Emekli Öğretmen Ali Aydemir/ Kırşehir/Mucur).

Resim 1: Kırşehir/Mucur Geyecek Köyü Geyikli Baba Mezarı.

Kerkük yöresi Türkmenleri ambar ve avlu kapılarına nazardan korunmak için ceylan boynuzu asarlarken, Türkmenistan (Orta Asya) Türkleri, Azerbaycan Türkleri ve Anadolu Türkleri geyik boynuzu asmaktadırlar (Beydili, 2015: 223). Eski Türk inancında Şamanların, doğum törenleri sırasında boynuzlu başlıklar taktığı bilinmektedir. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Safranbolu tarihi evlerinin duvarlarına ve ocak başlarına da koruyucu olarak boynuz takılması, inanışın belleklerde canlı bir şekilde yaşadığını göstermektedir (Gür, vd. 2013: 117).

Tatar Türklerinde Ak koç insana vurur ise bunun o insana uğur getireceğine, kara koçun vurmasının ise uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Hazar Türklerinde koyunun cennetten çıktığına inanılır ve asla aç, susuz bırakılmaz. Azerbaycan Türklerinde rüyada koyun görmek bereket ile yorumlanır ve gören kişinin hanesinde bolluk bereket olacağına inanılır.

Bektik Türklerinde yılan oldukça önemlidir ve yağmur yağması için diri diri yılan yakılarak öldürülür. Bir başka şekilde de akrep çöpe atılarak yere dikilir ve yağmurun yağacağına inanırlar. Esrari Türkmenlerinde kertenkele öldürmek günahtır.

Türk inancında kuşlar genellikle ruh sembolü olmuştur. Şamanın biçimine girdiği hayvanların büyük bir bölümünü kuşlar oluşturur. Kuğu, kaz, ördek, tavus, guguk kuşu, güvercin, bıldırcın, sülün gibi yırtıcı olamayan kuşlar da bu grubun içinde sayılabilir. Kaz ve kuğu gibi kuşlar hatta kut ve beyliği temsil eden sembollerden

olmuştur (Çatalbaş, 2011: 53). Yazın gelmesiyle ölümün habercisi olduğuna inanılan kuşlardan biri guguk kuşudur. Kazan Tatarları, tepesinde guguk kuşunun öttüğü bir ağacın altında yemek yendiği zaman, nesillerinin kesileceğine, köy içinde guguk kuşu öttüğünde yangın çıkacağına, inanılırken öte yandan guguk kuşunun sesi gelmedikçe yazın gelmeyeceğini düşünmüşlerdir (Aça, 2017: 221-222).

Eski Türk inancında hatta günümüzde Anadolu'da insanların ve hayvanların özdeşleştirildiği sayısız inanç bulunabilir. Öte yandan Türkler kendilerini tanıtırken sadece insan veya insan görünümlü mitolojik ataları değil aynı zamanda gerçek yahut gerçeküstü mitolojik hayvan ataları da saymaktadır. Oğuz Türklerinin kendilerini tanıtırken “aksungur kuşunda bir köktüm, bozkurtta bir köküm var” dediklerini, Kıpçak Türklerin ise yine kendilerini tanıtırken “yedi kere ölüp, sekiz kere dirilen sarı yılanın evladı” olduklarını kaynaklar ifade etmektedir (Arpacı, 2012: 106). Birinci bölümde bahsettiğimiz üzere, eski Türk halk inanışları içerisinde soyun ululuğunu ve kutsallığını, kült bir hayvana dayandırma oldukça fazladır. Kurt, geyik, kartal gibi hayvanlar en bilindik hayvanlardır.

2.2. Alevilik Kültüründe Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

2.2.1. Nazar ve Kötü Ruhlar

Nazar, Arapça bir kelime olup; “N-Z-R” kökünden gelen bir mastardır. Yine Türkçede beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek manasında “nazar etmek (göz değmesi)”, Arapçada “nazra (isabetü'layn)”, Fransızlarda ‘Mauvais oeil’, Amerikalılarda ve İngilizlerde ‘Evil eye’, Yunanlılarda ‘Matisma’, İranlılarda ‘bed nezer’, Almanlarda ‘Böser blick’ ve Hintlilerde de ‘Sihî’ şeklinde kullanılmaktadır (Hançerlioğlu, 1984:410). “*Bakmak, görmek, gözün algılaması, göz ile mülahaza etmek, bakış atmak, bakışlarını çevirmek, yan bakış, iltifat, itibar, niyet, beklemek, düşünmek, tasarlamak, aklından geçirmek, dikkatini vermek...*” gibi anlamlara gelmektedir (Kuzey, 2007:4). Türkçeye geçerken mana değişikliğine uğramış ve “ayn=göz” kelimesi karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. Nazar kelimesi, kem göz manasına gelmekle beraber daha ziyade gelme, uğrama, değme ve etme fiilleriyle birlikte; nazara gelme, nazara uğrama, nazar değmesi ve nazar etme şeklinde kullanılmaktadır. Bu deyimler bakmak, isteyerek ve imrenerek

bakmak, göz atmak, yan bakış, negatif bakış anlamlarında kullanılmaktadır (Kuşat, 2003: 16).

Bütün toplumlarda yaygın olarak görülen nazar inancının kökeninin, Neolitik çağlara kadar dayandığı düşünülmektedir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu Girit' te, Aşağı Mısır'da, Malta'da, Kuzey Fransa'da ve Britanya'da Bronz çağına ait, balta şeklinde (amuletler) bulunmuştur. Araştırmalar sonucunda, eski dönemlerden itibaren Batı'da ve Doğu'da büyü'nün ve nazarın kötü etkilerine inanma ve bunlara karşı tedbirler alma bilgisinin köklü olduğu görülmektedir. (Koşay, 1956: 86). Aynı şekilde uğursuz gözlerden gelen fenalığı ortadan kaldırmak için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el şeklindeki muskaların kullanıldığı tespit edilmiştir (Çıblak, 2004: 104).

Anadolu insanı nazardan korumak için birçok uygulamaya başvurmuştur. Sarımsak bitkisinin başını cepte taşımak, boncuk takmak, tütsü yakmak, hayvan kanı akıtmak, muska taşımak, kurşun döktürmek, evin bir köşesinde deve kuşu yumurtası bulundurmamak, bazı taşlara başvurmak vb. gibi inanışlar yaygın görülmektedir.

İslamiyet'te göre Nazardan korunmanın en sağlıklı yolu öncelikle dua etmektir. Fatiha Suresi, Ayetü'l-Kürsî, Felâk Suresi, Nas Suresi ve Kalem Suresi (51.ve 52. Ayet) gibi surelerin okunması nazar değen insanın rahatlamasını ve nazarın kötü etkilerinden korunmasını sağlamaktadır. Anadolu Aleviliğinde de de nazar değmesine karşı çeşitli pratikler bulunmaktadır. Bunların arasında kurşun dökmek, muska taşımak, sarımsak başı taşımak gibi önlemler olduğu gibi köpek dışkısının bağlanarak taşınması, kaplumbağa kabuğunun üçgen şeklindeki kısmına dua yazarak bez parçasına sarılıp göğüs yahut omuzda taşınması, at, koyun, inek gibi hayvan kafalarının evin görünen bir yerine yahut kapı girişine asılması gibi sakıncalar da yaygındır.

Anadolu' nun bir çok yerinde ve Anadolu Aleviliği içerisinde nazar inancına karşı canlı cansız varlıkları korumak amacıyla çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar içerisinde özellikle bitkilerden ve hayvanlardan yararlanıldığı gibi uğurlu yahut kutsal sayılan bazı cansız nesnelere de başvurulduğu görülür. Süpürge otu tütsülemek, demir kazık bulundurmamak, mavi boncuk takmak, ökse otu tütsülemek, Fatma Ana eli sembolünü görünen bir yere koymak, çörek otu, buğday başağı, üzerlik otu vb. tütsülemek de yaygın pratiklerdendir (KK8, KK33, KK45, KK14, KK 16, KK17, KK56, KK57, KK58).

Nazar Muskası/Tılsım

Anadolu Aleviliğinde çocukları yahut yetişkinleri nazardan korumak için alınan tedbirlerden birisi de muska/tılsımdır. Anadolu Aleviliğinde muska inancı çok yaygın olup İzmir, Amasya, Muğla, Sivas, Tokat, Tunceli bölgesi Alevileri muskayı özellikle tılsım diye tabir etmekte ve “göz taşı” adı ile anılan yedi delikli boncuk da tılsımlar içerisinde kullanılmaktadır (KK1, KK9, KK11, KK24, KK25, KK28, KK29, KK62). Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum, Sivas Alevilerinde bez muskalar ağırlık gösterirken, İzmir, Muğla, Kütahya gibi yerlerde genellikle boncuk ya da ‘yılanbaşı’, ‘deve bocuğu’, ‘it boncuğu’ vb. gibi adlandırılan tılsım çeşitleri görülmektedir (KK66, KK29, KK69, KK72). Bunların dışında Balıkesir/Edremit Alevilerinde kutlu bir hayvan olarak kabul edilen kurdun aşık kemiği çocukların boynuna takılmakta ve bu şekilde kötülüklerden korunacağına inanılmaktadır (KK68, KK72).

Leylek, ördek yahut kaz gibi hayvanların ayakları, nazar değmemesi için muska niyetine kullanılmakla birlikte tek başına bu muska yeterli görülmemektedir. Hayvanın ayağındaki perdeli kısım kesilip iyice temizlenerek kemik haline getirilir ve kemiğe küçük bir delik açılır. Üzerine birtakım dualar yazıldıktan sonra yedi kat koruyucu sağlam bir bez yahut naylon ile sarılır. Bu muska çeşidi aynı zamanda hayvanı nazardan korumak için de kullanılmakta, kuzu, koyun, inek ve tavukların boynuna asılmaktadır. Okunmuş hayvan bacağı bir insan için yapıldıysa, başka birine gösterdiği takdirde tılsımının bozulacağı düşünülür (KK17, KK85, KK57).

Önemli günlerde erkeklerde ceketin ön kısmında, kadınlarda ise saçlarının bir bölümüne temiz ve güzel görünümlü kuş tüyü takılmaktadır. Sivas Yıldızeli Yöresinde, Tokat ve Yozgat illerinde yaşayan Alevilerde (Sıraç, Kızılbaş) ev kapılarının girişlerine bazen yeşil ördek bazen kuğu tüylerinin bulunduğu süsler nazara karşı bir çeşit önlem olarak kullanılmaktadır. Beyaz güvercin tüyü tercih sebebidir. (KK45, KK44). J. P. Roux bazı Altay Türklerinin korunmak için kuş tüyleri taşıdıklarını bu tüylerin birer muska işlevi gördüğünü belirtmektedir (2015: 163).

At, Köpek, İnek (Sığır), Geyik, Koç ve Eşek Kafası yahut Boynuzu:

İnsan kafatası ile başlayan kafatası kültü insanların hayvanlara üstünlük sağlamaya başlamasıyla köpek, sığır, koyun, at ya da geyik kafatası ile devam ederek günümüze kadar geldiğini düşünülmektedir (Özbek, 2009:168).

Türkmen Alevi Bektaşî Vakfı'nda görüşülen Hasan Ali Yaman'ın "*Çanakkale/ Kızılkıçeli köyünde benim akrabalarım bahçelerine kuru hayvan kafası koyarlar. Bu genellikle büyük baş hayvanın kafası olur. Bazen de etrafta eğer bir kemik bulunursa (hayvan kuru kafası) onu bahçenin bir yerine asarlar.*" şeklinde verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi özellikle baş bölgesinde bulunan kemiğin koruyuculuğuna inanılmaktadır. Eski Türk inanışlarında ve kültüründe, bir takım hayvan kemiklerinin yahut kafataslarının bağ, bahçe ve evin nazardan korunması amacıyla koruyucu bir unsur olarak kullanıldığı, dinler tarihi araştırmaları ile tespit edilmiştir. Çuvaş Türklerinde de Tanrı ekini bol verdiyse şükür amaçlı, korkuluk üzerine at kafası asılmaktadır. Kuzey Kafkas Türkleri arasında, özellikle Çuvaş, Kazak, Kırgız ve Başkurlarda, at kafatası sıkça kullanılmıştır. Bugün Anadolu'nun çoğu yerinde kurban edilen hayvanın kafasının evin duvarına, bahçesine, kapı başlarına asılması uygulamasının benzerine VIII. yüzyılda Göktürklerde de olduğu görülmektedir (İnan,1965: 169; Arık, 2007: 33).

Bu uygulamalara bugün de Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanmaktadır. Samsun/Alaçam, Akbulut köyünde nazara karşı sığır kafası dikilir. Kars'ta ev girişlerine koç, at ve köpek kafası asılır. Mersin, Diyarbakır, Hatay'da bağ-bahçe yahut tarlalara nazardan korunmak ve mahsulün bereketini arttırmak için at, köpek, inek, eşek gibi hayvanların kafa kemikleri dikilir (Doğan, 1975: 28; Çıplak, 2004: 106-107).

At, Eşek Nalı

Nazarla ilgili araştırmalarda at nalının yaygın kullanılan korunma pratiklerinden olduğu görülür. Görüşmelerden anlaşıldığı üzere at nalı geçmişte olduğu kadar yaygın kullanılmamaktaysa da bir nazar önleme unsuru olarak kullanıldığı belleklerde bulunmaktadır.(KK97)

"Nazara karşı en bilindiği at nalıdır. Nalın iki ucu yuları bakacak şekilde kapılara ya da bahçede olan bir direğe, özellikle ahırlarıma asılır" (KK36) Yozgat'ta olduğu gibi

Tokat Alevi köylerinde de at ve eşek nalının bir nazara karşı kullanılan unsur olduğu görülmektedir (KK46, KK47, KK49, KK50).

Muğla/Bodrum-Kumköy, İzmir/Narlıdere ve Bademler yöresinde yaşayan Aleviler ise ‘nazardan korunmak için hayvan unsurlarından hangileri kullanılır? Sorusuna şu cevapları vermiştir: *At nalı ya da ona benzer nal şeklinde bir şey pis nefisi, göz değmesini önlemektedir* (KK7, KK9); “*Şu an bulamazsın, at kalmadığı için ama çarşıya git bunun süslerinin satıldığını görürsen, nalları evi koruması, hayvanlarımızı koruması, mahsullerimizi koruması için asarız*” (KK88).

Kaplumbağa Kabuğu ve Deniz Kabuğu

Amasya, Sivas, Yozgat, Tokat, Erzurum bölgelerinde kaplumbağa kabuğu tılsım olarak görülmektedir. Pertev Naili Boratav, kaplumbağa kabuğunun şekil itibariyle göze benzemesinin nazarlık olarak kullanılmasında etkili olabileceğini belirtir (2015: 126).

Muğla/Ortaca ve Kum Köy Alevilerinde yavru kaplumbağa kabuğu, mavi bir boncuk ile birlikte bebeklerin omzuna takılmaktadır (KK29, KK30. Balıkesir/Edremit Alevilerinde kaplumbağa kabuğu takma (daha çok kümes, ahır yerlerine) uygulaması gittikçe unutulmuş bir pratik olmasına rağmen, kaynak kişinin annesinden gördüğünü hatırladığı pratiklerdendir (KK68).

Köpek pisliği, Tavuk pisliği, Köpek ve Tavuk tüyü

Nazardan koruduğuna inanılan hayvansal objelerden arasında köpek yahut tavuk pisliği ya da tüyü de yer alır (KK1, KK2, KK5, KK36, KK58). Eskiden köylerde sıkça kullanıldığı belirtilen bu objelerin artık günümüzde hiç kullanılmadığı ifade edilmektedir (KK36). Kaynak Kişilerden Sevgi Ersoy, bunların kullanım amaçlarının ise “mındar ve pis olana nazar değmez, güzel olanı çirkinleştirmeye çalışıldığı için” düşüncesi ile izah etmektedir.

Diğer İnanış ve Uygulamalar

Nazardan korunmaya karşı pek çok pratik bulunmaktadır: “Eğer bir ineğe, koyuna nazar değmişse kendini sağdırmıyor, sütü az geliyorsa, ırmaktan ya da akan bi su üstünden geçirilir üç kez.” (KK31)

“Evdeki hayvana nazar gelmişse, nazar değdiren belli ise hanesinden hayvana yedirtmek için bir şey alınır.” (KK29)

“Eve nazar değmemesi için kemirgen olan sincap öldürülür, kurutup içi doldurulur, duvara asılır.” (KK30)

“Koçboynuzu nazar için bilindik en çok kullanılanlardandır.” (KK66).

“Şehirde olmaz ama köyde kaz, ördek tüyünü boncuklarla süsleyip, kapılara asarız”. (KK11)

“Tazı dişini anahtarlıklara, çocukların boynuna ucuna boncuk geçirerek takılır”. (KK36)

“Nazardan koruması için, Tilkinin kuru kafası ağaca asılır”(KK36).

“Âşık kemiği ortadan delinir, ucuna da bir boncuk takılır. Bebek yaşa erene kadar korusun onu kötü nefisten diye.” (KK31)

“Yumurta kabuğundan şeytan su içer derlerdi ben küçükken bu yüzden, kabuğun iyice ezilmesi gerekir”. (KK68)

“Kaplumbağanın kabuğu ağaç dallarına asılır. (KK8)

“Amcamlar ekinlere bir ziyan gelmesin diye çetlemik ağacından sopayı tarlaya dikerek, yılan derisini sopanın ucuna takarlardı.” (KK72)

“Bahçeye korkuluk yapılır, hayvanın leğen kemiği asılır.” (KK30)

“Hayvana nazar değmişse üzerine tuz atarız.” (KK55)

“Süt kaynatılırken, ya da tandırda bir şey yapılırken nazar değmesin diye altına tavuk pisliği atılır.” (KK43)

“Gelin, gelin olduğu eve ilk gireceği sıra nazar değmemesi için kapıya yumurta atar, kafasından buğday ve para saçılır. Bir de testi kırar.” (KK70)

“Kümeşe, soğan kabuğu takarız ki hayvanı korusun” (KK8)

“Çıtlık ağacı dalına tavuğun, horozun tüyleri asılır. Ya da hayvan kemiği asarız. Daha çok leğen kemiği olur. Ama ortada bir hayvan kemiği varsa o ulu orta bırakılmaz. Evin yakınında olan ağaç üzerine bırakılır.” (KK6)di,

“Ahıra soğan asılır. Çörek otu taşınır. Ateşe yumurta kabuğu atılır. Bir de at, köpek başı ya da koçun boynuzu nazardan korur.”(KK5)

“Eğer inek çok fazla mölerse ona insan idrarı içirirlerdi eskiden, pis nefis çarptı, kem göze geldi, göz devirdi derlerdi.” (KK41)

“Deniz kabuklarından takılar yapılır. Bunu genelde kadınlar takar ama Anahtarlık yapıldığı da var. Onun nazardan koruduğunu söylerler.” (KK4)

“Eğer biri yeni doğum yaptıysa çocuğun bulunduğu odaya, nal koyulur. Beşiğe kurutulmuş eşekkulağı takılır. Âşık kemiği omuzuna iliştilir. Çocuk çok ağlarsa da onun odasına bir köpek getirilir. Çünkü köpeğin gözleri bizim göremediklerimizi görür. Çocuğu kötü ruh dediğimiz o şeylerden korur.” (KK12)

Saha çalışmasından elde edilen verilere göre Anadolu Alevilerinde nazardan korunmak için hayvanlarla ilgili olarak daha çok hayvan kafatası, hayvan kemiği ya da hayvan tüyü kullanılmaktadır. Koçboynuzu, Geyik boynuzu yanında, at kafası, köpek kafası, tilki kafası, eşek kafası ya da kulağı nazardan korunmak için kullanılan objeler arasındadır. J. P. Roux kemiğin bir canlı için önemli olduğunu, onu geçmişe ve geleceğe bağlayan, atalarından miras kalan dahası bir sonraki kuşaklara aktarılan kalıtsal bir özellik olduğunu vurgulamakta, bu sebeple kemik vasıtası ile iskeletten hareketle insan veya hayvanın yeniden canlanacağına inanıldığını belirtmektedir (1999, 126-127-132).

Anadolu Alevi hayvan inanışları içerisinde kullanılan kemiklerin çoğunluğunu erkek hayvana ait olması da ayrıca önemlidir. Nazara dayalı bazı objelerin kadın rahmine benzetilmesi ise kadının doğurganlık ve koruyucu özelliğine dikkat çekmektedir.

Bunların haricinde nazar değdiğine inanılan insan veya hayvan için uygulanan kurşun dökme ve köz söndürme inanışlarında ortaya çıkan şekiller de sıklıkla hayvanlarla ilişkilendirilmektedir. Mesela, kuş benzeri bir hayvan şekli çıkarsa, nazarın hane dışından geldiğine, köpek, kedi, küçük yahut büyük baş hayvan şekli çıkarsa nazarın hane içinden veya yakın akrabalarından geldiği şeklinde yorumlanmaktadır. (KK8, KK45)

2.2.2. Halk Hekimliği

Halk hekimliği kavramı günümüzde modern tıbbın dışında kalan uygulamaları tanımlamaktadır. Bir sebeple doktora ulaşma imkânının bulunmaması neticesinde ortaya çıkan tanılama ve tedavilerin tümü bu başlık altında yer alır. Hastalık kavramı her zaman fiziksel bir rahatsızlık ile ilgili değildir. Yer yer nazar ya da cinler gibi metafizik varlıkla temas sonucu ortaya çıkan veya büyüsel olduğu düşünülen durumların tedavisi de halk hekimliğini ilgilendiren konular arasında yer almaktadır.

Jean-Paul Roux hayvansal ve büyüsel tedavilere örnek olarak konuşmakta geç kalan çocuklara kuşların dili yedirildiğini belirtir (2015: 158). Bu bir benzeme büyüsidür. Yozgat Alevilerinde kırkı çıkmamış bebeğin ağzına kuş gagası değdirilmesi ve ‘kuş gibi şakı, dilin çok olsun’ (KK39) denilmesi ile çocuğun konuşmaya erken başlayacağı inancı Roux'un bahsettiği ve benzeme büyü yolu ile gerçekleştirilen tedavilerdendir.

Uygur döneminden kalma birçok tıp metni günümüze kadar ulaşmıştır. Çoğunlukla metinlerde Çin etkileri hâkim olan bu metinlerde çoğunlukla hayvanla ilgili tedavilere sıklıkla başvurulduğu görülür. Roux bu kaynaklardaki tedavilere örnek olarak deve sidiğinin saçtaki pullanmalarda, fare safrası yahut ölü kedi yağının kulak açmada, kekliğin beyninin kuduz hastalığına, tavuk yumurtası ve safranın birlikte siğilleri iyileştirmede kullanıldığını belirtmektedir (2015: 165).

Türklerin sosyo-ekonomik yaşamlarının bir parçası sonucu atlar, koyun sürüleri ve sığır sürüleri, en önemli geçim kaynakları olmuştur. Bunun yanında yük taşımada da develerden yararlandıkları bilinmektedir. Konar-göçer bir hayat tarzının gereği doğal olarak ortaya çıkan hayvan hekimliği ile birlikte tecrübe ve inanmaların tesiriyle halk hekimliği de daha çok hayvansal ilaçlar kullanılarak gelişmiştir. At, yılan, güvercin, arı, deve, domuz, kaplumbağa, kirpi, inek, tavşan, kurt, yılan, yarasa, tavus kuşu, tavuk, domuz vb. birtakım hayvanların organları, derileri, dışkıları, ürettikleri ürünlerini ve kanlarından ilaçlar yaparak şifa aramışlardır. Öte yandan denize komşu olan topluluklar deniz ürünlerini yine ilaç yapımında kullanmışlardır (Göksoy, 1989: 155-161; Algın, 2007: 91-92).

Anadolu’ nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Anadolu Aleviliğinde de sağaltma işlevi gören birçok ziyaret yeri ya da ocak adını verdiğimiz şifa merkezi bulunmasına rağmen bitki ve hayvanlardan yararlanılarak yapılan geleneksel şifa yöntemleri yaygın olarak bulunmaktadır:

“Hastanın haberi olmadan, köstünün etli kısmı hastaya yedirilirse kansere iyi gelir derlerdi evvelden.” (KK36).

“Bir yerini burkarsan, şişkin yere kanlı kırmızı et vurulur.” (KK33)

“Koyunun kalbinin üstündeki yağ dermaya sürülür.” (KK46)

“Eşek sütü, yeni doğmuş sancılanan bebeğe iyi gelir derler”. (KK55)

“Kırlangıç yuvasının çamuru, şişe ya da arı sokmasına iyi gelmektedir”. (KK57)

Vücutun belli bölgelerinde çıkan “Kösnü” adı verilen çibana benzer yaralara köstebek toprağından ocaklı kişilerce yapılan çamur sürülerek tedavi edilir.(KK82)

“Mayasır olan biri eğer kirpinin etini yerse geçer derler. Ben buna şahit oldum. Ondan mı oldu bilmem. Babam, abim için kirpi tuttu, etini sıyırdı, un ile kavruldu yedi. Abimin mayasırı iyileşti, ondan dolayı mı iyileşti bilmem. Bu bizim başımıza geldi.” (KK37).

“Boğaz ağrısına bal kullanırız, kulak çınlamasına bir damla köpek sidiği iyi gelir derler bunu bilmiyom ama, yine bal kulak ağrısına ve çibana iyi gelir, ses için çiğ bildiricin yumurtası onu herkes bilir.” (KK7)

“Evvelden doğum yapmış kadının karnına kerten kele konurdu. Hani o daha lohusaya, içindeki pislikleri temizleyeceği düşünülürdü”. (KK5)

“Kanayan yaraya ya tütün basacaksın ya örümcek ağ onlar kanamayı durdurur. At ya da eşek pisliği de basıldığı olur onlar kadar değil. Bide karın ağrısı var yine eşek pisliğini iyice sulandırca sonra temiz bir tülbentten geçersen, onun yedikleri sana şifa olur” (KK82).

“Yılanın her şeyi, derisi, eti, kemiği, göz değmesine kullanır. Birine göz değdimi onu devirir. Mezarda yatanlar nazardan yatarlar derler. Yılan haşlanıp suyu içilir bir şeyi olmaz, bir de çok sağlıklıdır.” (KK11)

“Kadın hamile kalmak istiyorsa, koyun postuna oturulur, ama hayır yapması şart, önce fakire fukaraya yardım edecek, evinde koyun postuna oturup, bana bir evlat ver diye dua edecek”. (KK41)

“Koyunun karnı iyice temizlenir, içine kırk çeşit baharat konur, su içerisinde iyice kaynatıldıktan sonra, ağzı açılıp içine azıcık bi yağ bezir denir o konur. Soğana kadar

üstüne oturulur. Ama bunu üç ya da 7 gün boyunca tekrarlırsa, o kadının organına iyi gelir. Böylece kolay gebe kalır.” (KK54)

“Çocuk olmuyorsa, çocuk olsun diye kadına kurt eti yedirilir. Bizde kurt güç demektir.” (KK10)

“Kaplumbağanın kabuğu yakılır, siğil olan yere geçene kadar sürülür.” (KK20)

“Baykuş kanı itdirseğine iyi gelir. Gözü düzeltir.” (KK58)

Belli bir yaşa gelip de hala çişten kesilmemiş çocuğa alakarga eti yedirilir.(KK58)

“Sızısı varsa birinin yumurta ile rakı karıştırılır. O sızının olduğu yere bir bez ile sarılır”. (KK53)

“Hayvanın iç dermaya iyi gelir, biri hep hastanıyor grip oluyorsa ona arı sokturtulur. Böcek sokmasına soğan sürülür, siğKK2ile akan suyun yanında yetişen sülün ağcın yaprağı sürülür sonrada kaplumbağa kabuğunun isini güzelce sürer.” (KK12)

“Kaplumbağa kanı kanseri tedavi eder, karın ağrısına eşek sütü içirilir.” (KK51)

“Küçükken sobanın üstündeki kaynar su dökülmüştü ayağıma, köydeki yaşlı teyze yumurta kabuğu ve bir merhem gibi bişi yaptı ottan onu sürdü”. (KK48)

Saha araştırmasından hareketle halk hekimliğinde bitki ve hayvanlardan yararlanmaların azaldığını tespit ettik. Kırsal bölgelerde yaşayanların halk hekimliği ve uygulamalarına daha yatkın olduğu kentte yaşayanlarınsa kulaktan dolma ya da çocukluklarından hatıralarda kalma bilgilere sahip olduğu görülse de hayvansal tedavinin sıklıkla tercih edilmediği anlaşılmıştır.

2.2.3. Ölüm

Anadolu Aleviliğinde ölümün habercisi olduğuna inanılan hayvanlar, yasaklı hayvanlar olarak kabul edilir. Bunların başında baykuş gelmektedir. (KK1, KK26, KK55, KK46, KK86, KK84, KK9, KK14) Alevi kültürü içerisinde kötü söz söylemek, kötülüğünü istemek hoşgörü anlayışlarına ters gelse de sevmedikleri birine kargışta bulunurken “çatına baykuş konsun” (KK43), “ocağına baykuş tüneklesin” (KK74) kargışları ile baykuşa olumsuz bakışın izleri görülür.

Baykuşun öttüğü damdan ölünün çıkacağına inanılır. (KK54, KK65) Tahtacı Alevilerinde “ören kuşu” (Selçuk, 2005: 201) olarak bilinen baykuş, bir evin yakınında bulunan ağaca, direğe tünemişse, evin çatısına konup ötmüşse, o evden bir cenaze çıkacağına inanılmaktadır. (KK86, KK85, KK80, KK22, KK25, KK28) Bu durumlarda baykuşun üzerine soğan atılır, baykuş vurulur, ateş yakılarak odun parçası atılır. (KK86, KK28, KK18)

Özellikle Yıldızeli Alevilerinde hemen hemen tüm kaynak kişiler çakal havlaması yahut köpek ulumasını da ölüm habercisi olarak kabul eder. Evin yakınında uluyan köpek vurulur ya da odun ile kovalanır. (KK34, KK35, KK51) Köpek bir evin kapısında başını havaya kaldırıp da ulursa, o evden birini alacağı düşünülür. Bu yüzden köpek vurulur. Soğanı keserek üzerine atarlar. (KK89) Hayvan ulumalarına ilaveten, evin tavuğu horoz gibi öterse, horozu vaktinden önce öterse o tavuk ve horozun başlarına kötü bir felaket getireceği, eve ölüm düşeceği düşüncesi ile başı kesilir. (KK29, KK38) Bu uygulamalar Anadolu Alevilerinin bazı pratiklerle ölümden sakınabileceklerine inandığını düşündürmektedir. Benzer örnekleri Kars Alevileri arasında da görmek mümkündür (Gökşen, 2011: 135).

Yozgat ve Tokat yöresi Alevilerinde geviş getiren hayvan diş gıcırdatırsa o hayvanın ömrünün dolduğuna işaret olduğu inancı bulunmaktadır. (KK50, KK53, KK42).

Balıkesir Kızılbaşlarında, Muğla Tahtacılarında, Tokat, Sivas, Amasya, Yozgat Alevilerinde bir kişi rüyasında deve görürse yakın birinin veya kendi ölümünün habercisi olduğuna inanılır (KK33, KK34, KK26, KK68). Bunun İmam Ali'nin kendi cenazesini bizzat kendisinin deve ile taşıması ile ilgisi olduğu görülmektedir. Deve, Altay yaradılış destanında Erlik'in yarattığı hayvanlardan biri olması sebebiyle olumsuz kabul edilir.

Mersin Alevilerinde ve Kırıkkale Alevilerinde rüyada çiğ et ya da kurban eti görmek de ölümün habercisidir. (KK92, KK15, KK16)

Sedat Veyis Örnek'in tespitlerine göre Türk kültürü içerisinde kedi, köpek, at, keçi, koyun, inek, çakal, tilki, horuz, tavuk, baykuş, leylek, kaz, karga tavşan ölümün habercileri olarak kabul edilen diğer hayvanlardır (1971: 15-16). Anadolu Aleviliği içerisinde de bu hayvanlardan bazılarının anormal davranışları ölümlle ilişkilendirilmiş ve hoş karşılanmamıştır. Kargaların havada uçurken çarpışmaları ölüme işaretir. Karga sürüsü bahçenin sağına doğru uçarak giderse kadın, soluna doğru uçarak

giderse erkek öleceğine işarettir (KK31, KK35). Kedi ev kapısının eşğine oturursa ölümün habercisidir (KK49). Köpek, gece yarısı hiç durmadan ulursa ekmek süte batırılıp önüne atılır. (KK6) Hayvanların dişlerini gıcırdatması da o hayvanın öleceğine işaret ettiği düşünülmektedir.

Kuşlardan angut ve turnayı öldürmek günahtır. Bu kuş türleri çiftleri öldükten sonra yedi sene çiftleşmeyeceği için kuşları öldürmenin günah olacağı inancı Türk kültüründe olduğu gibi Alevilik-Bektaşilik geleneğinde de bulunmaktadır. (KK15, KK66, KK68)

Hayvanların ölümle ilişkilendirilmesinin Azrail'i görebildiklerine dair inançla ilgisi olmalıdır. Normalin dışında davranış sergileyen hayvanların bu görü gücü ve sezgileri ile metafizik varlıkları haber verdiklerine inanılmaktadır.

2.2.4. Tabiat

Anadolu Alevi kültürü içerisinde hayvanlar kimi zaman bir doğa felaketinin habercisi, kimi zaman da baharın müjdecisi olarak düşünülmüştür. Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Kırıkkale Alevilerinde kuşların havada toplu halde yüksek sesle ötmesi yağmur yağacağına işaret eder (KK36, KK33, KK46, KK63, KK18). Tavuk erkenden tüner, kurbağalar çok ötüşürse yağmur yağar (KK6). Keçinin kuyruğu dikse, arı kovandan çıkmıyorsa yağmur yağar (KK17). Gökyüzündeki bulutlar belirgin bir şekilde; kurt, ayı vb. yırtıcı hayvan şekillerine bürünmüşse yakın zamanda zelzele olacağına delalettir.(KK32)

Kuşlar yaprağını dökmemiş ağaçlara sürü halinde tünerse, koçlar beyaz koyun ile oynayırsa (KK17, KK35, KK31) kösnü toprağı çok eşelerse, kışın sert ve çetin geçeceğine (KK54); Yengeç, toprak altında çok kalıyorsa hava sıcaklığının düşeceğine inanılır (KK81). Yörede alakarganın sayısı artarsa kış gelmiş demektir. (KK86) Eşek arısı bal arısına göre çok olursa kış erken gelecek demektir (KK50). Kazlar kanatlarını çarpıştırarak kaçarsa yağmur başlayacağına işarettir. (KK38) Yağmur çok yağarsa, ekine zarar gelmemesi için yılan yakılır ve tarlaya gömülür. (KK86).

Anadolu Aleviliğinin büyük bir çoğunluğunda hayvan kafatası, yağmur yağdırmak için de kullanılmaktadır. At, köpek, eşek kafatasları üzerine dualar yazılarak göle ya da su birikintisi olan yere atılmaktadır. Yağmur yeteri kadar yağmışsa, kafatası sudan

çıkarılır (KK10, KK25, KK38, KK63). Türk boylarının hemen hemen hepsinde yağmur duası esnasında hayvan kafatası kullanılmıştır. Bu uygulama Orta Asya kültüründen Anadolu'ya kadar taşınmıştır (Polat, 2007: 282).

Leylek, kırlangıç, bülbül, çoban kuşu, guguk kuşu, gri karga, kırlangıç baharın habercisi olarak kabul görmektedir (KK3, KK13, KK38, KK20, KK68, KK77). "Kırlangıç kuşu o kadar güzel bir kuştur ki insan ile aslında iç içedir. Onu çok severiz. Uçuş şekili de bi oyana bi buyanadır. Ama çok yüksekte uçuyorsa hava çok sert olacak ardına yağmur gelecek demektir." (KK3).

2.2.5. Hayvan Eti

Alevilik geleneği içerisinde hayvan etinin yenmediği bazı durumlar vardır. Bunların çoğunluğu, İslam'ın etkisi ile yerleşmiş inanış ve uygulamalar olmakla birlikte tavşan etinin, keklük etinin yenmediği durumlar gibi tarihsel bazı anlatılara dayalı sakıncalar da oldukça yaygındır:

Binek hayvanın eti yenmez fakat zorda kalınırsa açlıktan ölmek için yenebilir. (KK1) Leşle beslenen yabancı hayvanın av eti yenmez. Yavru hayvanın av eti yenmez. Eğer bir hayvan yüklü (gebe) olduğu bilinmeden avlanmışsa o hayvanın eti yenmez (KK53). Çifti ile gezen hayvan avlanılmaktan kaçınılır. Çünkü hayvanı çiftinden ayırmak uğursuzluk olarak kabul edilir. Örneğin angut kuşu eşi ile gezer. Eşi ölürse o da ölür. Bu hayvanın türü bitmesin diye, yenmesi, öldürülmesi doğru bulunmaz. (KK37)

Evcil küçük veya büyükbaş hayvan uygun şartlarda kesilmeden eceliyle ölmüşse o hayvanın eti yenmez. Yavru hayvan eti yenmez. Tavşan eti yenmez. Keklik eti yenmez. Tek tırnak hayvanın eti yenmez, kınacıklı hayvanın eti aslan yenmez. (KK91, KK47) Yılan sokan ve de çiçekli olan hayvan etini yemeyiz. (KK54) Tavşan eti yemeyiz, afedersin kadınlarda olduğu gibi hayız olduğundan tavşan eti yasaktır. (KK90) Tavşan eti ve domuz eti yemeyiz. Tek tırnaklı hayvan yemeyiz. Tavşanla ilgili çok söylenti var esas hayız oluşundan yenmez ama çok hayvana benzetildiği için olduğunu da söyleyenler var. Domuz da Kur'an da yasak demiş, leş demiş yemeyiz. (KK72)

2.2.6. Hayvanın İlk Sütü

Saha araştırmasındaki tespitlere göre hayvanın ilk sütü ile ilgili inanış ve uygulamaların çoklukla saçı ve kurban törenleri ile ilgilidir. Türk kültüründe kurban kanlı ve kansız olmak üzere iki başlıkta ele alınır. Anohin, ‘Aruu körmeslere’ sunulan kurbanı kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kansız kurban olarak sunulan nesnelere, taze şarap, inek, kısarak gibi hayvanların ilk sütü¹⁶, ekmekten yapılan saba adlı içecek, potko, arpa ve buğday olduğunu belirtmektedir.¹⁷(Anohin, 2006: 35-36). Kansız kurbanlar arasında anılan saçılar da kanlı kurbanlar gibi hayatın her alanında görülür.

L. Levy Bruhl *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* adlı eserinde saçıyla ilgili olarak “*Bilindiği gibi bir grup, ölü ve canlı üyelerden oluşmaktadır. Birinci sıra ölümlere aittir. Bu yüzden ilk önce onlara hizmet etmek gerekmektedir. Her şeyin ilki onlara sunulmaktadır... Junod: “Bantular ürettikleri meyve ve sebzeleri önce Tanrılarına (ölü atalarına) sunmadıkları takdirde bunlardan yararlanmaya cesaret edebileceklerini sanmamaktadırlar... Hererolarda sabah yeni sağılmış sütü saçı yapmadan kimse içemez. Önce ataların içmesi gerekmektedir”* değerlendirmesini yapar (Bruhl, 2006: 72). Alevi inançları içerisinde de oldukça önemli bir yer tutan ilk süt inancı daha çok bereket, yardımlaşma ve sadaka düşüncesinin etkisini yansıtmaktadırlar:

Hayvanın ilk sütü sağıldığı zaman komşulara dağıtılır bereketli olsun. Bol süt versin diye (KK12). Kış bitti mi artık inekler yeniden yazıda yabanda otlamaya çıktı mı ilk sütleri konuya komşuya verilir. Hayvanın başı gözü sadakası olsun. Nazara gelmesin. Sütü bereketli olsun. Sahibinin sadakası olsun diye dağıtılır (KK16). Ağz’ı biz pişirip yedik ilk süte öyle derler burda. Hayvanın ilk sütü yanı ağız sütü bitti mi ondan sonra sağılan bir iki süt komşuya verilir. Burada amaç bereketli olsun dıyedir (KK61). Hayvanın ilk sütü ağız sütü olur. Katık yapıp da yerlerdi eskiden annemler (KK72). Hayvanın ilk sütü yavrusuna verilir. Konuya komşuya verilir. Evin içine sokulmaz, ocağa konmaz. Hıdırellez günü sağılan süt asla evin içine sokulmaz (KK56).

¹⁶ Bizi burada ilgilendiren esas nesne hayvanların ilk sütüdür. İlk süttten kasıt ise inek, keçi yahut kısraktan ilkbaharda sağılan ilk süttür. Bunlar Aruu Körmös adı verilen temiz yer altı ruhlarına serpilmekte ve kurban edilmektedir.

¹⁷ Aruu Körmöslerin tasvirlerine serpilene yahut takılan kansız kurbanlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Anohin, A. V. (2006), *Altay Samanlığı’na Ait Materyaller*, Çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Meyermanova, Konya.

Bazı inanmalarda hayvanın ilk sütü bereket olarak paylaşılırken kimi Alevi topluluklarında ilk sütün temiz bir yere dökülmesi bir endişeyi işaret etmektedir. İster komşuya verilsin ister temiz bir yere dökülsün her iki durumda da genel olarak evden dışarıya verilmesi bu düşünceyi desteklemektedir.

Bir eve inek ilk girdiyse sağılan sütü pişirilmez içilmez, sağıldıktan sonra akan suya dökülür. Ama koyun sütü dökülmez o kuzuya verilir. Kuzunun hakkıdır yoksa kursak tutmaz derler (KK68). Hayvanın ilk sütü bir ağaç dibine dökülmektedir (KK71). İneğin ilk sütü akan çeşmenin aktığı yöne doğru dökülür (KK35). Hayvanın il sütü şeker ile lor yapılır, bir ağacın dibine dökülür. Dökülürken de “ilki toprağa, böceğe, cana Hak olan Hakk’a, azaltma artır, yağlandırma güçlendir” diye buna benzer sözlere söylenir. Nimeti veren önce Allah’tır sonra onun yaratıkları aracıdır. Hepsine bir güzel dua edilir. İlkini hep bizde paylaşma anlayışı vardır (KK64). Hayvanın il sütü, tan daha ağırmeden kimse görmeden bir ark dibine dökülür. Pis nefse pis nazara gelmesin, bir şey olmasın diye dökülür. İkinci sağılan süt de komşuya verilir (KK30). İlk süt yavrusu varsa yavrunundur. Yoksa ayakaltı olmayan çakıllı bi yere, ağaca dökülür. İkinci süt komşu hakkıdır. Bunlar yapılarak hem sadakası verilir hem nazara karşı korunduğu düşünülür. (KK8)

İlk sütün dışarıya verilmesi ya da akan suya ve temiz olduğu düşünülen bir ağaç dibine dökülmesi nazarla ilgili görülmektedir. Hayvanın sütünün artması ve bereketlenmesi için de sütün dışarıya verilmesi saçığı da düşündürmektedir. Temiz yeraltı ruhlarına sunulan kurbanlar, muhtemelen Anadolu sahası Alevilerinde İslam’ın etkisi ile bolluk ve bereketle ilişkilendirilerek yön değiştirmiştir.

2.2.7. Kurban

Kurban ritüel ve uygulamaları, ilkel dönemden modern topluma kadar birçok kültür içerisinde icra edilmiştir. Toplumların geleneksel kültür ve yaşayış biçimi ile şekillenen kurban ritüeli her toplumda farklı amaç ve şekillerde uygulanmaktadır. Anadolu Alevilerinde ve Alevi geleneği içerisinde de kurban inancı yoğun bir şekilde yer alır:

Kurban ritüellerini Adak Kurbanı, Abdal Musa Kurbanı ve Bayram Kurbanı olmak üzere üçe ayırabiliriz (KK1)

Alevilik geleneği içerisinde kurban edilen hayvanın kanı ulu orta dökülmez, kurban kanı bir çukur açılarak oraya akıtılmaktadır. Kurban kanı ve kurbanın hiçbir parçası ziyan edilmez, ulu orta atılmaz. (KK10)

Alevilik geleneğinin temel taşını oluşturan Musahip geleneğinin adını taşıyan musahiplik kurbanı¹⁸, birlik kurbanı parçalanmaz, ancak bütün şekilde kazana atılır yahut pişirilir. Dede duasından sonra parçalara ayrılır. (KK35)

Kurbanın kemikleri kırılmaz, kemikten eti sıyırmak sureti ile et kemikten ayrılmaktadır (KK5, KK6).

Kurban eti çiğ dağıtılmaz, genellikle aynı kazanda pişirildikten sonra hep birlikte yenir. (KK71)

Alevilik geleneği içerisinde Hıdır İlyas-Hızır, Nevruz, Saya ve Kurban bayramı kurban kesilen törensel dönemlerdir. Alevi toplulukların da artık daha çok kentlerde yaşaması sebebi ile kurban ritüelleri cem evlerinde icra edilmektedir. Cem evlerinde icra edilen kurban kesimi esnasında zakirin, aşğın vb. okuduğu duvaz imamın terk edildiği ve dedenin ettiği kurban duasının kaldığı görülmektedir. (KK11)

Alevi geleneğinde kanlı kurban olarak sığır, koyun, keçi deve, at, tavuk, horoz, balık olabiliyorken, kansız kurban ise çoğunlukla tahıl ürünlerinden, ceviz, üzüm, zeytin, yağ, süt, şarap gibi ürünlerinden olur (KK1, KK27, KK31, KK38, KK51, KK86).

Maddi durumu iyi olmayan kişilerin kanlı kurban yerine genellikle aşure, ona keza helva, yemiş, kömbe gibi çeşitli yiyecek maddelerini adak olarak sundukları görülür. Alevi geleneği içerisinde önemli mekânların ziyaretleri yapılırken (Türbe ve ocaklar) lokma dağıtımını da kurban olarak sayılmaktadır (KK4, KK23, KK36, KK54, KK64). Bir önemli kansız kurban ise dolu/tolu içmektir (KK35). Dolu Anadolu'da Alevi/Bektaşî toplulukları arasında cem törenlerinde tüketilen içeceğe verilen addır. (Günay ve Harun, 2003: 63-64). Türkistan (Orta Asya) Şamanlığında Bay Ülgen'e *tolu* adı verilen kansız kurbanların da sunulduğu görülmektedir. *Tolu* kurtuluşun fidesidir. Türkistan kültüründe kanlı kurban ritüeli esnasında sunulan tolu ise iki kayın ağacı

¹⁸ Musahiplik ritüelinde kesilen kurban için *tığlamak* sözcüğü kullanılmaktadır. Bu ritüelde hayvanın kanı akıtılmamakta, kemikleri parçalanmamakta, eti kesilmemektedir. Tüm bu işlemler hayvan bütün halinde pişirildikten sonra yapılmaktadır. Burada hayvanın boğazlanarak öldürülmesine tığlamak dense de geleneksel Türk dini içerisinde hayvanın boğazını kesmeden boğarak, bel kemiğini kırarak, kafasına vurarak ya da bıçak hayvanın kalbine saplanarak öldürüldüğü de bilinmektedir. (Roux, 2005: 203-204).

arasına koyulmuş olan sırik üzerine asılan –siyah ve beyaz hariç- çeşitli renklerden kumaş parçaları kunduz ve tilki derisinden ibarettir (Eröz, 1980: 17-22). Bugün Muğla yöresi Alevilerinde ise tilki, gri koyun, inek derisi kullanıldığı tespit edilmiştir. (KK29).

Aleviler arasında kanlı kurban çok yaygın olmakla birlikte kansız kurban da önemli yer tutar. "Kurbanda asıl maksat yardımda bulunmak, bir adağı yerine getirmek, ihtiyacı olanların ihtiyacını gidermektir." (KK1, KK57) Kanlı kurban çoğunlukla iki kurban bayramı ibadetini yerine getirmek ve adak olarak sunmak amacı ile kesilir. Kurban bayramı için kesilen kurbanlarda önceden hayvan alımı, kurban sabahı, kurbanların kesilmesi ve dağıtılması uygulamalarında genel dini kurallar gözetilmektedir. (KK11) Buna ek olarak kurbanlığın süslenmesi ve kınalanması gibi gelenekler de sürdürülmektedir. Adak kurbanı ise çeşitli hallerde kesilmektedir (KK92). Bir hastalıktan kurtulma, çocuk sahibi olma, evlilik, yeni bir mal edinme, iş veya eğitimle ilgili beklentiler vb. gibi çeşitli hallerde adak kurbanı kesilir (KK49, KK11, KK65). Adak kurbanı eğer varsa bölgedeki ocaklarda veya türbelerde kesilir. Adak kurbanı etinden yemek pişirip paylaşmak adettir (KK20, KK15). Kırıkkale'nin Keskin ilçesi Haydardede köyünde her yıl düzenlenen Abdal Musa şenliklerinde insanlar adaklarını Haydar Dede türbesinde kestikten sonra Cem evinde deyişler söylenir, dualar edilir, semah dönülür. Kırklar, yediler, erenler yad edildikten sonra kazanlarda adak kurbanlarının etlerinden yemekler pişirilir ve büyükçe sofralarda paylaşılır (KK93).

2.2.8. Doğum

Saha araştırmasında çoğunlukla tespit edilen hayvanlara bağlı doğum inanışları lohusa sütü, kısırlıkla, gebelikten korunma ve aşerme ile ilgilidir:

Lohusa kadının sütü çok olsun diye keçi ciğeri yedirilir. (KK8)

Annenin sütü çok olsun diye koyun, keçi ciğeri yedirilmektedir. (KK20)

Lohusanın sütü tamamen kesilmişse ona güvercin yüreği yutturulur, bıldırcın yumurtası içirilir, bunlar yapılırken akan bir çeşmenin yanında olmak zorundadır. (KK37)

Eğer gebe aşeriyorsa köpek yalağına sürülmüş elma yerse aşermesi geçeceğine inanılmaktadır. (KK54)

Aşeren çocuk eğer tavşana bakarsa, doğacak olan çocuğun bir organını eksik olur. (KK48)

Tavuk ve horoz gübresi kaynatılır ve sıcaklığı ile oturursa, kadın gebe kalmaz, ya da rahime tavuk tüyü sokulmaktadır. (KK49)

Katırtırmağı adı verilen bitki bal ve süt ile karıştırılarak içilirse, kadının gebe kalmayacağı inancı bulunmaktadır. Bura da uygulamanın nesnesi bir bitki olsa da adının katır oluşundan dolayı bu düşünce bulunmaktadır. Katır kısır olan bir hayvan olduğu için bu düşünülmektedir. (KK58)

Gebe kadın eğer kurda bakarsa, doğacak olan çocuk kurt gözlü ve kurt gibi cesur olacağına inanılmaktadır. (KK72)

Gebe kadın doğumuna yakın ata binerse çocuk yiğit olur, eşşeğe biner ise çocuk salak ve tırsak olur. Katır severse çocuk düşer, köpek eğer evin önünde olursa çocuk ölür, gebe aş erirse, onu muhakkak yemelidir. Bulamadıysa istediği, elini köpeğe yalattır onu da ağızına sürer. (KK85)

2.2.9. Yol Gösterme ve Haber Verme

Türk mitolojisi, kültürü ve bu kültürün ürünleri olan anlatılarda hayvanlar kimi zaman yalnızca binek olarak yer alırken kimi zaman kutsanan, yol gösterici yardımcıdır. Oğuz Kağan Destanında görülen yol gösterici kutlu kurt Türk ve Moğol boylarının ortak sembolü olmuştur. Benzer bir şekilde geyik de İslamiyet'le birlikte menkıbelerde yer verilen yol gösterici hayvandır. Alevi Bektaşî menkıbelerinde ceylan ve geyik velinin kılığına girerek haber götürdüğü hayvanlardır. Velayetname'de Resûl Baba Geyik şekline girerek keramet gösterir ve Kâfir beyi ve arkadaşını imana getirir. Bektaşîlik tarikatının üyelerinden olan Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Hâkim Ata'nın mezarını Hoca Celalettin, Hâkim Ata Menkıbe'sinde geyiklerin yol göstericiliği sayesinde bulur: "...Celal hoca, o gece doğru oraya vardı. Geyikleri gördü, zikir seslerini işitti ve uykuya daldı. Hâkim Ata, tekrar rüyasına girdi: "Yattığın yerden yedi ayak ileri gel, o yeri kaz, orada bûriyâ (hasır) çıkar, onun altından da bir deste gül çıkar, türbem

orasıdı. Giden malıma gam yeme; çünkü hepsi menzil hanındadır. Onları al gel; üstümüze imarat yap ve biz mücâvir ol!” dedi (Köprülü 200:111).

2.2.10. Tenasüh ve Devriye

Ruh göçü olarak tanımlanan tenasüh kişinin ruhunun bir bedenden başka bir bedene geçmesidir. Tenasüh inancının Budizm ve Manihaizm aracılığıyla Türk kültürüne etki ettiği yaygın kabuldür. (Ocak, 1987: 408; Çağatay, 1999: 156; Güngör, 2012: 122; Selçuk, 2005:79) Devriye ise tasavvufta ruhun Tanrı’dan gelip tekrar Tanrı’ya dönme sürecini ifade eder. Alevi geleneğinde tenasüh inancına günlük yaşam içerisinde de tarihi nakillerde ve edebiyatta da sıkça yer verilir. Hz. Ali'nin Adem Peygamberden itibaren bütün peygamberlerin donundan geldiğine (KK32) yahut da İmam Ali'nin bütün peygamberlerde yardımcı olarak geldiğine inanılmaktadır. (KK49)

İmam Ali'nin her peygamber döneminde yaşaması ya da velilerin başka bir velide zuhur etmesi, İmam Ali'nin Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin bedeninde yeniden dünyaya gelmesi daha sonrada büyük evliyaların bedeninde cisimleşmesi Alevi inanç evreninde sıklıkla görülür. Menâkıbu'l-Kudsîye'de Baba İlyas sülâlesinin usul ve fûruundan gelen şeyhlerin hep aynı ruhların (Baba İlyas, Muhlis Paşa, Âşık Paşa, Dede Garkın) mazharları olduğuna inanılır. Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî'de ise İmam Ali'nin Hünkâr donunda yeniden dünyaya geldiği nakledilir. Vilâyetnâme-i Abdal Musa'da Hacı Bektaş'ın ruhunun öldükten sonra Abdal Musa olarak yeniden dünyaya geldiği; Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn'de, Sultanın çok evvel aynı yerlerde, yani yaşadığı yer Eskişehir dolaylarında Seyyid Battal Gazi olarak yaşadığını, sonra da Sultan Şucâud-din'in bedeninde zuhur ettiği aktarılır (Ocak, 2007: 184–188). Ahmet Yesevi ve halifeleri çoğunlukla ‘turna donuna’ girip uçar. Baba Resul güvercin ve geyik donuna girer (Aslan, 2004: 39). Pir Sultan Abdal'ın da ‘güvercin’ donuna girdiğine inanılır (KK4).

Alevi-Bektaşî inanmalarında veli kültü etrafında gerçekleşen tenasüh olumlu bir seyir izlerken kötü olmanın neticesi olarak cezalandırma gibi görünen hayvan bedeninde dirilme/tecsim inancı da yaygındır: Ruh temizliğini gerçekleştirmiş olan erenlerin ruhu devredilmeden direk Hakk’a (Tanrıya) gider (KK57). Erenler sadece, aynı ruh temizliğini sağlamış bir erende bedenleşir. Müşkül bir durumda ve anıldığında da hayvan donuna girer (KK1). Ölen kişinin ruhu temiz ise amelleri iyi ise ölümü

esnasında doğan bir çocuğa o esnada Allah tarafından ruhu verilir. Kişinin ruhu ve amelleri kötüyse o kişinin ruhu kedi, köpek, yılan, akrep gibi hayvanlara verilir. (KK1) Bunların yanında eğer ölen kişinin adı torununa verilirse ölen kişinin ruhu torununa geçer (KK68).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİ İNANIŞLARINDA HAYVAN

Her nesnenin ruhu olduğuna inanma, bazen bir nesneyi bazen de bir bitki ya da hayvanı kutsal sayma düşüncesi asırlarca dinden dine insan belliğine aktarılmış ve kendini farklı şekillerde göstermiştir. Bu inanın bir yansıması ise hayvanları kutsal sayma ve onlara tapınmadır. Bu yüzden ilkel insanın yaşamında büyük bir öneme sahip hayvanlara evreni tanıma aşamasında birtakım anlamlar yüklemiştir (Freud, 1999: 75-74). Elbette her toplum kültürel sembolleri, yaşadığı coğrafyanın özellikleri ve yaşayış biçimi gibi çeşitli etmenler neticesinde kendine has bir tabiat algısı oluşturmuş, hayvanları yine bu algı çerçevesinde sembolleştirmiş, onları bir kült olarak görmüştür. Anadolu Alevi Bektaşî kültürü içerisinde bazı hayvanlara iyi ya da kötü sembolik anlamlar yüklenmiştir. Kimi hayvan ve hayvanlara sevgi beslerken, kimi hayvanların isimlerini dahi anmaktan kaçınmışlardır. Bunun yanında bazı hayvanlar sırf kötü bir olayın habercisi olduğu zaman uğursuz, iyi bir olayın mümessilleri olduğu zaman ise uğurlu sayılmışlardır.

3.1. Kutsal Hayvanlar/Uğurlu Hayvanlar

3.1.1. Kaz

Türk mitolojisi içerisinde Altay yaradılış mitlerinde Tengri yani Kuday kişi ile *kara kaz* şekline girip uçmaktadır (Ögel, 1984: 482). Tufan metinlerinde hayvanlar gelecekte haber verirler. Bu metinlerde *kaz*, Tufandan sonra Ülgen'in ikinci kez gönderilip de dönmeyen hayvandır. (Anohin, 2006: 19)

J. P. Roux, Türkistan (Orta Asya) ve Sibirya'da hayvanın her türlü davranışının yorumlandığını, hayvanların davranışlarına göre insanların bir inanış geliştirdiğini belirtmektedir. Örneğin, Yakut Türklerinde ölüm habercisi guguk kuşudur. Yağmuru

dalgıç yahut orman horozu haber vermektedir. Göçmen olan kuşların uçma şekilleri yazın ya da kışın nasıl geçeceğini haberlerini verir. Karga kuru dalda öttüğünde, kazların ve kuğuların hareketlerinde bir gariplik olduğunda endişelenilmektedir. (Roux, 2005: 80). Bu bağlamda Türkistan (Orta Asya) ve Sibirya Türklerinde kaz haberci olarak görülebilir.

Alevilerde *kaza* karşı duyulan sevginin İslami temellere dayandığı görülmektedir. Başta Mersin ve Balıkesir yöresi Alevilerinde olmak üzere kaz İmam Ali'nin öldüreceğini hisseden ve engel olmaya çalışan hayvandır. İmam Ali öldürüleceği zaman camiye giderken kazların onu yeleşinden çekiştirerek engel olduğu inancı Anadolu Alevilerinin genelinde görülmektedir (KK1, KK14, KK56). Bu sebeple kazın avlanması da yenmesi de doğru karşılanmaz (KK32).

“Muaviye, İmam Ali'nin bir türlü halifelliğini kabul etmez. Bunu üzerine tartışmalar çıkar. Çıkan tartışmaların üzerine Haciriler hem Muaviye'yi hem de İmam Ali'yi öldürerek tartışmaları bitirmek ister. İmam Ali'yi öldürecek olan Yezit Yemen elinden gelir. İmam Ali sabah namazı vakti evden çıkacağı sırada kazlar ayaklarına dolanıp entarisinden çekiştirerek bağırırlar. Yol boyu gitmemesi için çırpınırlar. İmam Ali ise yürümeye devam eder. Arkasından yaklaşan Yezit kılıç ile başından vurarak onu yere düşürür. Oğlu İmam Hasan da olayı görür, yetişir ve Yezit'i yaralar, tutsak eder evlerine getirir. İmam Ali “benim yediğim lokmadan ona da verin, ölürsem, onu da öldürün iyileşirsem onu da bırakın” diye vasiyet eder. İmam Ali şehit olur, bunun üzerine katil Yezit'i de öldürürler” (KK5).

“Kazlar namaz kılmak için camiye giden İmam Ali'nin yeleşine yapışırlar. Onu durdurmaya çalışırlar. İmam Ali bir şeyler olduğunu anlasa da yine de camiye gider. Derler ki İmam Ali bir tek namaz kılarken kılıç ona geçermiş. Derisi bir devenin derisinden on kat daha güçlüymüş. Yezidiler İmam Ali'yi öldürmenin yolunu ararlarken Aişe, İmam Ali'nin eşi Fatma'ya sorar. “Ali'nin zayıf bir yönü hiç mi yok” Fatma bilmediğini söyler. Bir zaman Fatma bunu merak eder ve İmam Ali'ye sorar. “Bunu neden sorarsın Ya Fatma” Fatma anamız Aişe ile konuşmalarını anlatır. İmam Ali' de “senin bu sorun benim ölümüne sebep olur ama diyeyim, ben Allah huzurunda namaz kılarken sadece zayıfım ya Fatma” der. Bunu öğrenen Yezidiler, sabah namazı kılarken Ali'yi camide şehit ederler. İşte o zaman olayı sezen ve anlayan kazlar İmam

Ali'nin gitmesini istemez. Ona engel olurlar. Bundan dolayı kaz, kutlu bir hayvandır (KK64).

Anadolu'da birçok cem evinde bu düşünceden hareketle İmam Ali ve kaz tasvirleri yer alır. Tahtacı ve Kızılbaş Alevilerin mezarların da ise *kazayağı* sembolleri bulunur. (KK57) Ancak bu sembol bütün mezarlarda illa olmak zorunda değildir. (KK56) Zira Yozgat Yöresi Alevilerinde tahta mezar taşlarına atılan üç çizgiden haberdar olmadıklarını söylemişlerdir. (KK43) Muğla'nın Bodrum ilçesine ait Kumköy'deki mezarlıkta, tahtadan mevcut mezar başında üç çizgi bulunmaktadır. Kaynak kişi bu işareti “üç tane işaret atılır buna ‘kazayağı’ deriz yani bu mezarın bir Tahtacı Türkmen Alevisine ait olduğunu gösterir. Ancak bu dönem mezarlarda bunu artık çok göremezsiniz” şeklinde açıklar. Tahtacı/Kızılbaş Alevilerin bir kısmı *kazayağı* sembolünün Fatih Sultan Mehmet tarafından kaz dağında gemi yapımı ile görevlendirildikleri zamana ait olduğunu belirtse de (KK79) Muğla yöresinde atalarının çok eskiden henüz Anadolu'ya gelmeden kullanıldığına inananlar da vardır. (KK58, KK57)

Kaz aynı zamanda bazı yırtıcı olmayan kuşlar gibi ruh ile ilişkilendirilmiştir. Kırıkkale Hasandede'de yapılan derlemeye göre günümüzde daha az uygulansa da mezarın içlerine *kazın ayağı* konulur. Bu, ölen kişinin ruhunun daha çabuk göğe ulaşacağı, sorgu esnasında yardımcı olacağı inancının bir yansımasıdır. (KK18)

Tahtacı Türkmen Alevilerinde özellikle Çanakkale ve Balıkesir yöresinde yaşayanlarda Kaz Dağı önemli ziyaret mekânlarından. (KK69) Kazdağı hakkında birçok efsane bulunmaktadır. Binlerce yıl önce İda adına sahip olan dağ, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle Kazdağı'na dönüşmüştür.

3.1.2. Turna

Alevi Bektaşi geleneği içerisinde önemli bir hayvan da *turna*dır. Turna sembolü semah ritüellerinde, efsanelerde, duvaz, nefeslerde, menkıbelerde görülür. Aleviler, turna kuşuna sevdalılardır. (KK79). İmam Ali'nin sesini, *turnaya* verdiği hemen hemen tüm Anadolu Alevi topluluklarında ortak kabuldür (KK89, KK93, KK13). “Hazreti Şah'ın avazı/Turna derler bir kuştadır/Asası Nil Deryasında/Hırkası Bir derviştedir.” (KK64). Al renginden dolayı şehit edilen İmam Ali'nin *turna* donunda dünyaya geldiği de düşünülmektedir. Ahmet Yesevi'nin de *turna* donuna girdiğine

inanılır. (KK1) Çok yaygın olmamakla birlikte Ahmet Yesevi'nin donunun *turna* olmasının sebebi bazen İmam Ali ile ilişkilendirilir. İmam Ali'nin büyük velilerle tekrar cisimleştiği inancından hareketle Ahmet Yesevi'nin de İmam Ali olabileceği düşünülür.

Alevilik inancı içerisinde *turna* bereket, uğur, refah ve mutluluğun da sembolüdür ve avlanması yasaktır. Avlayan kişinin başına felaket geldiğine inanılır. Turnanın yuvası dağıtılmaz. Asla eti yenmez. (KK74) Turna kuşunun uğuruna inanılır. Bundan dolayı uğur getirmesi için, gelinlerin baş aksesuarlarına yahut elbisenin bir yerine turna tüyü takılır (KK29).

Alevi Bektaşî topluluklarında ilahi aşk ile yapılan semahlarda, *turna* katarı ayin-i cemi temsil etmektedir. Cem ayini esnasında okunan nefeslerden biri de *turna semahıdır*. (KK1) Alevi Bektaşî inancı içerisinde kutsanan *turna* Alevi edebiyatına etki etmiştir. Alevi deyiş ve nefeslerinde sıkça anılmıştır:

“Alay alay olmuş gelen turnalar

Kanadı var kolları var turnanın

Silkinip uçamaz menzil görenler

Gökyüzünde yolları var turnamın

Silkinip uçar da kanadın çatar

Seçer kılavuzlar önüne katar

Hasan Hüseyin'in sema'ın tutar

Kerbela'da illeri var turnamın” (Korkmaz, 1996: 69)

Turna Semahı İslam'ın ilk yılları ile ilişkilendirilir: “Kâbe inanmayanların elinden alınıyor. Alındıktan sonra içindeki putları başlıyor kırmaya, Muhammet Mustafa üst kattaki putları kırmaya bizzat kendisi çıkıyor. O esnada elinde de bir asası varmış. Asa ile önce El Uzza'yı sonra El Lat ve El Menet'i kırıyor. Sonra bir tanesi kalıyor. Oda El Lah. Şimdi Muhammet Mustafa'nın kırdığı üç tanesi, turnalardır. Alevi geleneğinde turna diye bahsedilen söylenen turnalar bunlardır. Kalan put El Lah onu

da Muhammet Mustafa'nın omuzlarına çıkararak, İmam Ali kırıyor. İşte Allah ismi de aslında odur. Hani El Lah' ya Allah oluyor, Putu yok ismi kalıyor geriye". (KK1)

Şükrü Elçin turnanın totem unsuru olduğunu belirtir. Turna, Gök Tanrı tasavvuru dışında kalan ilahlardan biridir ve ruhu temsil eder. Başkurt Türklerinde "selametin yolunu açan bir ilah" olarak kabul edilmesiyle Şamanist Türklerin dışı ruhlar zümresine ad olarak verdikleri "Ayzıt" ile ilişkilidir ve turna tıpkı *Ayzıt* gibi tasvir edilir. (Elçin: 1997: 63-75) Eski Türk inancında *turnanın* Gök Tengri'yi ifade ettiği Yakut ve Başkurt Türklerinde tapınılan hayvan olduğunu ve ruhu temsil ettiği de benzer başka bir tespittir. (Esin, 2001: 51, Yörükan, 2006: 56; Aytaş, 2003: 12-332).

J. P. Roux, İbn Fadlan Seyyahatnamesi'nden hareketle Başkurt Türklerinin bir kısmının balığa, bir kısmının ayıya bir kısmının ise turnaya taptığını belirtir: "*Başarısız bir dövüştü sonra Başkurtlar tam bir bozguna uğramışken turna kuşları çığıllıklar atarak galiplerin ardından gider. Onlar da pusuya düştüklerini sanıp kaçmaya başlar...*" (Roux, 2005: 90, 131)

Âşık edebiyatında turna sıldan haber getiren, dertleşilen, haber sorulan, medet umulandır, Ali Turna ile: "Turnaya vermiş sesini/ Âşıklar tutsun yasını" (Korkmaz, 1996: 45). "*Hazret-i Şâh'ın avâzı/Turna derler bir kuştadır*" (Korkmaz, 1996: 48).

3.1.3. Kırlangıç

Kırlangıç, Anadolu'nun birçok yerinde 'cennet kuşu' olarak da bilinir. Anadolu'da adından, görüntüsünden, uçuşundan kaynaklanan birçok efsane bulunur: "Günlerden bir gün erenlerden biri kırlangıca sormuş, eğri bürü uçman niyedir, diye. Kırlangıçta, günler içinde ne kadar bela ile karşılaştığımı bilir misin? Kiminin altından, kiminin üstünden kiminin de yanından uçup gidiyorum işte", demiş. (KK36)

Uygur Türklerinde kutsanan ve Dostluğun, şefkatin sembolsi olarak görülen kırlangıç insanları kazadan beladan korur. Bundan dolayı da Uygur Türkleri arasında çatıların, evlerin duvarlarına kırlangıçlar için yuvalar yapılır. Yuva yaptığı yeri bereketlendirdiği düşünülür. Bu yüzden kırlangıç yakalanmaz, öldürülmez ve avlanmaz. Kırlangıç yakalayan kişilerin elleri taş kesilir (Öger ve Köse, 2014: 55-69).

Gagauz Türklerinin oluşum ve dönüşüm efsanelerinde yer verilen kırlangıç, Alevi inançları içerisinde geniş yer bulan teccim düşüncesinin örneklendirir. Dönüşüm bu

kez bir kurtuluş olarak talep edilendir: “*Kırlangıç, vaktiyle mutsuz bir gelinmiş. Fakat Allah’a kendisini neye olursa olsun çevirmesini ve böylelikle uçması için yalvarmış. Çünkü kaynatası bir haydut ve harami imiş ve oğluyla birlikte yolcuların önünü keser soyar ve öldürürmüş. Allah da onu kırlangıca çevirmiş.*” (Olgunsoy, 2007: 140).

Azerbaycan Türkleri arasında anlatılan bir başka etiyolojik efsanede de kırlangıcın adı, göğsünün rengi ve kuyruğunun oluşumu mitlerine yer verilir: “... *Kırlangıç, Bahar’a doğru kanat açmak isterken kış son kuvvetini toplayıp elini onun kuyruğuna atar, iki tüyünü koparır. O günden itibaren göğsü ak, kuyruğu çatal olan kara kuşun adı kırlangıç olarak kalır.*”(Ergün, 1997:428). Alevi geleneği içerisinde de kırlangıç, baharın müjdecisidir (KK9, KK23, KK33). Yılan aynı zamanda insanların koruyucusu olarak yılanın dilinin çatal olmasına dair anlatılan etiyolojik mitte anılır: “*Allah, şeytani yarattıktan sonra, kuşları ve öteki hayvanları yaratmış. Sonra balçıktan insanı... Yarattıktan sonra şeytana demiş ki ‘bu balçıktan yarattığım insandır. İnsana hürmet edeceksin, onu seveceksin, ona biat edeceksin’ Şeytan karşı gelmiş, ‘ben neden ona biat edeyim, hürmet edeyim. Ben ondan üstünüm. Benim özümde ateş var onda balçık ben ondan üstünüm’ demiş. Şeytan, Allah’a karşı gelince cennetten kovulmuş. Gel zaman git zaman şeytan yılanı kandırmış. Ona gidip ‘ben insanları kandırayım bana tapmasını sağlayayım, sende bana tapmayı sok öldür’ demiş. Kırlangıç bu olanları duymuş, onları izlemiş. Yılan tam bir insan sokacakken dilini ısırıp, uçuş kaçacağı sırada da yılan onun kuyruğunu ısırıp, dişi ile ortadan ikiye bölmüş. O gün bu gündür insanlar beni korur diye de kırlangıç evini hep insanların olduğu yere yapmış” (KK5). Anadolu sahası dışında da Türk coğrafyalarında kırlangıcın koruyucu olduğu düşünülerek fiziksel yapısının oluşumuna dair birçok anlatının konusu olmuştur. “Kırlangıç kutsal bir hayvan olarak görülür ve öldürülmez. Sadakat ve sevginin sembolüdür.” (KK5).*

Kırlangıç çeşitli hastalıkların tedavisinde de anılır: Hamile kalmak isteyen kadın kırlangıç yuvasına elini uzatır ve ağzına ne gelirse onu yutar, hamile kalmak isteyen kadın kırlangıç yumurtasını ot ile pişirir ve yer. (Ögel ve Köse, 2014: 55). Şamanlar *kırlangıç*, *şahin doğan* tüyünü ağrıları iyileştirmede kullanmaktadır (Ögel, 2014a: 466). Kırlangıç yuvasındaki çamur sulandırılarak siğillere sürülür (KK51), yumurtası, mide ağrısı için kullanılır (KK43). Kırlangıcın yuvası şifalıdır, karaciğere ve böbreklere iyi gelir (KK58). Kırlangıç yumurtası, yüzdeki çillere iyi gelir (KK8).

Türkmenistan (Orta Asya) ve Sibirya Türklerinde evlerin üzerinde kırlangıç yuvası bulunmasının uğur getireceğine inanılır (Roux, 2005: 80). Benzer inanış Anadolu Alevilerinde de görülür. Kırlangıç yuvasını bozmak, onu öldürmek uğursuzluk getireceği gibi eve yuva yaptıysa o evin bereketli olacağına işaret eder (KK65).

3.1.4. Bülbül

Alevi inanışı içerisinde Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi bülbül, güzel sesi ve saf âşık olarak düşünüldüğü için sevilen kuşlardandır. (KK30) İkrarı Ali'den sevgiyi bülbülden, hikmeti arıdan aldıklarına inanmaktadırlar. (KK5)

Bektaşî edebiyatında bülbül tıpkı divan edebiyatında olduğu gibi gül ile anılmakta ve genellikle Allah, Muhammet, Ali ve On İki İmamlara olan aşkı temsil etmektedir:

“Her sabah seherde ötüşür kuşlar

Allah bir Muhammet Ali diyerek

Bülbül Gül için figana başlar

Allah bir Muhammet Ali diyerek

Dinleyelim gerçeklerin sesini

Çekelim On iki İmam yasını

İmam Hasan içti ağı tası

Allah bir Muhammet Ali diyerek” (Atalay, 1983: 96)

Bülbül, Alevi ler arasında halk meteorolojisinde de anılan hayvanlardandır. Kırlangıç ve leylek ile birlikte baharın habercisi olduğuna inanılır (KK69). Bülbül öldürmek günah olarak görülür. (KK80).

3.1.5. Güvercin

Alevi Bektaşî geleneği içerisinde kutsal sayılan kuşlar arasındadır. Tufan efsanelerinde tufanın bittiğini haber veren kuş olarak anılır. Altay Saha Türklerinde “*Cengiz Han zamanında Nama isimli bir adam varmış. Tengri Ülgen, Nama'ya tufan olacağını ve bir gemi yapmasını söyler. Nama söyleneni yapar. Tufanın bitip bitmediğini anlamak için gemiden bir güvercin yollar. Güvercin gagasında bir dal*

parçası ile döner. Böylece karanın ortaya çıktığını anlar” (Gömeç: 1883-197; Çoruhlu, 2002: 129) efsanesi Nuh Tufanı ile aynı yapı üzerine kuruludur. Alevi anlatılarındaki tufan metinleri daha çok İslami anlatılarla örtüşürse de Hızır velilerden ve Hızırdan medet umar: *“Nuh Peygamber Allah’ın emri ile büyük bir gemi yapar. Bu gemiye ona inanan oğlu, gelinleri biner. Bunların yanı sıra dünya üzerinde tüm hayvanların çiftlerini ve bitkilerin tohumlarını alır. Sonra kırk gün hiç durmadan yağmur yağar. Tüm dünya sular altında kalır. Ancak tufan uzun sürer Hz. Nuh Peygamber telaşa kapılır. Bunu üzerine, ‘yetiş ya eren ya hızır eğer tufan biterse senin için üç gün oruç tutacağım’ diyerek dua eder. Sonra Nuh Peygamberin gemisi Arafat Dağı’na oturmuş. Sular girmiş mi gitmemiş mi diye bir güvercin salmış. Bir süre sonra güvercin ağzında bir zeytin dalı ile gelmiş. Suların gittiğini anlamış. Bunun üzerine dua ettiği üç gün orucunu tutmuş.”* Alevilerce günümüzde de tutulmaya devam eden üç günlük Hızır Orucunun kökeni bu efsanede aranır. Tutulan oruçta aynı zamanda et, süt, yumurta vb. hayvansal gıdalar tüketilmez. (KK18)

Hacı Bektaş Veli *güvercin* donunda dergâh kapısına konar ve tekrar insan donuna bürünür, Resul Baba Başkırış denilen yerde ilk önce geyik sonra güvercin donuna girer. Davut Peygamberin güvercin donuna girdiği nakledilir (Ocak, 2002: 120-122). Dede Korkut Kitabın’da Azrail, güvercin donuna girer. Anadolu halk masalları arasında müşkül durumda olan kızlar, gelinler güvercin olup uçar (Boratav, 2012: 112).

Alevi Bektaş edebiyatı içerisinde tıpkı *turna* gibi güvercinin de özel bir yeri vardır.

Uygur Türklerinde dostluk, sadakat, bolluk, bereket sembolü olan *güvercin* en eski zamanlardan beri haberci kuş olarak da yararlanılmıştır. Seher vaktinde öten güvercin, uğur ve bereket getirir. (Öğür ve Köse, 2014: 56) Zarıflığı, uyumu mütevazılığı, barışı sembollemesi yanında habercidir: *“Derildi çıktı havaya/ İndi döşendi ovaya/Güvercin donda kayaya/Konan Murtaza Ali’dir”* (Korkmaz, 1996: 269). Burada Hacı Bektaş Veli yerine İmam Ali geçmiştir.

Velinin kerameti de güvercin üzerinedir. Alevi Bektaş yerleşimlerinden olan Hasandede’de derlenen efsanede güvercin kutsal mekan inşasının son yapı parçası, tamamlayıcı unsur olarak yer alır: *“Hasan Dede hala sağ iken, köyün önde gelen tanınanlarından Duran Ağa hacca gider. Mekke hocası Hasan Dede’ye verilmesi için Duran Ağaya bir bohça verir. Sıkı sıkı tembihler bohçayı açma der. Ancak yolda*

giderken merakına yenik düşer açar. Açtığı bohça içinde bir taş vardır. Açı açmaz taş güvercin olur uçar. Hasandede' de bir cami inşaatı vardır bir türlü bitmez. Güvercin uça uça camide eksik kalan taş tutmayan oyuga konu verir. Oyuga göre bir taş hemen kesilir. İnşaat böylece tamamlanmış olur.” (KK17).

Güvercine halk hekimliğinde de yer verilir: Kalp ağrısına ve kansere güvercin yüreğinin iyi geleceğine inanılır. (KK43)

3.1.6. Horoz

Birçok kültür, mitoloji ve dinde *horoz* güneşin ve gururun sembolü olarak kabul görmüş ve onun ötüşüyle güneş arasında ilişki kurulmuştur. İran mitolojisinde Mitra inancından hareketle ışığın ve dirilişin sembolü olurken Zerdüştlükte güneşi ve ateşi temsil eder. Yahudi inancında günahlardan kurtulmak için kefaret ayinlerinde kullanılırken, Hıristiyanlar *horozu*, İsa'nın sembolü olarak görürler (Çatalbaş, 2011: 53).

Dünyanın farklı coğrafyalarında da *horoz*, kutsallaştırılmış ve manalar yüklenmiştir. Lütfullah Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar* adlı çalışmasında horozun, Meksika'da güneşe kurban edildiğini, Macaristan'da kilise duvarlarında figür olarak kullanıldığını, Güney Slavlarında ve Macaristan'da gelin olan kadınların çeyizlerine konularak döl bereketi sağladığına inanıldığını, İskoçlarda horozun kursağından alınan taş yutulursa güç ve kuvvet vereceğini, Galler'de ak horozun bereketi ve iyi tarihi sembollediğini nakleder (1993: 124).

Şamanizm'de tüm kötülükler gece ve karanlıkla ilişkilendirilir. Çünkü kötülerin tanrısı Erlik geceleri ortaya çıkar (İnan, 2013: 40). Anadolu'da “Gündüzün şerri gecenin hayrından iyidir” benzeri birçok atasözünde olumsuz görülen gece sabahın, aydınlığın ve hayrın zıddı olarak düşünülür. Gözünde perde olmadığı düşünülen horozun vakitsiz ötmesi çoklukla henüz sabah olmadan gece ötmesi olarak kabul edilir ve hayırlı görülmez. Vakitsiz, gece öten horoz uğursuz sayılır. Aleviler horozun vakitsiz ötmesinin felaket getireceğine inanır (KK1). Vaktinde ötmeyen horozun başı kesilir, kafasına tahta sopa ile vurulur, üzerine soğan atılır (KK11, KK90, KK67, KK58, KK38).

Hun Türklerine ait Pazırık kurganlarından çıkan eserlerin arasında lahitler ve elbiseler arasında horoz-tavuk figürlerine rastlanılmıştır. Yaşar Çoruhlu bunun kötü ruhları kovan koruyucu semboller olduğunu değerlendirir. Özellikle horozun tan vaktini haber vermesi sebebiyle koruyucu olarak görülmesi ile ilgili olduğunu belirtir (Çoruhlu, 2002: 148).

Anadolu Alevilerinde Muhammet Peygamberin miraca yükselişi ile ilgili anlatılarda peygambere rehber olan Cebrail horoz suretinde düşünülür, tasvir olunur. *“Muhammet miraca çıkışında büyük başlı, ayakları arşa değen, iki kocaman kanadı olan, beyaz horoz suretinde bir melek görmüş. O meleğin makamı ise Sedre-i Münteha olup, vücudu incilerle kaplı, ibriğinde ise kızıl yakutlar varmış”* (KK60). Benzetlenen bu özellikler nedeni ile de horoza Cebrail denilir (KK14).

Alevilerin adak ve kurban hayvanlarından olan horoz “cebrail kurbanı” olarak adlandırılır. Cebrail kurbanında tercihen beyaz horoz bulunamazsa kahverengi horoz kesilir. Alaca renkli horozlar makbul görülmez (KK50). Cebrail kurbanı adı verilen horoz şoklukla Ocak kazma ya da ocak çıkarma törenlerinde¹⁹, meydan geçme²⁰, Nevruzda ve önemli ziyaretgâhlarda kesilen adak kurbandır (KK26). Kurban Bayramı, ritüellerinde kesilen kurban hariç, eğer kişi adak kurbanı olarak koç kesecekse, öncesinde muhakkak Cebrail kurbanı (horoz) kesmelidir. Bu inanışın temelinde ise Cebrail meleğinin Hz. Muhammet’e vahiy getirmesi ile ilgilidir. Haber veren melek olarak görüldüğü için Allah’a kurban kesildiğinin haberini göndereceği düşünülür (KK30). Cebrail horozunu keserken, sağ gözü ile sağ kanadı üstün tutulur ve sağ tarafa yatırılır. Aynı uygulama koç ve teke kesilirken de yapılır. Hayvanlar kesilirken Kible’ye doğru yatırılır (KK30). Kümes hayvanların kurban edilmesini doğru bulmayan Alevi topluluklar da vardır. Tunceli ve Erzincan yöresi Alevilerinde kümes hayvanlarının kurban edilmesi uygun görülmez (KK1, KK30, KK37, KK23).

Harun Güngör, Gagauzlarda görülen horoz kurbanının Slav kültürünün etkisi ile olduğunu (2012:157) Ali Selçuk da Zerdüştlükten kaynaklandığını belirtir (2005: 125). Öte taraftan eski Türk inancı içerisinde at kurban edilen önemli hayvanlardan

¹⁹ Evin en küçük erkek çocuğudışındaki oğulların baba ocağından ayrılması sırasında yapılan törenler.

²⁰ Aleviler, cem törenlerini yaptıkları mekâna meydan demektedirler. Meydan geçme ritüeli yılda bir kez ya kış başlarken ya da kış mevsimi bitmeye az kala bir vakitte yapılır. Bu törene ancak musahipli, ikrarlı evli çiftler, peşinalı ve aşinalı olanlar katılabilirler. Törende içilecek içki ve kesilecek horoz için para toplanır. İki hizmetin hepsi yerine getirilip, delil yakılmaktadır. (KK57)

olmasına rağmen, Altay Türklerinde Şaman kurban edilen hayvanı taktim etmek için sembolik uçuşu gerçekleştirmek için kuşa benzeyen elbisesini giyer ve trans halinde kuşa binerek sembolik uçuşunu gerçekleştir (Eliade, 2014:224-231). Şaman'ın yapmış olduğu mistik deneyim Alevilerde (özellikle Tahtacı ve Türkmen) Cebrail adı verilen horoza yüklenmiş gibi görülmektedir (Bayat, 2007a: 136).

3.1.7. Geyik/Ceylan

Alevi Bektaşî geleneğinde ceylan dostluğu temsil etmektedir. Hacı Bektaşî Veli'nin geyik ve aslan sembolleri ile tasvirleri, Alevi inancı içerisinde ceylanı önemli hayvanlardan biri yapmıştır (KK4, KK5). Hacı Bektaşî Veli ile birlikte ceylan ve aslan sembolünün tasvirini kaynak kişilerden Bektaşî Alevisi Mehmet Çay şöyle ifade etmektedir: “Piri tasvir eden resimde insan sevgisi anlatılmaktadır. Aynı zamanda her canlının özgürce yaşama hakkını kucağında ceylan, elinin altında aslan tutarak şunu demek istemiştir; ‘Aşk denilen bu his insana Tanrı vergisidir. Onun verdiği gerisi yoktur. Her şey aşk ile temizlenir gönüller aşk ile ilerler. Zayıf ol güçlü ol birlik ol.’” Bu düşünce düşüncenin yansıması gibi görülmektedir.

Türkmen, Tahtacı ve Kızılbaş Alevilerinde, Bektaşîlerde ceylanın gözlerine ayrı bir önem verilmiştir. Erenler ceylan ile birlikte semah tutarlar. Avlanması kesinlikle yasaktır ve uğursuzluk getirir: “*Salih Baba Dergâhı'nda erenler cem tutarken, bulutlar hareketlenmiş, ceylan olmuş dönmüş. O gün aşk ile erenler ile ceylanlar birlikte semah tutmuş. Aşk ile dönülen semaha Pir ve babalar eşlik etmiş.*” (KK5, KK14). Benzer bir anlatıya Makalat'ta da yer verilir: “*...Kalktık Horasan'dan sökün eyledik, parlar omzumuzda uzun şelfeler. Harran ovasında binlerce kişi, ceylanlara karışıp semah döndük, ulu şahinler gibi... Ve adlarımızı verdik sulara, ovalara, dağlara. Anadolu'nun her karış toprağına damgamızı bastık. Her karış toprağına bir ad bulduk, obamızın adını koyduk. Unutulmasın, bir ulu toprakta soyumuz boy versin diye... Anadolu'nun taşıyla, toprağıyla, akan suyu, esen yeliyle, binlerce yıldan bu yana işlenmiş, gelişmiş, yeşermiş, boy atmış kervansarayları, sarayları, tapınakları, ulu şehirleri, türküleri, gelenekleri, görgüsü, bilgisiyle bir olduk, kaynaştık, etle kemik gibi, yağmurla toprak gibi... Binlerce kişi, binlerce ceylanla birlikte semah tuttuk üç gün üç gece, kırk gün kırk gece...*” (Aytaş, 2004: 302). Geyik avına bir kez giden bir daha gidemez: “Geyik avına bir kez gittin mi daha tövbe edersin”. (KK5) Türkmen

ve Tahtacı Alevilerinde ceylan/geyiğin öldürülmesinin uğursuzluk getireceği ve günah olduğu düşünülür (KK58).

Geyik Türk mitolojisinde de Alevi inancının içinde de inançla saadete ulaşmanın sembolüdür. Geyik boynuzunun nazardan korur (KK7, KK91, KK77). Alevi inancı içerisinde ceylan gibi geyiğin avlanması ve öldürülmesi de yasaktır. (KK5, KK1, KK57) Tahtacı ve Türkmen Alevilerinde geyik/ceylan vuran avcılarının başlarına mutlaka bir felaket geleceğine inanılır (KK30). Türk Şamanların önemli ervah hayvanı olan geyik/ceylan, bugün Alevi ve Bektaşî toplumunda daha çok sözlü ürünlerinin içerisinde dona girme biçiminde görülür. Saadet Çağatay'ın tespitine göre, geyik/ceylan donuna giren evliya anlatılarının kökeninde “buda-geyik/ceylan” inancın yansımaları görülmektedir (Çağatay, 1956: 153-177).

Geyik ve ceylanın mühim bir av hayvanı olmasına rağmen *tabu* sayılmasında şüphesiz en başta anaerkil zamanın izleri yer alır. Türk mitleri içerisinde yer alan geyik ana/ata kültü bozkır kültürü içerisinde sevilen, benimsenen ve birçok Türk boyları tarafından kullanılan bir motif olmuştur. (Küçük, 2013: 127) Macarların bazı boylarında ‘Ulu-Ana/Ata-Ana’nın geyiğe dönüşen bir kız olduğu görülür. Bu boyların geyik soyundan geldiğine inanırlar (Karadavut, vd. 2007: 103-104; Tekçe, 1993: 116-118)

Teleüt Türkleri “Her şamanın bir ervahı vardır”. Buna “Tın-bura” denilir. “Bura” ruh demektir. “Bur pur, ise Kuzey Türk ağızlarında, geyik veya ren geyiği anlamında da söylenir.” (Ögel, 2016: 136) düşüncesi her şamanın bir yardımcı ruhunun olduğuna inanıldığını göstermektedir. Şaman bu geyikle göğe seyahat etmekte, kötülükle mücadele etmektedir. Ervah olan hayvan ölünce, şamanda ölmektedir.

“Muhammed Peygamberin amcası Hz. Hamza, Müslüman olmadan önce bir geyiği avlamak üzere onun peşine düşer. O sırada geyik dile gelir ve Hz. Hamza’ya “Ya Hamza beni niçin takip ediyorsun? Sana evinde ağır iş var” der. Bu söz üzerine Hz. Hamza geyiği avlamaktan vazgeçer, evine döner ve müşriklerin Muhammed Peygamberi yaraladıklarını görür. Bu durumu Muhammed Peygamberin mucizesi olarak kabul ederek Müslüman olur.” (Aytaş, 1999: 162-163) Dini bir motif olarak kutsanan ceylan ve geyik velilerin hayatları etrafında da sık sık anılır: Karaca Ahmet Sultan çift sürerken çifte iki geyik koşar (KK26). Geyikli Baba, Abdal Musa’ya geyik sütü içirerek onu geyikle akraba yapar. Dede Kargın geyik derisinden taç giyer (Bozkurt,1990:146).

Geyik Aleviliğin temel ritüellerinden olan musahiplik geleneğinde de görülür. Musahip adaylarının üzerine geyik postu ya da temsili bir nesne örtülür (KK57).

3.1.8. At

Türklerin atlı-göçebe kültür hayatı nedeniyle at, Türk kültürü içerisinde önemli bir hayvan olmuştur. Eski Türkler de olduğu kadar Anadolu Alevilerinde de at kutsal sayılmıştır. Kutsal görülen turnanın ismi ile anılan 'turna semahı' gibi Kırat Semahı bulunmaktadır. (KK63). Atın Aleviler tarafından benimsenmesinin altında hiç şüphesiz Hz. Ali'nin atı 'Düldül' yatmaktadır. Düldül, Türk hayal gücünde mevcut olan at sevgisi ile birleşerek çeşitli menkıbelerde Türk destanlarında olduğu gibi kahramanın en önemli yardımcısı gibi görülmüştür (Kalafat ve Çetin, 2013: 187-203). Alevi inancında sadece İmam Ali'nin atına değil Muhammet Peygamber'in atı Burak'a da derin bir sevgi beslenilmektedir. (KK62) İnanışa göre Burak, Muhammet Peygamberin Miraç'a çıkarken bindiği hayvanın/atın adıdır (Korkmaz, 2005: 139).

Alevilerde atın sahibine geleceği kötülüğü önceden sezdiğine inanılmaktadır. (KK13) Tuva Türklerinde de atın uğursuzlukları haber verdiği inancı bulunmaktadır (Küçük ve Küçük, 2009: 52) Sadık hayvan olarak kabul edilen atın kaderi sahibinin kaderi ile birleşmiştir. Atın sahibinin ölümü sonrasında bir işaret olarak atın kuyruğu kesilerek çoklukla yıldıya bırakılmış bazen de kurganlarda tespit edildiği gibi öldürülerek sahibinin yanına defnedilmiştir. At kuyruğunu kesmek Türklerde matemi ifade etmektedir. Dede Korkut'ta Beyrek'in ölüm haberi gelince ak-boz atının kuyruğunu keserler. Ölünün atının kuyruğunu kesme geleneğine dullama (tullamak) adı verilir. Alp Arslan ve askerleri Malazgirt Savaşı'ndan önce şehitliğe hazırlanmak için atlarının kuyruğunu kesmişler ve kestikleri perçemleri mızraklarının uçlarına asmışlardır. Eski Türklerde ölen kişilerin atlarının kuyruk veya yelelerinden alınan tutamlar, bir direğe bağlanarak, mezarlarının üzerine dikilmiştir. (Seyidoğlu, 1996: 52). Çağatay Türk kültür çevresinde "tul at" savaşta binmek için hazırlanan at anlamında kullanılmıştır. Pazırık'ta Hun büyükleri ile birlikte gömülmüş olan atların kuyrukları da kesilmiştir (Ögel XI,1991:199).

Alevi inancı içerisinde kurban, yukarıda bahsettiğimiz gibi eski Türk inancında olduğu gibi, tığlanmaktadır. (KK10) Kurban ritüelleri gerek uygulama esnasındaki pratikler gerekse kurban kesimi farklılıklar arz etmektedir. Ali Aksüt, Çorum'un Dodurga

ilçesinde Kızıl İsmail yatırının bulunduğu Dede Dağı mevkiinde, her yıl mayıs ayında at kurban edildiğini ve kurban edilen atın ise dağın başında bırakıldığını ifade eder (2007: 613).

3.1.9. Koyun/Koç/ Dağ Keçisi

Aleviler kurban bayramında kesilen koçun üzerine binerek sırat köprüsünden geçeceklerine inanmaktadırlar. (KK94) Kesilen koçun başı kimseye verilmez ve bahçe duvarına asılır (KK57) Tahtacı Alevilerinde kara koyun kesmek, doğru bulunmaz. Kurban edilecek koyun beyaz olmak zorundadır (57).

Alevi inancında İmam Hüseyin için yılda iki kez kurban kesilmektedir. Tahtacı Alevileri sıklıkla horoz keserken, Yozgat, Kırıkkale, Mersin, Sivas, Erzurum Alevileri koç kesmektedir (KK33, KK38 KK20).

Tunceli Alevileri inancında kutsal sayılan dağ keçileri, geyik ve ceylan ile aynı özellik taşımaktadır. Keçinin adı Ana Fatma Keçidir. Dağ geçişini öldürmek hoş karşılanmaz ve onu öldürenin Kerbela’da katliam yapan Yezidlerden olduğu düşünülür: *Şıx Ahmet Dede’ye günlerden bir gün Hristiyan bir kadın gönül verir. Dede, Hristiyan kadına ‘üzerindeki cevherini, kispetini sökecek, atacaksın, gönlünü zatıma bağlayacaksın, Ehlibet’e iman edeceksin, bunları yaptıktan sonra da benim eşim olabilirsin. Sen bunları yaptıktan sonra benim hırkamı giyinirsen, bu keçiler ve geyikler senden kaçmaz’ der. Kadın üzerindeki ışıltılı giysisini çıkarıp, Şıx Ahmet Dede’nin hırkasını üzerine atar. Giyinir giyinmez, keçilerin hepsi aynı anda etrafına toparlanıyor. Kadın anlıyor ki bu inanç iyi ve sağlam bir inanç, ulu bir inanç ve Alevi oluyor. Sonra da adını Gevher koyuyorlar. Elbisesini koyduğu yere bakınca yılan olduğunu görüyor. O yılan Gevher hatunun ışıltılı elbisesidir. Biliyor ki geyikler ve keçiler o kadar kutsaldır ki dünyevi her şeyin karşısındaki birer tılsımlardır.*

Yaşar Çoruhlu, eski Türk mitolojisinde geyik ve dağ keçisi av tasvirlerinin yer aldığını, dağ keçilerinin de geyik gibi kutsal sayıldığını vurgular (2011: 164- 74).

3.1.10. Kurt

Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan kurt, Alevi Bektaşî inancı içerisinde hem kutsanan ve hem korkulan hayvanlardandır. Tahtacı Türkmen Alevilerinde kurt kutlu hayvanlardan biridir (KK94, KK95). Kurdun aşık kemiğinin nazardan ve kötü

ruhlardan koruduğuna inanılır ve bu kemik bazı hastalıklarda suyun içine koyularak bekletilir (KK12). Sudaki sihirli şifa sonucu hastalığın iyileşeceğine inanılır (KK12). Kırıkkale ve Tahtacı Alevilerinde İmam Ali'nin kurt donuna girdiğine inanılmaktadır. Aslan ile ilgili anlatıların yerini kurt almaktadır. (KK86, KK56) Amasya ve Tokat Sıraç Alevileri içerisinde kurttan türeme efsaneleri anlatılır (KK77). Sivas Alevilerinde eskiden kurt kılığına girmiş bir derviş ile genç bir kızın evlendiği efsanesi rivayet edilir. (KK60) Bazı Türkmen Alevilerinde Cebrail'in kurt donuna girdiği ve Muhammet Peygambere öyle görüldüğü inancı bulunmaktadır. Hatta kıyamet günü bütün canlıların neslinin tükeneceği, bir tek kurdun kalacağı inancı yaygındır: *“Ali bindi düldül ata/Can dayanmaz bu fırkata/Borkurt ile ile kıyamete/Kalan dünya değil misin?”* (KK71)

Erzincan ve Tunceli Türk Alevilerinde ise kurtağı bağlama geleneğinin hala kırsalda ve hayvancılıkla uğraşan kişiler arasında sürdüğü görüldü. Ayrıca kurtlar için iki ayrı kurban kesilip dağlık bölgeye konulur. Lokma payı adı verilen bu uygulamada kurtların ululuğuna saygı varken aynı zamanda kurtlardan da korkulduğu görüldü. Bu yörede yaşıyan Aleviler kurdun adını anmazlar ve ona canavar derler. (KK1)

Yukarıda bahsettiğimiz bilgiler ışığında kurt, Alevi inancı içerisinde tamamen Türk mitlerinde yer alan Bozkurt ile aynı özellikleri göstermektedir. Balıkesir, Muğla ve Tunceli Türkmen Alevileri arasında kurttan türeme inancı görülmektedir. Bazı dedelerin kurt soylu olduğuna inanılır (KK70).

3.1.11. Aslan

Alevi inancı içerisinde aslanın sevilmesi sadece İmam Ali'nin 'Allah'ın Aslanı' olarak anılmasından kaynaklanmaktadır. (KK51, KK11) Anadolu Alevileri İmam Ali'yi 'Esadullah' yahut 'Haydar' isimleri ile anmaktadır (KK1). İmam Ali'nin savaşlarda göstermiş olduğu yiğitlik ve cesurluk sebebi ile yapılmış olduğu düşünölen bu benzetmenin arkasında birçok anlatı da yer alır: Muhammed Peygamber miraca çıkarken karşısına bir aslan çıkar. Muhammed Peygamber korkmaya başlarken bir ses gelir. 'Ey Muhamet, yüzüğünü aslanın ağızına at ve geç.' Denileni yapar ve aslan sakinleşir. Yoluna devam edip göğün en üst katına ulaşır. Orada dostuna kavuşarak doksan bin söz konuşur. Bunun otuz bini şeriat olmuş bini ise İmam Ali'de sır olmuştur.” (KK5)

Erdoğan Alkan, İmam Ali ile özdeşleştirilen aslan inancını Şamanizm inancı ile bağdaştırmaktadır. Gökyüzü ve yer altına seyahat eden Şamanlara yardım eden hayvanlardan biri de aslandır. Miraca yükselen Muhammet Peygamber'e de aslan yolu açmıştır. Ayrıca eski Türk topluluklarında kağanların ve sultanlarında aslan ile nitelendirilmesi aslan motifinin kökeniyle ilgili olmalıdır (2005:104).

Velayetname'de Seyyid Mahmud Hayrani'nin kerametlerinde birisi aslana binip yılanı kamçı olarak kullanmasıdır (Duran ve Gümüşoğlu, 2010: 461).

Alevi Bektaşî inancı başta olmak üzere tasavvufta alegorik olarak aslan sembolü nefsi temsil etmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin sağ ve sol yanındaki aslan, ceylan terbiye olunmuş nefsi temsil eder.

3.1.12. Kaplumbağa

Alevi inancında kaplumbağanın eskiden insan olduğuna inanılmaktadır. (KK56) Türk mitolojisinde de kaplumbağa kutsanan hayvanlar arasındadır. Gardizi Kırgız Türklerinden, yılanlara, balıklara, turnalara, ağaca ve kaplumbağaya, doğana tapındıklarını iddia eder. (Roux, 2011: 123).

Hint ve Çin mitlerinde görüntüsünden dolayı kaplumbağa dünyayı taşıyan hayvan olduğuna inanılır. Hint Mitolojisinde Dünyayı sırtında taşıyan Tanrı Vişnu, kaplumbağa kılığındadır. Budizm inancın yaygınlaşmasından sonra, Vişnu'nun yerini Buda alır. Aynı inanış Çin'de de görülür (Ögel, 2014a: 442). Göktürkler döneminden kalma Türkler için çok önemli yazıtlardan olan Orhun Yazıtlarından Kültigin Abidesini kaplumbağa taşımaktadır. Türk mitolojisinde ise efsanelerde ejderha, balık ve kaplumbağanın dünyayı taşıdığına inanılmıştır. (Ögel, 2014b: 441-541)

Alevi inancı içerisinde kaplumbağa çoğunlukla tılsım olarak görülür. (KK35) Gökten gelen bir sihri taşıdığına ve yerin kudretinin de onda olduğuna inanılır (KK35): "Derler ki kaplumbağa, kaplumbağa olmadan önce ulu bir dervişmiş. İnsanları iyi eder ve bilgi vermiş. Derviş bir gün bir genç kıza sevdalanıvermiş. Yüreğine Tanrının aşkından daha büyük bir aşk girince tüm sihri kaybolmuş. Buna üzülen derviş yakarmış. 'Sana sevgim daha çoktur. Ben insanlara yardım için geldim. Kaplumbağa bile yapsan yine güçlerimi ver demiş'. Derviş kaplumbağa olmuş. Kaplumbağanın esas sihri derviştenmiş." (KK70)

Kaplumbağa kabuğu nazara, hastalığa ve kötü ruhlara karşı tılsım olarak kullanılır. Anadolu'da ve Türk dünyasının çeşitli yerlerinde bazen zor durumda kalan bir gelin dua ile bazen de kaplumbağa eksik tartan bir tüccar ceza olarak kaplumbağaya dönüşür. Kaplumbağa hakkındaki olumsuz dönüşüm inanmalarına rağmen yine de kaplumbağa öldürmek hoş karşılanmaz ve öldürenin başka bir dönüşüme uğrayacağı düşünülür: Kaplumbağa öldürmek günahdır, eğer bir kaplumbağa yavrusu öldürürsen, öldüğünde dünyaya yılan olarak gelirsin. (KK18)

3.2. Uğursuz Kabul Edilen Hayvanlar

3.2.1. Baykuş

Baykuş birçok medeniyet de hem olumlu hem de olumsuz özellikleri ile görülmektedir. Kadim kültürlerden itibaren bilgi, sezgi ve belleğin sembolü olan baykuş, ölüm habercisi ve ölümü çağrıştırması sebebiyle de uğursuz hayvan olarak görülür. Türk Şamanizm'inde Şamanlara gelecekte haber veren kutsal bir kuştur. Kuş kemiğinden saray yaptırmak isteyen Süleyman Peygambere doğru yolu gösterdiği için Süleyman Peygamberin duası ile nasibinin önüne geldiğine inanılır. Her gün önüne üç serçe gelir. Birisini yer ikisini bırakır.

Oğuzların Bayat boyunun sembolü baykuştur. (Ögel, 2014b: 339).

Anadolu halk kültüründe baykuş genellikle olumsuz özellikleri ile anılmaktadır. Hangi evin bacasına tüner ise o evden on, on beş gün ayrılmaz, öter. O evden de cenazenin çıkacağına inanılır (Balaban, 2017: 152-153). Amasya Efsanelerinde, hayvanlara dünyada yapılacakları vazife dağıtılırken, geç kalan baykuşa yağmurun yağacağını insanlara haber verme görevi verilir. Böylece baykuş sel tehlikesine karşı çakmağını çeker ve şimşek çaktırır. (Balaban, 2014: 536) Anadolu efsanelerinde baykuş bilge bir hayvandır ve ödüllendirilir. Fakat Alevi inancı içerisinde çoğunlukla uğursuz görülür. Saha çalışmamızın hemen her yöresinde baykuş ötüşünün ölüm habercisi olduğunu söylemişlerdir. (KK70, KK19, KK65) Aleviler beddua etmekten itina ile kaçınırlar da sevmedikleri kişilere ölüm habercisi olmasından dolayı “evinde baykuş tünese” derler (KK66, KK73). Öte taraftan Alevi inancında da havanın durumunu haber verir (KK81, KK82, KK38). Baykuş adı da sakınılan isimlerdendir. ‘Koca kuş, pörtlek kuş, gece kuşu’ olarak çağrılmaktadır (KK16).

3.2.2. Çakal/Köpek

Alevilerde çakalın uğursuz sayılma sebebi yersiz ulumasıdır. Eğer bir kişinin kapısına gece varırsa ölüm getireceğine inanılır (KK70). Köpeğin uğursuz sayılma sebebi de yine çakal gibi ulumasıdır. Köpek, başını yukarı kaldırarak eğer bir kişinin kapısında ulursa ölüm getirileceğine işarettir (KK56, KK59, KK91, KK6).

Eski Türk mitolojisinde ise Barak adında ve tüyleri uzun bir köpek, kutsal kabul edilmiş ve 12 hayvanlı takvimde 11. yıla ad olarak verilmiştir (Karakurt, 2011: 47,89). Barak, Şamanın ervahı hayvanlarından biridir. Ona binerek, gökyüzüne yolculuk yapmışlar ve köpek heykelleri takmışlardır (Armutak, 2002: 420). Şamanlar yeraltına yaptıkları yolculuklarda da köpeklerle karşılaşmıştır ve bazıları köpek gibi uluyarak (taklit yaparak) ruhları çağırdıklarına inanmışlardır. Altay Yaradılış Destanı'nda da Ülgen köpeğe bekçilik görevi verir, Erlik ise köpeğe türlü vaatler vererek kandırır (Radloff, 2008: 205).

Hazar Türk halk inanışına göre köpek, depremi ve doğa olaylarını hissedebilir ve haber verebilir (Duymuş, 2014: 50). Alevi inancı içerisinde köpeğin uğursuz sayılma sebeplerinden biri de bu hissidir. Köpeklerinin gözlerinin perdesiz oluşu onların, insanların göremediklerini gördüklerine inanmalarına sebep olmuştur.

Alevilerin halk hekimliğinde de köpeklerle ilgili bazı pratiklere başvurduğu görülür: Köpek dışkısı sulandırarak bir bezden geçirip damıtılır. Elde edilen suyun içine nane, yahut çeşitli baharatlar koyularak kaynatılıp içilir. Bu tedavi yönteminin tümöre iyi geleceği düşünülür (KK37). Sedef hastalarında da köpek dışkısı kullanılır. (KK35, KK36) Nazara karşı da köpek dışkısının muska olarak kullanılması, özellikle hayvanların boğazına takılması, mundar olana nazar değmeyeceği inancına bağlı olarak izah edilir (KK38, KK32).

3.2.3. Tavuk

Tavuk Türkler tarafından da kullanılan 12 hayvanlı takvimde 'takagu yılı' adı ile yer almaktadır.

J. P. Roux Yakut masallarında insan-hayvan dönüşümünde tavuğun sıklıkla görüldüğünü belirtmektedir (2005:240). Öte taraftan tavuk ve horoz kısmi olarak çoğunlukla aynı değerlendirmeye tabidir. Alevilerde tavuğun uğursuz görünüşü sadece

ötüşü ile alakalıdır. Tavuk, horoz gibi öter yahut gereğinden fazla gıdaklarsa kesilmesi gerekir (KK24). Tavuk yumurtası halk hekimliğinde kullanılır. Ağrılara tuz ile karıştırılıp çiğ yumurta sürülür ve bir bez ile sarılır. Yumurtanın sarısı soda (kabartma tozu) ile karıştırıldığında vücutta çıkan siğile iyi geleceği düşünülür (KK12). Uygur döneminden kalma tıp metinlerinde de tavuğun yumurtasının safra ile karıştırılmasının çibanlara iyi geleceği bilgisi yer alır (Roux, 2005:165).

Yumurta kabuğu ateşe atılmaz, ortaya çıkan duman şeytanın dumanıdır. (KK66)

Yumurta kabuğu içe ufalayıp ezmez isen, kötü ruh ondan su içer. (KK55)

3.2.4. Keklik

Keklik Anadolu'da çoğunlukla Muhammet Peygamber, Hz. Hazan ve Hz. Hüseyin ile birlikte anılırken değişim ve dönüşüm anlatılarında da yer verilir: Yaygın bir efsane olan düğünde ya da evlilik hazırlığındaki gelinin namusunu kurtarmak için dua sonucu keklige dönüşmesi Azerbaycan'da da nakledilir. Azerbaycan varyantında gelinin dua ederken elleri ve ayakları kınalı olduğu için kekligin de ayakları kınalıdır. (Ergun, 1997: 147) Uygur anlatmasında da Hızır'ın gelini Pehtihan olarak anılır. Elini yıkaması için getirdiği suyun çok sıcak olmasından dolayı eli yanan Hızır'ın bedduası ile kuşa dönüşen gelinin boynundaki leke de su getirdiğinde omzunda bulunan beyaz havludur (Ergun, 1997: 804).

Aleviler arasında bazı anlatılarda Hz. Ali'nin yerini düşmana söyleyen kınalı çil keklik olumsuz görülürken çil kekligi susturmaya çalışan ve Hz. Ali'nin kanını saklamaya çalışan kınalı keklik olumlu görülür. Bazı anlatılarda da kınalı keklik Hz. Ali'nin kanında eşinmiştir ve kötüdür (Balaban, 2017:175). Kınalı keklik ile çil kekligi genelde iyi ve kötü olarak farklı görüldüğü sıklıkla vurgulanır: *“Hz. Hüseyin’i Yezidler kesecekmiş, Hüseyin mağaraya saklanmış. Mağaranın yanındaki ağaçta da keklikler varmış. Kekliklerden biri ‘çıkurda çukurda’ diye ötüşürken, öbürü de ‘sussana sussana’ diye ötmüş. Düşman keklik ötüşüne Hüseyin’in yerini bulmuş. Hüseyin’in kesilmesine üzülen keklik uçup başında ağlar yanında debelenir, ayaklarına onun yüzüne kanı bulaşır ondan sonra onun anısına hep kızıl olarak doğar. Ona kızıl keklik deriz biz. Bir de rengi al olmayan keklik var. O sevilir. Ama kınalı olan sevilmez. Onu öldürmek sevap sayılır.”* (KK91) Benzer anlatılar özellikle kekligin ayaklarının ve gagasının kızılığının kökeni izah eden ildiği etiyolojik mitlerdir: *“Keklik,*

düşmanlardan gizlenmiş olan bir Peygamberin bir kavak ağacının dalları arasında saklı olduğunu “gak kavak! gak kavak!” diye ses çıkararak haber vermiş. Peygamberi öldürmüşler. Kanı kekliğin tüyelerine bulaşmış; kınalı rengi oradan kalmış Peygamber: “Herkes seni yakalasin” diye ilenmiş; onun için keklik kolayca yakalanırmış.” (Boratav, 2015: 62). Başka bir efsanede keklik bu kez Hz. Hasan ve Hüseyin'in yerini Yezit taraftarlarına haber verir: *“Yezit taraftarları Hasan ve Hüseyin' in peşine düşmüşler, Onlarda kurtulmak için bir kavak ağaçlarının arkasına saklanmış. Yezidler onlara yaklaşıncı keklikte başlamış ‘Hasan Hüseyin kavakların arkasında’ diye ötmeye, tabi yezidler de bulmuş yerlerini, Ceza olarak da Allah ona ‘Bundan sonra sen saçma önünde uçama, insanlar her zaman seni avlasınlar’ demiş.”* (KK35).

3.2.5. Deve

Deve Alevi kültüründe Hz. Ali'nin kendi cenazesini taşıdığı yük hayvanı olarak bilinir. (KK65, KK15, KK55) Bu inanış Şah Hatai'nin şu mısralarına da yansımıştır;

Ali'dir cesedin kendisi yuyan

Yuyup kefeniyle tabuta koyan

Ali'dir devesin kendisi yeden

Hak ile Hak olan arslan Ali'dir. (Pir, 1998: 116)

(Hatai)

Deve dünya kültürlerinde genellikle fiziki özelliği ile anlatılara konu olmuştur. Erken devirlerde kanatlı olarak düşünülen devenin İslamiyet'ten sonra da Burak gibi kanatlı olduğuna dair nakiller söz konusudur (Çoruhlu, 2002: 145-146). Altay yaratılış mitinde Erlik'in örse vurması ile ortaya çıkan hayvanlardan olan deve olumsuz görülmüştür (Radloff, 2008:207). Şeytanın suretine girebildiği hayvanlardan biri de devedir (KK68). Alevilerin deve, tavşan ve domuz eti yememelerinin (KK1) devinin Türk mitolojisindeki karşılığı ile ilgisi olmalıdır. Devenin bağırışı da uğursuz kabul edilir. Deve yersiz bir şekilde bağırırsa sahibinin ya da bir yakınının öleceğine işarettir. Rüya da deve görmek de uğursuzluk getireceği düşünülmüştür. (KK45) Alevi inancı içerisinde devetüyü ile birlikte çörek otu çocukları nazardan korur (KK68).

3.2.6. Horoz

Alevi inancında horoz, genellikle kutsal kabul edilen hayvanlar arasındayken ve Tahtacı, Türkmen Alevileri içerisinde en önemli kurban hayvanlarından biriyken, ötüşü sebebiyle uğursuz olarak da algılanmıştır. (KK23) Bu yüzden horoz kimi durumlarda olumlu olarak karşımıza çıkarken, kimi durumlarda da uğursuz sayılmaktadır.

3.3.7. Katır

Alevi topluluklarında katır Tanrı'nın lanetlediği düşünülen hayvanlardandır (KK48). Katırın dölü olmadığına inanılır ve bundan dolayı sevilmez (KK49). Hz. İbrahim'in ateşe atılması ile ilgili nakledilen anlatılarda katır ateşe odun taşır, kertenkele ateşe üfler, karınca da su taşır. Katır bu sebeple olumsuz görülür. Katır cehenneme de odun taşıyan hayvandır: *“Çam ağacı cehenneme odun olmayı kabul etmiş. Ama odunları taşıyacak bir hayvan bulamamışlar. Yük hayvanların hepsine “Cehenneme taşınacak bu odunları taşır mısınız” diye sormuşlar. At, deve, eşek kabul etmemiş “insanı yakacak edecek. Onu biz taşımayık” demişler. Sıra katıra gelince o kabul etmiş. Teklifi katır kabul edince çam acının bedduasına uğramış, insanları yakacak odunu taşımayı kabul eden katıra: “Senin çocuğun olmasın” diye beddua etmiş. Çam ağacının bedduasını alan katır da, o gün bugündür, doğuramamış.”* (KK79).

3.3. Tabu Hayvanlar

3.3.1. Tavşan

Türk inanç evreninde töz hayvanlardan olan tavşan tabışgan adı ile on iki hayvanlı takvimin dördüncü yılına ad olarak verilmiştir. Alevi inancı içerisinde tavşan en bilindik tabudur. Tavşanın uğursuzluğuna inanılır ve domuz, deve, yılan balığı gibi tavşan yemek de yasaktır. Aynı zamanda tavşan da beslemezler. (KK1, KK57, KK36) Tavşan Alevi inancı içerisinde en nefret edilen hayvanlar arasında olmak ile birlikte etinin yenmesine bağlı çeşitli birçok rivayet bulunmaktadır. Tavşanın kulakları eşeğe, bıyıkları kediye, burunu domuza benzediğini ifade ederler ve İslam dinin de eti yenmeyen hayvanlara benzediği için yenmediğine inanırlar. (KK79) Dişi tavşanın kadınlar gibi hayız olmasından dolayı pis kabul ederler. (KK1) Tüm bunların yanında tavşan kanının temizlenmesinin zor olduğunu pıhtı lekesinin çıkmayacağı ve İslam'da

kan yemenin haram olduğu için yenmediğini nakledenler de bulunmaktadır. (KK35, KK43) Tahtacı Alevileri tavşanın Hz. Meryem'in doğum kanını yahut da Hz. Fatma'nın hayız kanını bir taşın altına koyduğunu ve orada tavşanın olduğunu nakledeleler (KK56).

Alevilerde tavşan da ismi telaffuz edilmeyen hayvanlardandır. Daha çok kulaklı, Osman, pis kemirgen, ernep terimleri ile örtmece yapılır. (KK1, KK11, KK34, KK49 KK58, KK62, KK57, KK72, KK92). Ali Selçuk'un Mersin Tahtacıları hakkında yapmış olduğu çalışmada, İmam Ali'nin Hz. Osman'ı eşeğe çevirdiği ve o erkek eşeğin poposundan da tavşan doğduğunu bu sebeple Osman dendiđi²¹ rivayetine yer verse de saha çalışmasında bu husus hakkında bir bulguya rastlanmamıştır. Hz. Osman'ın İmam Ali'ye yapılan haksızlıktan dolayı sevilmiyor oluşu ve tavşandan nefret ettikleri için bu isimi kullandıklarını belirtmişlelerdir. (KK58, KK11)

Bunun yanına Aleviler tavşanı İmam Ali'nin kedisi olarak görmeleri ve bu yüzden tavşan etini yememeleri (KK5, KK6) gibi tavşanın olumlu görüldüğu nakillerde vardır. Yakut Türklerinde tavşan kafatasları ve kuyruğunun kötü ruhlara karşı koruduğuna inanılır (İnan, 2013: 46).

İslam dininde tavşan etinin yenmemesine dair herhangi bir yasak bulunmazken Tevrat'a tavşanın geviş getirmesine rağmen çatal tırnaklı olmadığı için yenmesi yasaktır. (Selçuk, 2005, 252) Tavşan daha çok Şiilik tesirinde olan bölgelerde tabu olarak görülmektedir. Selçuk tavşanla ilgili olumsuz rivayetlerin çoğunlukla Safevi etkisiyle Anadolu Aleviliğini etkilediğini belirtir (Selçuk, 2004: 259).

Anadolu Alevilerinde tavşan ile ilgili yasaklar sadece et yememek ile sınırlı değildir. Alevilerde günahkâr ruhlar da ölünce katır, eşek, tavşan gibi sevilmeyen hayvanların vücuduna girmektedir. Öte yandan erkek tavşan hayız olmamasına rağmen yememe yasağı içerisinde dâhil edilmiştir. (KK11)

3.3.2. Ayı

Anadolu Alevileri arasında tabu olan ayının adı anılmamakta ve ona 'Kocaoğlan' 'Kocaböcü' isimleri ile hitap edilmektedir. (KK35) Sadece adını anmak değil, ayı görmek, ayının postuna dokunmak, ayı izi görmek de iyi değildir (KK57, KK56).

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Selçuk, 2004:248)

Ayının eskiden bir insan olduğuna da inanılır (KK18). J. P. Roux, Hayvanlarla ve insanlarla olan cinsel münasebet düşüncesinin açıklanamayan mitlerin açıklanması istendiğinden doğabileceğini ifade etmektedir (Roux, 2005292-293). Ayıya daha çok değişim dönüşüm efsaneleri içerisinde yer verilir. Zor durumda kalan genç kız, ayıya dönüşerek bulunduğu müşkül durumdan kurtulur: "*Birnazcan adında bir genç kız yaşarmış. Genç kızın karşı köyden bir sevdiği varmış. Genç kızın ailesi, Birnazcan ile Koca Veli'nin birlikte olmasını istemezmiş. Sebebi ise Koca Veli'nin dağlarda avarelik yapmıyormuş. Bu yüzden genç kız ile sevgilisi her gün dağın eteğindeki küçük ağacın dibinde buluşur hem kaderlerine ağlar hem birbirlerini severmiş. Günlerden bir gün Birnazcan yine Koca Veli'nin yanına giderken annesine yakalanmış. Annesi Birnazcan'a ah etmiş 'Vura vura dizlerine, yola yola saçlarını, akan nehrin başında, ormanın ortasında, ağacın dibinde koca koca oğlan göresin, demiş. Binnazcan, hergün buluştukları yere gittiğinde, gitse görse ki siyah bir o hayvan. (Kocooğlan deriz biz) Anlamış annesinin ahı tutmuş. Orda durun Kocooğlan aslında sevdiği Koca Veli. Dayanamış yalvarmış oda kavuşamamaktansa 'ya taş olayım ya bende koca' Allah kabul etmiş. Binnazcan da kocooğlan olmuş. Derler ki bu köyün etrafında görünenler o böcülerin yavrularıdır."* (KK29)

3.3.3. Yılan

Yılan Anadolu'da ve Alevi inancı içerisinde kimi zaman uğurlu kimi zaman ise uğursuz sayılan hayvanlardandır. Kimi zaman şeytan ile eşdeğer tutulurken kimi zaman medet umulan bir hayvandır. Yılan öldürmek yahut bir ölü yılan görmek uğursuzluk getirirken tabu olarak görülen isminin anılması uygun görülmez: Aleviler yılanı daha çok yürük, kıvrık, çengel dil gibi örtmece isimler vermişlerdir (KK37, KK44).

Alevi inancında da kutsal kitaplarda ve yaradılış destanında olduğu gibi Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Tanrı tarafından ömrü boyunca sürünmekle cezalandırılmıştır (KK56, KK 84). Bunun yanında kimi zaman da koruyucu bir ruh olduğuna inanılmıştır. Yılan kimi zaman evin kimi zaman ahırın, kimi zaman da bir mezarın koruyucusu olarak kabul edilerek olumlu görülen yılan "kötü insanların öldükten sonra dünyaya gelecekleri vücut" olarak görülür (KK4, KK5, KK58) Yılanı rüyada görmek uğursuzluk getirir; ancak yılan gündelik hayatta karşına

ıkarsa uğurlu sayılır. Yılan öldürüldüğü zaman şerri dokunacağı düşünöldüğü için günah sayılmıştır (KK37 KK14 KK 55 KK 52 KK73).

SONUÇ

Kültürler ve inançlar toplumların yaşadığı coğrafyaya göre şekillenirken eski insanların yaşamlarından kalma hatıraları da belleklerinde yaşamaktadır. Türkler de yaşadıkları coğrafyaya bağlı atlı-göçebe olarak adlandırılan ‘Bozkır Kültürü’ne uygun bir yaşam sürmüşlerdir. Yaşadıkları coğrafya, dünyayı algılama şekilleri ve ekonomik geçim kaynakları hayvanlarla iç içe olmalarına neden olmuştur. Bu durumda Türklerin kendi coğrafyasında yaşayan hayvanların davranış biçimlerine çeşitli anlamlar yüklemeleri inançlarını da şekillendirmiştir. Öte yandan yaşadıkları bu sosyo-kültürel hayat onların başka kültürler ve inançlarla etkileşimini kolaylaştırmıştır ve coğrafyanın dışında kalan bazı inanç sembollerini de kendi yaşayışlarına göre yorumlamalarına yol açmıştır.

Sözlü ve yazılı kaynaklarda hatta günümüzde de yaygın bir alana sahip olan hayvan sembolleri Türk kültür ve mitolojisinde olduğu kadar Türk kültürünün zengin bir yansıması ve kültür hafızası olan Alevi geleneğinde de önemli yere sahip olmuştur. Türklerin sosyo-kültürel yaşayış biçiminin etkisiyle tarih boyunca birçok din ve inanç sistemi ile etkileşim içinde olması hem Türk kültür ve mitolojisini hem de alt kültüründe Alevi geleneğini etkilemiştir. Bu bağlamda hayvan sembollerinin oluşması ve anlamlandırılmasında coğrafyaya göre yaşayış biçiminin yanında inanç sistemlerinin ve dinlerin çeşitli ölçülerde etkisi olmuştur.

Türklerin kullanmış olduğu hayvan sembollerinden bazılarının antik ve ilkel inanç sistemlerinden etkilendiği görülürken bazıları ise Musevilik, Budizm ve Zerdüştlük etkisi ile oluşmuş görünmektedir.

Türklerin mitik hayvanlarını anlamlandırmaya çalıştığımızda, hüküm sürdüğü coğrafya itibari ile bazı hayvan sembollerinin, anlatılara farklı kültürlerden girdiği görülmüştür. Yunan, İran ve Hint mitolojisinde yer alan hayvanlar, özellikle ejderha, Anka gibi olağanüstü yaratıklar hem Türk mitolojisinde hem de Alevi anlatılarında yer almaktadır.

Anadolu Alevi toplulukların inanç sisteminde ve geleneklerindeki hayvan sembolleri incelendiğinde Gök Tanrı inancı, Şamanizm ve Totemizm'in yanı sıra Türkistan (Orta Asya) inanç sistemi içerisinde yer alan sembollerinin İslam dini içerisinde yeniden yorumlanıp bugünkü şeklini aldığı görülmektedir. Toplum içerisinde kültürel yapı ve

inanç sistemi ne kadar değişse de belleklerde var olan semboller yaşamaya devam etmiştir.

Araştırmada Alevi toplulukların hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalarının tarihi Türk inanış ve uygulamalarıyla ne kadar benzerlik gösterdiği ve bunların İslam inanışı içerisinde nasıl yorumlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bazı inanmaların Anadolu uygarlıklarından aktarıldığı ve yaşatıldığı görülmüştür.

Bu çalışma, Anadolu Alevi topluluklarının inanç yapısının temelinde İslam dininin kuvvetli etkisi yanında temas edilen din, kültür ve medeniyetlerin etkisi ile yeni bir bakış açısıyla şekillendirilse de birçok inanç ve uygulamaların kökeninde Türk gelenek, töre, değer, kültür ve inançlarının yer aldığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Anohin A V (2006). *Altay Samanlığı'na Ait Materyaller*. çev. Zekeriya Karadavut (Kömen Yayınları, Ankara).
- Armutak A (2002) “*Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi*” İstanbul Üni. Vet. Fak. Dergisi, 30 (2), s.143-147
- Arslanoğlu İ (2001) *Türk İslam Kültür ve Medeniyetin Temelleri*. Akçağ Yayınları, Ankara)
- Balaban T (2014) *Amasya Efsane, Menkıbe, ve Memoratları Deneme-İnceleme-Metin*, (Amasya Valiliği, Amasya)
- Bayat F (2006) *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Bayat F (2016) *Türk Mitolojik Sistemi I*. (Ötüken Yayınları, Ankara).
- Bayat F (2016) *Türk Mitolojik Sistemi II*. (Ötüken Yayınları, Ankara).
- Baykara T (2001) Türk Takvimi = “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ve Yılın Başlangıcı, Türk Dünyasında Nevruz”, IV. Uluslararası Bilgi Şöleni, Sivas, Mart 21–23.
- Bekki S (2004) Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbanı Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, 29: 11–18.
- Bekki S (2008) Çorum-Dodurga’da Bir İnanç Merkezi: Mehmet Dede Tekke Köyü ve At Kurbanı, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, 47: 93-110.
- Bekli Y (2015) At Sembolizminin Türk Defin Geleneğindeki İzleri, Ekev Akademi Dergisi, 11(30): 63-68.
- Beydili C (2002). Eski Türklerde Gizli Tabiat Kuvvetlerine İnanma (İye İnanıcı), Türkler. (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara)
- Beydili C (2004) Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. (Yurt Yayınları, Ankara)
- Boratav P N (2015) Türk Halkbilimi II-100 Soruda Türk Folkloru. Bilgesu Yayınları, Ankara)
- Borthold W (2006) Orta- Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler. (İ. A. Kazım Yaşar Koprman, (TTK Yayınları, Ankara)

- Çağatay S (1953) Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger. (İstanbul Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul)
- Çağatay S (1976) İslamiyet' ten Önce Türk Edebiyatı, (TDK, Ankara)
- Çatalbaş R (2011) "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi," Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, 3(12): 88-97.
- Çıblak N (2005a) Mersin Tahtacıları-Halkbilimi Araştırmaları. (Ürün Yayıncılık, Ankara)
- Çobanoğlu Ö (2002) Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. (Akçağa Yayınları, Ankara)
- Çoruhlu Y (1999). Türk Mitolojisinin ABC'si. (Kabalıcı Yayınevi, İstanbul)
- Çoruhlu Y (2002) Türk Mitolojisinin Ana Hatları. (Kabalıcı Yayınevi, İstanbul)
- Danık E (2006) Öteki Tanrılar (Alevi ve Bektaşî Mitolojisi). (İmge Kitapevi, Ankara)
- Efendi R S (1998) "Azerbaycan Halılarında Amblem ve Sembol Özellikli Bezemeler", Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, Kayseri, 27–31 Mayıs.
- Ekici M (2007) Halk Bilgisi (Folklor) Derleme İnceleme ve Yöntemleri. Geleneksel Yayıncılık, Ankara)
- Ekineker O (1996) Türklerde Hayvan Kültü ve Bilmecelere Yansıması. Yüksek Lisans, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Ergin M (2005) Dede Korkut Kitabı. (Boğaziçi Yayınları, İstanbul)
- Ergin M (2005) Orhun Abideleri. (Boğaziçi Yayınları, İstanbul)
- Ergun M (1997) Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi. (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara)
- Ergün P (2011) Alevilik Bektaşilikte Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (60) 181-312
- Eliade M (1999) Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri. çev. İsmet Birkan, (İmge Yayınlar, Ankara)

- Eliade, M. (2000). Dinler Tarihine Giriş, çev. Lale Arslan, (Kabalıcı Yayınevi, Ankara)
- Eröz M (1992) Eski Türk Dini ve Alevilik ve Bektaşilik. (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul)
- Esin E (1978) İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş. (Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul)
- Eyüpoğlu İ Z (1998) Anadolu İnançları Anadolu Üçlemesi 1. (Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul)
- Freud S (1998) Totem ve Tabu I. çev: N. Berkes. (Çağdaş Matbacılık, Ankara)
- Gölpınarlı A & Boratav P N (1991). Pir Sultan Abdal. (Dergah Yayınları, İstanbul)
- Göngör H (2012) Türk Din Etnolojisi. (IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul)
- Güngör H ve Günay Ü (2003) Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi. (Rağbet Yayınları, İstanbul)
- Güngör H (2002) Eski Türklerde Din ve Düşünce. (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara)
- Güngör H (2007) Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar. Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni (s. 1-6). (Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Yayınları, Ankara)
- Işık N (1998) Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon. Rize ve Artvin Efsaneleri).Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Trabzon.
- İnan A (1963) Nazarlıklar. Türk Folklor Araştırmaları. 8(169): 3138.
- İnan A (1976) Eski Türk Dini Tarihi. (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul)
- İnan A (1991) Makaleler ve İncelemeler II. (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara)
- İnan A (1998) Makaleler ve İncelemeler I. (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara)
- İnan A (2013) Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara)
- Kafesoğlu İ (1980) Eski Türk Dini. (KB yayınları, İstanbul)
- Kafesoğlu İ (2011) Türk Milli Kültürü. (Ötüken Yayınları, Ankara)

- Kalafat Y (1998), Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dinî İzleri. (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Kalafat Y (2007) Türk Kültürü Halklarda Halk İnancı I Türk Halk İrfanında Kurt. (Lalezar Kitapevi, İstanbul)
- Kalafat Y (2011) Türk Kültürlü Halklarda Ölüm. (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Kalafat Y (2012) Anadolu Kültür Coğrafyasında Erenler. (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Kalafat Y (2012a) Türk Halk İnançlarında Tabu. (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Kalafat Y. (2012b) Türk Kültürlü Halklarda Mitler. (Berikan Yayınevi, Ankara)
- Kalafat Y (2013) Türk Halk İnanmalarında Hayvan Üslubunda Mitolojik Devri Dayım I. (Birikan Yayınları, Ankara)
- Kalafat, Y. (2006) Türk Halklarında Hal Ağzı Bağlama İnancı. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 20 yıl/ 1, S. 273-280
- Kaya M (2007) Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri. (Bağlam Yayıncılık Ankara)
- Kaya M (2001). Eski Türk İnanışların Türkiye' deki Halk Hekimliğinde İzleri. Folklor/Edebiyat Dergisi, (5) 25.
- Kızı Nezaket H (2002) Eski Türklerde Tabiat Kuvvetlerine İnancın Destanlarda Tasviri”, Türkler. (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara)
- Koca S K (2004) Türk Kültüründe Ongunlar ve Semboller. Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kocabıyık E (2015) Dolaylı Hayvan. (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul)
- Köse S (2018) Anadolu Alevi Kültüründe Kurban. Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Nevşehir.
- Levy-Bruhl L (2006) İlkel İnsanda Ruh Anlayışı. çev: Oğuz Adanır. (DoğuBatı Yayınları, İzmir)

- Mollaibrahimoğlu  (2008) Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dal, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Trabzon.
- Ocak A Y (1983) Bektaşı Menakıplarında İslam ncesi İnanç Motifleri. (Enderun Kitap Evi, İstanbul)
- Ocak A Y (2002) Alevi Bektaşı İnançlarının İslam ncesi Temelleri. (İletişim Yayınları, İstanbul)
- Ocak A Y(1983) Bektaşı Menakıplarında İslâm ncesi İnanç Motifleri. (Enderun Kitabevi, İstanbul)
- ger A ve Köse S (2014) Uygur Kültüründe Tufan'ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, S.3 s.163-175
- gel B (2014a) Türk Mitolojisi (Cilt I). (Türk Tarih Kurumu, Ankara)
- gel B (2014b) Türk Mitolojisi (Cilt II). (Türk Tarih Kurumu, Ankara)
- rnek S V (1971) Etnoloji Sözlüğü. (Ankara Üniversitesi DİL ve Tarih oğrafya Fakültesi, Ankara)
- Rahman. A (1996) Uygur Folkloru. ev. Soner Yalçın. Erkin Emet, (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Roux J P (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. ev. A. Kazangil, (İşaret Yayınları, İstanbul)
- Roux J P (2001). Orta Asya Türk Tarihi. ev: L. Arslan, (Kabalıcı Yayınları, Ankara)
- Roux, J P (2011) Eski Türk Mitolojisi. ev. Bahaddin Uslu (Bilge Su Yayıncılık, İstanbul)
- Roux, J.-P. (2005). Orta Asya' da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. ev. L. A. Aykut Kazancıgil, (Kabalıcı Yayınları, İstanbul)
- Sarı İ (2017) şamanizm. (Net Medya Yayıncılığı, Ankara)
- Selçuk A (2005). Tahtacılar (Mersin Tahtacılar zerine Bir Araştırma). (Yeditepe Yayınları, İstanbul)
- Szmez  ve Aslım G (2017) İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar zerine Bir Değerlendirme, Bilig, Bahar /2017 S.81, s.205-232

- Tekin Ş (1968) Uygur Edebiyatının Meseleleri. (TKA, İstanbul)
- Tanyu H (1978) Türklerin Dini Tarihi. (Türk Kültür Yayını, İstanbul)
- Tanyu H (1984) Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 26(1). 6 26, 2018 tarihinde dergiler.ankara.edu.tr adresinden alındı.
- Tezcan M (1996) Kültürel Antroloji. (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Turan Ş (1994) Türk Kültür Tarihi. (Bilgi Yayınları, Ankara)
- Yaldız A (2002) Hayvanlarla İlgili Efsaneler. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Yeşiltaş K (2012) Işık Eri Hacı Bektaş Veli. (Sınır Ötesi, İstanbul)
- Yıldız K (2018) Türk Kültüründe Atalar Kültü. Doktora Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Ana Bilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Nevşehir.
- Yolcu M A, Aça M (2016). Halk Bilimi El Kitabı/ Halk Biliminin İnanış Temelli Temsilleri. (Edt. Mustafa Aça). (Kömen Yayınları, Konya).

EKLER

Kaynak Kişi

Kaynak kişilerin tasnifi numara sıralarına göre yapılmıştır. Kişiler gereksiz tekrardan kaçınmak için Ad/Soyad, Doğum Yeri/Tarihi, İkamet, ve Bağlı Olduğu Ocak, Dergah Şeklinde listelenmiştir. Kaynak kişilerin verdikleri bilgiler, metin içerisinde numaralar ile gösterilmiştir. Kaynak kişilerin metin içerisinde kullanılırken kısaltmalar ile gösterilmiştir. Ayrıca bazı kaynak kişilerin bağlı olduğu bir ocak yahut kurum olmadığı için belirtilmemiştir.

KK1. Veysel Karababa, Erzincan/1957, İzmir/Narlıdere, Emekli, Kureyşan, Dede

KK2. Haşim Demirhan, Kırıkkale/1961, Kırıkkale/Hasandede, Dede.

KK3. Ali Doğan, Erzurum/1964, Kayseri, Dede, Kayseri Hacıbektaş Veli Dernek ve Cem Evi.

KK4. Mehmet ay, İzmir/1960, İzmir/ Bornova, Mali Müşavir, Turgut Dede Salih Baba Dergâhı/Bektaşi.

KK5. Nejdet ay, İzmir/1958, İzmir/Bornova, Esnaf, Turgut Dede Salih Baba Dergâhı/Bektaşi.

KK6. Salih Bilgin, İzmir/1956, İzmir/Buca, Esnaf, şemsi Baba Bektaşi Dergâhı/Bektaşi.

KK7. İsmail Aık, Erzurum/1961, İzmir/Narlıdere, Emlakı, Narlıdere Kültür ve Cem Evi.

KK8. şefika ztrk Katı, İzmir/1966, İzmir/Buca, ğretmen, İzmir Alevi Kültür Derneği.

KK9. Okan Erdem, İzmir/1966, İzmir/Buca, Esnaf, Tahtacı Kültür ve Cem evi.

KK10. Niyazi Akyel, İzmir/1956, İzmir/Buca, Tahtacı Kültür ve Cem, Baba.

KK11. Mslm şanlı, İzmir/1954, İzmir/Seteri Köyü, Esnaf, Bornava Cem Evi, Talip.

KK12. Gldalı Aktaş, İzmir/1969, İzmir/Bornova, Ev Hanımı, Bornova Cem Evi.

KK13. Cevdet Aktaş, İzmir/1965, İzmir/Bornova, Esnaf, Bornova Cem Evi.

KK14. Rasim Sağlam, İzmir/1967, İzmir/Bornova, İşi, Bornova Cem Evi.

- KK15. Nazlı Yıldırım, Kırıkkale/1969, Kırıkkale/Hasandede, Ev Hanımı, Hasadede.
- KK16. Fadime Demirdizen, Kırıkkale/1963, Kırıkkale/Hasandede, Ev Hanımı, Hasadede
- KK17. Ali Sarısoy, Kırıkkale/1944, Kırıkkale/Hasandede, Çiftçi, Hasandede.
- KK18. Elif Pehliva, Kırıkkale/1941, Kırıkkale/Hasandede, Ev Hanımı, Hasandede
- KK20. Huriye Akıncı, Erzincan/1966, Erzincan/Kemah, Kayseri, Ev Hanımı.
- KK21. Hüseyin Akıncı, Erzincan/1964, Erzincan/Kemah, Kayseri, Şoför.
- KK22. Cengiz Acar, Sivas/1965, Sivas/Tavraderesi, İşçi.
- KK23. Nurettin Acar, Sivas/1942, Sivas/Tavraderesi, Emekli.
- KK24. Belit Cengiz, Sivas/1984, Sivas/Tavradere, Diş Hekimi.
- KK25. Hüseyin Adıgüzel, Sivas/1961, Sivas/Kuşlu, İşçi,
- KK26. Hasan Harmancı, Sivas/1982, Sivas/Gürün, Öğretmen,
- KK24. Hüseyin Eriç, Sivas/1954, Sivas/Elmalı, İşçi, Abdal Musa Dergâhı, Dede.
- KK28. Hüseyin Apar, Sivas/1950, Sivas/Divriği, Emekli, Ağurçen, Zahir.
- KK29. Veli Saltık, Muğla/1953, Muğla/Kumköy, Çiftçi.
- KK30. Ali Bulut, Muğla/1957, Muğla/Kumköy, Çiftçi.
- KK31. İlhan Kocak, Sivas/1954, Sivas, Emekli, Şahkulu Sultan Dergahı.
- KK32. Hasan Şasi, Sivas/1951, Sivas/Divriği, Emekli, Seyit Baba Ocağı, Zakir.
- KK33. Dilek Işık, Sivas/1981, Sivas/Divriği, Ev Hanımı.
- KK34. Ezgi Küçükkuşu, Yozgat/1985, Yozgat/Bayatören Köyü, Ev Hanımı.
- KK35. Kesmen Ersoy, Sivas/1949, Yozgat/Sarıören Köyü, Çiftçi,
- KK36. Sevgi Ersoy, Çorum/1953, Yozgat/Sarıören Köyü, Ev Hanımı.
- KK37. Atike Bağgöl, Yozgat/1943, Yozgat/Sarıören Köyü, Ev Hanımı.
- KK38. Necati Bağgöl, Yozgat/1941, Yozgat/Sarıören Köyü, Emekli.
- KK39. Hasan Şahirer, Yozgat/1963, Yozgat/Bayatören Köyü, Çiftçi.
- KK40. Yusuf Erkoç, Yozgat/1950, Yozgat/Bayatören Köyü, Çiftçi.

- KK41. Döndü Acar, Yozgat/1944, Yozgat/Bayatören Köyü, Ev Hanımı.
- KK42. Yusuf Bağgül, Yozgat/1945, Yozgat/Sarıören Köyü, Emekli.
- KK43. Hüsene Şahim, Yozgat/1945, Yozgat/Sarıören Köyü, Ev Hanım.
- KK44. Musa Duyar, Yozgat/1957, Yozgat/Çomru Köyü, Emekli.
- KK45. Ali Rıza Başol, Yozgat/1959, Yozgat/Çomru Köyü, Emekli.
- KK46. Hasan Kurt, Tokat/1963, Tokat/Almus, Öğretmen.
- KK47. Ali Kurt, Tokat/1966, Tokat/Almus, Esnaf.
- KK48. Songül Kurt, Tokat/1947, Tokat/Almus, Ev Hanımı.
- KK49. Fatma Aşık, Tokat/1949, Tokat/Niksar, Ev Hanım,
- KK50. Yusuf Aşık, Tokat/944, Tokat/Niksar, Emekli,
- KK51. Hasan Demirel, Tokat/1959, Tokat/Acısü, Esnaf, Pir Sultan Abdal Dergahı, Talip
- KK53. Ertuğrul Bilgiç, Tokat/1969, Tokat/Keçeci, Esnaf.
- KK54. Lütfi Çevik, Erzurum/1952, Erzurum, Kureyşan, Dede
- KK55. Veli Yanar, Tunceli/1954, Kayseri, Kureyşan, Dede.
- KK56. Naci Akbiber, İzmir/1961, İzmir/Narlıdere, Esnaf, Bektaşî
- KK57. Musfata İyidoğan, Muğla/1942, Muğla/Bodrum, Bodrum Cem Evi, Dede
- KK58. Pakize Doğan, Muğla/1969, Muğla/Bodrum, Esnaf, Bodrum Cem Evi.
- KK59. Sevgi Yalçın, Tokat/1964, Tokat/Zile, Ev Hanımı.
- KK60. Hasan Tanrıverdi, Sivas/1952, Sivas/Divriği, Esnaf, Seyit Baba Ocağı, Zakir.
- KK61. İbrahim Bozkurt, Tokat/1958, Tokat/Erbaa, Emekli.
- KK62. Musa Bozkurt, Tokat/1978, Tokat/Erbaa, Tarih Öğretmeni.
- KK63. Ali Sığırcı, Tokat/1953, Tokat/Erbaa, Emekli, Keçi Baba, Talip.
- KK64. Mert Ali Kaba, Amasya/1953, Amasya, Esnaf.
- KK65. Erkan Kaygusuz, Amasya/1959, Amasya/Yağcıabdal Köyü, İşçi, Yağcıabdal Birlik Cem Evi, Talip.

- KK66. Öznur Acar, Sivas/1967, Sivas/Erbaa, Ev Hanımı.
- KK67. Veli Erkoç, Yozgat/1958, Yozgat/Çamurlu Köyü, Mevsimlik İşçi.
- KK68. Muharrem Kayış, Balıkesir/1963, Kırşehir/Mucur, Doktor.
- KK69 Hüseyin Kara, Balıkesir/1941, Balıkesir/Edremit, Emekli.
- KK70. Ali Koç, Balıkesir/1966, Balıkesir/Edremit, İşletmeci.
- KK71. Hatice Kayış, Balıkesir/1967, Kırşehir/Mucur, Eczacı.
- KK72. Mehmet Bozkurt, İzmir/1980, İzmir/Bornova, Öğretmen, İzmir Alevi Kültür Derneği Yamanlar Cem Evi
- KK74. Ali Poker, İzmir/1972, İzmir/Bornova, İzmir Alevi Kültür Derneği Yamanlar Cem Evi, Peyik.
- KK75. Cem Sarak, İzmir/1978, İzmir/Buca, Boyacı, Buca Cemevi, Gözcü
- KK76. Ali Ekber Sancak, İzmir/1972, İzmir/Buca, İşletmeci, Buca Cemevi
- KK77. Kevser Akgün, Amasya/1969, Kırşehir/Merkez, Memur.
- KK78. Fatma Gözcü, Muğla/1961, Muğla/KumKöy, Ev Hanımı.
- KK79. Hasan Yıldız, Muğla/1949, Muğla/KumKöy, Mevsimlik İşçi.
- KK80. Güllü Yıldız, Muğla/1956, Muğla/Kumköy, Ev Hanımı.
- KK81. Mehmet Ali Güleç, Muğla/1965, Muğla/Kumköy, Muhtar, Kumköy Cem Evi Başkanı.
- KK82. Hanımcı Saltık, Muğla/1944, Muğla/Kumköy, Ev Hanımı.
- KK83. Mustafa Ali Saltık, Muğla/1943, Muğla/Kumköy, Emekli.
- KK84. Hasan Ali Yaman, Kırıkkale/1969, Kırıkkale/Hasanlar, Çiftçi, Yanyatır Ocağı.
- KK85. Dursun Karakütülük, Erzurum/1963, Ankara/Keçiören, İşçi.
- KK86. Fadime Urun, Muğla/1953, Muğla/Kumköy, Ev Hanımı.
- KK87. Hüseyin Mert İlik, Amasya/1987, Ankara/Ayvalık, İşletmeci, Türkmen Alevi-Bektaşî Vakfî.
- KK88. Mehmet Gürsoy, Erzurum/1956, Ankara/Yeni Mahalle, Türkmen Alevi-Bektaşî Vakfî.

- KK89. Fatmanur Çiçekçi, Kırıkkale/1947, Kırıkkale/Hasanlar, Ev Hanımı.
- KK90. Ali Mehmet Kocakul, Mersin/1969, Ankara/Mamak, Türkmen Alevi-Bektaşî Vakfî.
- KK91. Haşim Demirhan, Erzincan/1966, Ankara/Çankaya, İşçi, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği.
- KK92. Nazile Aksoy, Mersin/1953, Kırşehir/Merkez, Memur.
- KK93. Metin Kahraman, Tunceli/1967, Kayseri/Melikgazi, Kayseri Hacibektaş-i Cem Evi.
- KK94. Zeynel Ersoylu, Tunceli/1951, Kayseri/Melikgazi, Kayseri Hacibektaş-i Cem Evi.
- KK96. Engin Ufuk Taşar, Çanakkale/1969, Ankara/Çankaya, Taksici, Türkmen Alevi-Bektaşî Vakfî.
- KK97. Dursun Karakütülük, Tokat/1971 Tokat/Çereğibüyüköyü, Öğretmen.

DİZİN

A		İslam	viii, 2, 6, 20, 21, 22, 41, 44, 70, 71
Alevi	vii, viii, ix, x, 2, 3, 4, 6, 12, 15, 17, 32, 33, 35, 39, 40, 44, 45, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 76	İslamiyet	13, 15, 16, 22, 30, 47, 76
Ali	6, 17, 20, 22, 32, 39, 47, 50, 51, 52, 55, 57, 59, 62, 63, 64, 69, 71	K	
Arslan	62	Kaplumbağa	30, 33, 38
At	30, 32, 33, 36, 37, 41, 61	kartal	vi, 2, 23, 29
Ata,	47	Keklik	42, 68
<i>Atalar Kültü</i>	12	kırlangıç	26, 41, 54, 55
Ayı	13, 27, 71	Koç	32, 62
B		koyun	21, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 62
Budizm	viii, 2, 12, 16, 17, 18, 21, 24, 47	köken	viii, ix, 12, 13
C		Köpek	26, 32, 33, 39, 40, 66
Ceylan	59	Kurban	44, 45, 58, 62
D		Kurt	29, 63
Deve	69	L	
Din	77	Leylek	41
E		M	
Ejderha	19	Manihaizm	viii, 2, 12, 19, 21, 24, 47
G		Ş	
geyik	2, 15, 17, 27, 28, 29, 32, 47, 48, 56, 59, 60, 62, 63	Şamanizm	13, 14, 17, 19, 20, 64
Geyik	13, 15, 32, 35, 59, 60	T	
Güvercin	26, 56, 57	<i>Tabu</i>	ix, 70
H		Tavşan	42, 70, 76
HAYVAN	1	Tavuk	33, 40, 46, 67
hayvan kafatası	35, 41	Tenasüh	vii, 47
Hıristiyanlık	viii, 2, 18, 20, 21, 22	Toaizm	17
Horoz	57, 69	totem	12, 14, 15, 53
İ		Turna	51, 52, 53
inanç	v, 2, 3, 7, 13, 16, 17, 22, 29, 63	U	
İnanış	vii, 25, 29, 34	uğursuz	30, 49, 58, 65, 66, 67, 69, 72
inek	30, 31, 32, 35, 36, 40, 42, 43, 45	Y	
		yasak	15, 42
		Yılan	38, 42, 54, 72
		Z	
		Zerdüştlük	16, 18, 19, 21, 59

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Suna Tuba TÜRKOĞAN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Yeri ve Tarihi: 26.11.1993/Kırşehir

Tel: 05535935773

E-posta: sunatubaocalan40@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ahi Evran Üniversitesi	2016

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev

YABANCI DİL

İngilizce